J.D. Bernal

# Marksizm ve Bilim

Çeviren: Tonguç Ok

Teori
2. Basım


EVRENSEL BASIM YAYIN



**EVRENSEL**
BASIM YAYIN

**J. D. Bernal**

# Marksizm ve Bilim

İngilizceden çeviren
Tonguç Ok

**Doğa Basın Yayın**
**Dağıtım Ticaret Limited Şirketi**
Tarlabaşı Bulvarı
Kamerhatun Mah.
Alhatun Sk. Emek Apt.
No: 25/1 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın-319

**Marksizm ve Bilim**
J. D. Bernal

Çeviren
Tonguç Ok

Genel Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Kapak Uygulama
Bahar Eroğlu, Fırat Çaralan

Birinci Basım: Mart 2007

ISBN 975-6106-15-8

Baskı
Ezgi Matbaası
(Emintaş Kazımdinçol sit. No: 81 / 229 Davutpaşa - Topkapı 0212.501 93 75)

# Marksizm
# ve
# Bilim

# MARX ve BİLİM

## 1- GİRİŞ

Birkaç hafta önce Afrika'nın Batı kıyısından seçkin bir şairi Marx'ın Highgate'deki mezarını ziyarete götürmüştüm. İkimiz orada, o sade anıtın yanında öylece beklerken, burada yatan adamın bütün dünyanın her köşesinde nasıl tanındığını, ona ne büyük bir saygı ve hayranlık duyulduğunu düşündüm. Özel bir ilgi gösterdiği ekonomi ve politikada olduğu kadar doğa bilimlerinde ve insan düşüncesinin her alanında ne büyük bir etkisi olduğu geldi aklıma.

Marx'ın bilime katkısından söz etmek gereksiz görülebilir, çünkü Marx'ın kendisi bir bilim adamıydı. Bilimlerin en zorunun –tarihsel gelişimi içinde insan toplumunun biliminin– gözlemi ve uygulamasıyla işe başlayarak bilimin uzandığı bütün alanlarda yetkin bir kavrayışa ulaştı. Ancak, insan bilgisinin bu alanları üzerine kafa yorup çözümlemeler yapmakla yetinseydi, bir gazeteci, tarihçi veya iktisatçı olarak kalabilirdi. O daha ilerisini gördü; düşüncesi her zaman politik eylemle kaynaştı, onun bir parçası oldu. Böylece, teori ve pratiği birleştirmesi sayesinde büyük zekasını tüm ağırlığıyla doğa ve toplum bilimleri adını verdiğimiz düşünce ve eylem yöntemini kavramaya ve süreç içinde değiştirmeye verebildi.

Marx'ın yaşadığı dönemde bilim için neler yaptığı ve çalışmasının sonuçlarının gelecekte bilime ne tür katkılarda bulunacağı bu konferansın konusunu oluşturuyor. Onun büyük katkısı, bilimin özünde toplumsal bir nitelik taşıdığını ve bunun sonucu olarak bilimin toplum için gerekliliğini ortaya koymuş olmasıdır. Bunu yapabilmiş olmak derin bir tarih ve felsefe

bilgisinin yanı sıra bilimin bütün alanlarında aynı ölçüde derin bir kavrayışa da sahip olmak anlamına gelir.

Bugünden bakıldığında bunun ne büyük bir iş olduğunu anlamak bizim açımızdan zordur; çünkü günümüzde Marksist düşüncenin temelleri en azılı Marksizm karşıtları arasında bile herkesçe bilinen bir şeydir. Marx'ın büyük buluşu, tarihin –insanın toplumsal gelişiminin– temel itici gücünün soyut düşüncelerde veya gizemli sezgilerde aranmaması gerektiğiydi. Bu güç, insanların geçimlerini sağladıkları süreçte, diğer bir deyişle giyecek, yiyecek ve barınma gereksinmelerini karşıladıkları üretim sürecinde yatmaktaydı. Başından beri toplumsal olan üretim, karşıt sınıfların ortaya çıkmasına yol açan toplumsal üretim ilişkilerini de beraberinde getirmişti. Karşıt sınıflar arasında süregelen ve tarihin önemli bir bölümünü oluşturan bu çatışmaların kesintisiz bir biçimde birbirini izleyerek günümüze kadar geldikleri ve bugünün ötesine de geçecekleri görülebilir. İnsanlık kültürünün entelektüel ürünlerinin kaynağı bu çatışmalardır. Marx, ömrünün büyük bölümünü tanıtlamaya ve geliştirmeye adadığı bu görüşleri daha ilk gençlik yıllarında iyice kavramış bulunuyordu. Ökonomisch-philosopische Manuskripte'de [Ekonomik Felsefi Elyazmaları] (1844) şunları yazdığını görüyoruz:

> "Bu maddi, doğrudan doğruya algılanabilir özel mülkiyet, yabancılaşmış[1] insan yaşamının maddi, algılanabilir dışavurumudur. Onun hareketi –üretim ve tüketim– kendinden önceki bütün üretim hareketinin maddi görünümü, yani insanın gerçeğe dönüşmesi ya da varlık bulmasıdır. Din, aile, devlet, hukuk, ahlak, bilim, sanat, vb. yalnızca üretimin özel biçimleridir ve onun genel yasalarına bağımlıdırlar." (Marx-Engels Gesamtausgabe [Marx-Engels Toplu Eserler], Berlin 1932, cilt III, bölüm 2, sf. 114)

Bir yıl sonra ise şöyle yazacaktır:

> "Tarih, her biri kendinden önce gelen kuşakların kendisine aktardığı malzemeyi, sermaye biçimlerini, üretici güçleri kullanan ve böylece bir taraftan geleneksel etkinliğini bütünüyle değişen koşullar içinde sürdürürken, diğer taraftan bütünüyle değişen bir etkinlikle birlikte eski koşulları da bir ölçüde değiştiren kuşakların art arda birbirini izlemesinden başka bir şey değildir…

> “Böylece sözgelimi İngiltere’de bir makine icat edilir ve bu, Hindistan’da veya Çin’de sayısız işçiyi ekmeğinden eder ve bu imparatorlukların bütün yaşam biçimini altüst ederse, bu icat dünya çapında tarihsel bir olgu olur.” (The German Ideology [Alman İdeolojisi], Engels ile birlikte yazılmıştır, 1845-46, ed. R. Pascal, Londra, 1938, sf. 32)

Tüm modern düşünceye, hatta denilebilir ki, en bağnaz cehalet yanlılarının ya da en azılı Marksizm karşıtlarının düşüncesine bile, şu ya da bu biçimde işlemiş olan “tarihin toplumsal ve ekonomik temeli” kavrayışını Marx’a borçluyuz. Bu kavrayışın günümüzdeki yaygınlığı, Marx’ın dönemin egemen düşünce yapısına rağmen yaptığı bu buluşun büyük bir entelektüel başarı olduğunu bize unutturmamalıdır.

Marx’ın görüşleri, onun teorisinin uygulanışından ayrı tutulamaz. Bu buluşun, onun gibi birikimi ve deneyimi olan biri tarafından yapılmış olması rastlantı değildir. Her ne kadar bu buluş on dokuzuncu yüzyılın başlarında düşünce ve politikada meydana gelen gelişmelerde saklı idiyse de, farklı kültür parçalarının karşılıklı ilişki içinde olmasının belli belirsiz kabul edilmesi ile Marx’ın kendi geliştirdiği diyalektik yöntemin yardımıyla açıkladığı bu ilişkinin kesin biçimi arasında dünya kadar fark vardır.

Marx’a, başlangıçtaki yazılarına dönüp bakmaksızın bu yöntemi anlamak olanaksızdır. Kendi payıma bu konferansı hazırlama görevinin bana verilmiş olmasından dolayı son derece memnunum; çünkü bu çalışma, beni, Marksizmin iyi bilinen temel yapıtlarının yanı sıra ilk kez okuduğum, daha az bilinen yapıtlarını da incelemeye yöneltti. Savaş sonrası dünya deneyiminin, doğrusu, yüzyıldan fazla bir zaman önce yazılan bu yapıtları, bugün, ilk okundukları döneme göre çok daha anlaşılır kılması şaşırtıcıdır. Son birkaç yılın ekonomik ve politik gelişmeleri göz önüne alındığında, Marx’ın ne demek istediğini insan çok daha iyi anlamaya başlıyor. Onun, bizim yeni yeni kavramaya başladığımız bu anlayışa dünyadaki [son] ekonomik ve politik gelişmeler yaşanmadan önce ulaşmış olması şaşırtıcı olmaktan da ötedir.

Marx temel yargılarına 1843 yılında, henüz yirmi beşindeyken varmış olmasına karşın, bu yargılar kesinlikle bir önsezinin değil, yoğun bir çalışmanın, yaşam ve toplum üzerine keskin gözlemlerin ürünüydüler.

Deyim yerindeyse, Marx'ı bir Marksist yapan gerçek dönüşüm, insan düşüncesinin gelişiminin en ilginç örneklerinden biridir. Bu nedenle son derece ayrıntılı ve titiz bir incelemeye değer. Benim burada söylediklerim nitelik bakımından alabildiğine amatör bir çaba olarak görülmelidir; ama bu çabaya da değer, çünkü düşüncedeki bu can alıcı dönüşümler, gerçekten de, olguların düzenli olarak birikmesinden çok daha devrimci, insan zekasının insanın çevresi karşısındaki zaferine işaret eden gelişmelerdir.

## 2- MARX NASIL MARKSİST OLDU? FELSEFE VE DİN

Trier'li varlıklı bir avukatın oğlu olan Karl Marx, 1818 yılında doğdu ve o dönemin liberal aydınına özgü bir eğitim görerek yetişti. Hukuk eğitimi almasına karşın ilgisini onunla sınırlamadı ve henüz okul günlerinden başlayarak kültürün pek çok alanında gezindi. Bir oyun ve birkaç taşlama şiir yazdığı halde ilk ciddi ve yoğun ilgisini felsefeye verdi. 1837'de Berlin'e gelmesi onu kaçınılmaz olarak Hegelci yaptı. Çünkü Hegel, Almanya'da, Fransa ve İngiltere'de gerçekleşen politik ve sınai devrimlerin yerini alan düşüncedeki devrimin, her ne kadar soyut ve idealist de olsa, bütünlüklü bir sentezini sunmuştu.

Hegel'in Marx'ın düşüncesine yaptığı katkı, şeylerin varlığından çok süreçlerin gelişimi üzerindeki ısrarıydı. Buna karşın Hegel'in su katılmadık idealizmi, onun 'süreci'nin somut bir gerçekliğe sahip olmasını engelledi. Doğadaki evrim düşüncesi ona göre usa uygun değildi; doğal dünya, en basit yaradılış söylencelerinde olduğu gibi, bir anda ortaya çıkmıştı. Fakat Hegel, bununla birlikte, insan tarihinde birbirini izleyen aşamalı evrim görüşünü ileri sürdü.[2] "Ussal olan her şey gerçektir" sözünü o söylemişti. Bu ise durağanlığı değil, değişimi belirtir. Engels'in açıkladığı gibi:

> "Ancak Hegel'e göre, gerçeklik, hiçbir şekilde, herhangi bir toplumsal ya da politik durumun, bütün koşullarda ve her zaman için [geçerli] bir özelliği değildir. Tersine. Roma Cumhuriyeti gerçekti, fakat onun yerini alan Roma İmparatorluğu da öyle. 1789'da Fransız Monarşisi öylesine gerçek dışı, yani öylesine gereksiz ve usa aykırı hale gelmişti ki, Hegel'in her zaman büyük bir coşkuyla söz ettiği Büyük Devrim tarafından

yıkılması gerekiyordu.. Bu durumda gerçek dışı olan monarşi, gerçek olan devrimdir. Ve böylece gelişimin akışı içinde, daha önce gerçek olan gerçek dışı olur; gerekliliğini, varolma hakkını ve ussallığını yitirir. Son nefesini vermekte olan gerçekliğin yerini yaşama yetisine sahip olan yeni bir gerçeklik alır –eski olan ölümüne bir mücadele vermeksizin çekip gidecek kadar akıllıysa barışçıl bir biçimde, eğer gerekliliğe karşı direnirse zorla. Böylece Hegelci önerme, yine Hegelci diyalektik sayesinde kendi karşıtına dönüşür: İnsan tarihi alanında gerçek olan her şey, zaman içinde usa aykırı bir hale gelir, onun için, bu, yazgısı gereği zaten usa aykırıdır, çok önceden usa aykırılıkla lekelenmiştir. İnsanların düşüncelerinde ussal olan her şey, varolan koşulların görünürdeki gerçekliğiyle ne denli çelişirse çelişsin, gerçek olmakla yazgılanmıştır. Gerçek olan her şeyin ussallığı önermesi, Hegelci düşünme yönteminin bütün kurallarıyla uyum içinde çözülerek başka bir önermeye dönüşür: Var olan her şey yok olmayı hak eder. Fakat Hegelci felsefenin gerçek anlamı ve devrimci niteliği tam da burada yatar…” (Ludwig Feuerbach, Bölüm 1)

Marx’ın Hegelci felsefeden olduğu gibi aldığı ders budur. Yine Engels’i izleyelim:

“Burjuvazi pratikte büyük ölçekli sanayi, rekabet ve dünya pazarı ile bütün sağlam, köklü kurumları nasıl yerle bir ederse, bu diyalektik felsefe de, aynı şekilde bütün ‘mutlak nihai gerçek’ ve buna karşılık gelen ‘insanlığın mutlak nihai durumları’ kavramlarını yerle bir eder. Diyalektik felsefe açısından hiçbir şey nihai, mutlak, kutsal değildir. O, her şeyin geçici niteliğini ve her şeyin içindeki geçici niteliği gözler önüne serer; kesintisiz bir varoluş ve yok oluş, alçaktan yükseğe sonsuz yükseliş dışında hiçbir şey onun önünde duramaz. Diyalektik felsefenin kendisi de, bu sürecin düşünen beyindeki yansımasından başka bir şey değildir. Kuşkusuz onun tutucu bir yanı da vardır: Bilginin ve toplumun belirli evrelerinin yalnızca kendi dönemleri ve koşulları içinde geçerli olduğunu kabul eder, ama ancak o kadar. Bu genel bakış tarzının tutuculuğu görelidir, devrimci niteliği ise mutlaktır- kabul ettiği tek mutlak budur…” (Age)

Hegel’in kendisi elbette bu sonucu göremedi. O da, ilk kez kendisinin açığa çıkardığı Mutlak’ın, III. Friedrich Wilhelm’in Prusya devletinde

somutlandığını gösterecek evrensel bir sistem kurma uğraşı içindeydi. Bir kez daha Engels'e kulak verelim:

> "… Hegel'in öğretisi bir bütün olarak ele alındığında en farklı tarafların pratik görüşlerine oldukça geniş bir yer bırakıyordu. Dönemin teorik Almanya'sında her şeyin ötesinde pratik olan iki şey vardı: Din ve politika. Başlıca vurguyu Hegel'in sistemine yapanlar her iki alanda da alabildiğine tutucuydular; diyalektik yöntemi esas alanlar ise, gerek politikada gerek dinde en aşırı muhaliflerdi. (Age)

Marx, başından beri ikinci grubun, sol Hegelcilerin içinde yer aldı; bununla birlikte, onun idealist felsefeden kopuşu bir anda olmadı.

Marx'ın ilk özgün yapıtı olan 1841'de yazdığı doktora tezi, Hegel'in kendi yönteminin, Marx'ı, ustasının idealist yargılarından uzaklaştırdığını gösteriyordu. Tezinin başlığı "Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri arasındaki Fark" idi. Bu filozoflar, eski İyonyalıların atomcu olmayan materyalizmlerine veya Pisagor'un[3] idealist atomculuğuna karşı materyalist atomculuğun kurucularıydılar. Marx onları tartışırken hâlâ Hegelci terimleri kullanmasına karşın, materyalizmin toplumsal ve politik etkilerini açığa çıkarmaya başlıyordu. Marx, Epikuros'u Demokritos'a yeğ tuttu, çünkü, Demokritos ona yalnızca, her şeyi atomlara ve boşluğa indirgeyen doğacı-materyalist bir filozof olarak görünüyordu; oysa Epikuros, bu atomcu felsefeyi birtakım değişikliklerle birlikte bir ahlâk ve politika teorisine temel yapmak istiyordu. Marx, kendi sözleriyle şu sonuca varıyor:

> "Epikuros'da, atom bilimi, tüm çelişkileriyle birlikte, soyut tamlık biçimi altında mutlak bir ilke olan öz bilincin doğa bilimi olarak en yüksek sonucuna kadar götürülür ve tamamlanır; bu, onun çözülmesi ve Genel'e ilişkin bilinçli karşı konumudur. Demokritos'a göre, atom yalnızca görgül doğa araştırmasının tek genel nesnel ifadesidir. Böylece atom, onun açısından saf ve soyut bir kategori, deneyimin canlandırıcı ilkesi değil sonucu olan bir hipotez olarak kalır; dolayısıyla artık gerçek doğa araştırmasının sınırlarını belirlemeyeceği gibi gerçekleşme olanağı da bulamaz." (Henry F. Mins, 'Marx'ın Doktora Tezi', Science and Society [Bilim ve Toplum], Kış 1948, New York, XII, Sayı 1, sf. 166)

Günümüz okurunun anlamakta güçlük çekeceği bir dille yazılmış olmasına karşın, Marx'ın tezi, yine de birçok derin gözlemi içermektedir. Bunlar arasında, saf doğa biliminin sınırlı, doyurucu olmayan niteliğinin ve

Demokritos’un katı atomculuğuna bir değişim getiren Epikuros’un atomik sapma yasasının öneminin kavranması yer alır. Bununla birlikte tezinin içeriği kesinlikle akademik değildir. O, Epikuros’un görüşlerinin –özellikle devlet destekli dine karşı mücadelede– özgürleştirici rolünü ortaya koymayı amaçlıyordu. Son araştırmalar, Epikürcülüğün eski Yunan ve Roma’da son derece yıkıcı bir felsefe olarak görüldüğünü ve Stoacı filozofların çabalarıyla büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını göstermektedir.

Marx, geleneklere bağlı bir filozof olsaydı eğer, bu parlak başlangıcın ardından, büyük olasılıkla kendini herhangi bir Alman üniversitesinde en seçkin Danışman Profesör olarak bulurdu. Fakat o, çağın olaylarından uzak kalamadı. Tezini henüz bitirmişti ki –bu tezi hiç yayınlamadı– diğer sol Hegelcilerle birlikte gazeteciliğe atıldı; liberal bir gazete olan Rheinische Zeitung’da (Ren Gazetesi) ilkin yazarlık, ardından 1842 yılından itibaren editörlük görevini üstlendi. Felsefe ile politika arasındaki bağı din eleştirisinin kurduğunu düşünüyordu; çünkü din Prusya devletine egemen olan toprak sahiplerinin dayanağı olması nedeniyle başlı başına politik bir sorundu. Marx sorunu şu şekilde ortaya koyuyordu:

> “Cennet eleştirisi dünya eleştirisine, din eleştirisi hukuk eleştirisine, Tanrıbilim eleştirisi politika eleştirisine dönüşür.” (Marx-Engels Toplu Eserler’den çevrilmiştir, 1927, Cilt I, Bölüm I)

Marx’ı o dönemde düşünsel anlamda en çok etkileyen kişi Feuerbach’tı. Feuerbach kendi köşesine çekilmiş sessiz bir filozof olmasına karşın, Hıristiyanlığın özü (1841’de yayımlandı) adlı yapıtında, Hegel’in bile gösteremediği bir cesaretle tüm bir Hıristiyan dogmasına doğrudan doğruya, sözünü sakınmadan karşı çıkmıştı. Marx ve çevresi Feuerbach’ı incelediler, ondan esinlendiler ve hemen ondan çok daha ileriye gitme isteği duydular. Marx, 1843’te yayımladığı ilk ve en etkili denemelerinden biri olan Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisi’nde bunu ortaya koyar:

> “Almanya’yı ilgilendirdiği kadarıyla din eleştirisi pratik olarak tamamlanmıştır; ve din eleştirisi her türlü eleştirinin temelidir.
>
> “Din eleştirisinin temeli şudur: Din insanı değil, insan dini yaratır. Din gerçekte, henüz kişiliğini bulamamış ya da bulup yitirmiş olan insanın öz bilinci ve kendine olan saygısıdır. Fakat ‘insan’ dünyanın dışına sürüklenen soyut bir varlık değildir. ‘İnsan’, insanın dünyası, devleti ve toplumudur. Bu devlet, bu toplum, tepetaklak olmuş bir dünya bilinci

olarak dini üretti; çünkü kendileri de tepetaklak olmuş bir dünyadan başka bir şey değildirler. Din bu dünyanın genel teorisi, onun ansiklopedik özeti, onun popüler biçimdeki mantığı, manevi onuru, coşkusu, ahlaki yaptırımı, ağırbaşlı tefekkürü, genel avuntu ve mazeret kaynağıdır. İnsanoğlu gerçek bir varlığa sahip olmadığı sürece din insanın düşsel gerçekleşmesidir. Bu nedenle dine karşı mücadele, doğrudan doğruya ruhsal aroması din olan dünyaya karşı mücadeledir.

"Dinsel ıstırap, aynı anda hem gerçek ıstırabın dışa vurumu, hem de gerçek ıstıraba karşı bir başkaldırıdır. Din ezilen yaratığın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın duyarlılığı, ruhsuz koşulların ruhudur. Din halkın afyonudur.

"Halkın yanılsamalı mutluluğu olan dinin ortadan kaldırılması, onların gerçek mutlulukları için gerekli bir istemdir. Onların koşullarıyla ilgili yanılgılardan kurtulmaları istemi, yanılsamaları gerektiren yaşam koşullarından kurtulmaları istemidir. Bu nedenle dinin eleştirisi, potensiyel olarak, aylası din olan bu gözyaşları vadisinin[4] eleştirisidir." (Age)

Unutulmaz 'halkın afyonu' deyişinin ilk kez ortaya konduğu bu pasaj, günün gerici kilise yönetimlerine ağızlarının payını vermiştir.

## 3- GAZETECİLİK, POLİTİKA VE SÜRGÜN

Ancak bu düşünsel ilerleme bir boşlukta gerçekleşiyor değildi. Rheinische Zeitung'da Marx, politik hayatının ilk deneyimlerini yaşamaktaydı. Prusya sansürü tarafından istifa etmek zorunda bırakılana kadar süren beş aylık editörlüğü boyunca iktidara karşı sürekli bir mücadele içinde oldu. Daha önce hiç olmadığı kadar politikada, hukukta ve kültür alanında feodal sınırlamaların öldürücü eliyle yüz yüze geldi ve bunların ardında yatan ekonomik gerçeklikleri görmeye başladı. Politik görüşleri henüz liberaldi ve gazeteyi finanse eden aristokrasi ve kilise karşıtı yükselen fabrikatörlerin istemlerine uygundu. Onun editörlüğü altında gazete gerçekten de büyük başarı kazandı; 1841 Ekiminde 885 olan abone sayısı, 1842 Mart'ına gelindiğinde 3400'e yükselmişti.

Marx, bir anda Ren bölgesindeki genç liberallerin önderi haline geldi. Moses Hess'in Auerbach'a gönderdiği mektupta yer alan aşağıdaki değerlendirmeler, zamanında çok abartılı bulunmuş olsa gerek – bugünden bakıldığında, bunların kehanet ölçüsünde kusursuz bir öngörü oldukları açıkça görülmektedir:

> "Burada tanışmaktan çok hoşlanacağın bir adam var. Kendisi aynı zamanda dostumuz. Bonn'da yaşıyor, yakında orada konferanslar vermeye başlayacak. Ben de onunla aynı alanda çalışıyor olmama karşın üzerimde muazzam etkisi olan bir kişiliğe sahip. Kısacası en büyük, belki de yaşayan tek gerçek filozofla tanışmaya hazırlanabilirsin. Konferanslarıyla olduğu kadar yazılarıyla da kamuoyu önüne çıktığında Almanya'nın gözleri ona çevrilecek. Hem genel eğilimi hem de düşünce yapısı bakımından yalnızca Strauss'u değil Feuerbach'ı da aşıyor –ve bu da çok şey demektir. O konferans verdiği sırada Bonn'da olabilseydim, onun en ateşli öğrencisi olurdum. Felsefe öğretmenimin tam da böyle bir adam olmasını isterdim. Artık felsefede ne kadar çömez olduğumu anlıyorum. Fakat sabret! Sonunda bir şeyler öğrenmeye başlayacağım. Ortaçağa özgü dine ve politikaya ölümcül darbeyi indirecek olan Dr. Marx (idolümün ismi bu) henüz çok genç, yirmi dört yaşında ya var ya yok. En derin felsefi ağırbaşlılığı keskin bir zekayla birleştiriyor. Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'in tek bir insanda birleştiğini düşün: Birleşmiş diyorum, karmakarışık olmuş değil – bu kişi Dr. Marx'tır." (R. Pascal, Karl Marx – His Apprenticeship to Politics [Politika'da Çıraklığı], Labour Monthly Pamphlet, London, 1942, sf. 81)

Rheinische Zeitung'un susturulmasının ardından Marx, Almanya'da yakın gelecekte yapabileceği bir şey olmadığını anladı. 1843'te, genç eşiyle birlikte önce İsviçre'ye, ardından yalnızca bir sayı çıkabilen Deutsche-Französische Jahrbücher'in [Alman-Fransız Yıllığı'nın] yardımcı editörlüğünü yaptığı Paris'e gitti. Ne var ki, burada yayına son veren sansür değil, sığınmacılar arasındaki tartışmalardı. Marx, Paris'te uzun süre kalamadı; 1845'te Prusya hükümetinin isteği üzerine, diğer suçlamaların yanı sıra Silezyalı dokuma işçilerinin grevini destekleyen yazıları nedeniyle sürgün edildi. Engels ve diğer aktif sosyalistlerle birlikte Brüksel'e gitti ve hiç vakit yitirmeksizin 1848'in büyük olaylarına yol açacak hareketlerde önemli bir rol aldı.

Paris’te uzun süre kalamadıysa da, burada geçirdiği günler düşünsel ve politik gelişiminde belirleyici bir evreyi oluşturmaktadır. Babası sayesinde henüz çocukluğunda Fransız edebiyatıyla, özellikle de on sekizinci yüzyılın büyük filozofları ve materyalistleriyle tanışmıştı. Şimdi de Fransız kültürünün canlı etkisini yaşayacak; liberaller, St. Simon ve Fourier okullarından ütopik sosyalistler ve Proudhon taraftarları arasındaki yeni düşünsel mayalanmaya tanıklık edecekti.

Marx etkilendi, fakat mürit olmadı. Aldığı sağlam Alman felsefi eğitimi, engin bilgisi ve köklü sağduyusu onu daha çok titiz ve yapıcı bir eleştirici durumuna getirdi. Sosyalizmin gökten inme bir şey olmadığını daha o zaman görmüştü. Önceki sayfalarda küçük bir bölümünü aktardığımız, Paris’te yazdığı ilk makale olan Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisi’nde, toplumu dönüştürecek itici gücün makineli sanayinin doğurduğu yeni ‘proletarya’ olduğunu kavramıştı. Felsefenin görevi, proletaryayı kendi niteliğinin ve olanaklarının bilgisiyle donatmaktı. “Felsefe nasıl maddi silahlarını proletaryada buluyorsa, proletarya da kendi düşünsel silahlarını felsefede bulur… Felsefe proletarya ortadan kaldırılmadan gerçekleştirilemez, proletarya da felsefeyi gerçekleştirmeden kendini ortadan kaldıramaz.”

## 4- FRIEDRICH ENGELS

Paris’te Marx’ı etkileyen çok daha önemli başka bir olay vardı. 1844 yılında Friedrich Engels, Paris’e gelip onunla tanışacaktı. Çok çabuk dost oldular ve o andan itibaren aralarında Marx’ın ölümüne kadar sürecek olan düşünsel işbirliği başladı. Engels kendisiyle birlikte, Marx’ın düşüncesinin tamamlanması açısından son derece önemli olan deneyim ve bilgiyi de –İngiltere deneyimi ile iktisat ve doğa bilimi bilgisini de– getirmişti. Marx yalnızca Ren bölgesinin görece ilkel ve gelişmemiş sanayisini biliyordu. Engels Manchester’da ortağı olduğu bir pamuk işletmesinde, sanayi üretiminin o gün için ulaştığı en yüksek noktayı görmüştü. Başka bir ülkeden gelmiş olması nedeniyle İngiliz sanayisini olduğu gibi kabul etmemiş, onu aynı zamanda insanların maddi koşullarını değiştirecek dev bir güç ve içinde yer alan insanları, ister patron olsun ister işçi, alçaltan bir

model olarak görmüştü. Engels, İngiliz işçi sınıfını, yaşamını ve örgütlü mücadelelerini öylesine iyi tanımıştı ki, 1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu adlı yapıtında onları ölümsüzleştirmişti. Marx'ı bu dolaysız deneyimle tanıştırdı ve İngiliz iktisatçılarının, Adam Smith, Ricardo ve Malthus'un teorileri üzerine sanayi devriminin atmosferi içinde geliştirdiği bilgisini onunla paylaştı. Engels, ayrıca, bilimin ve sanayinin başka her yerde olduğundan daha yakın ilişki içinde olduğu Manchester'in atmosferi içinde doğa bilimleriyle ilgili giderek artan ilgisini ve bilgisini de getirmişti.

Bu etkilerin birleşmesi, Marx'ı, 1844 yılında felsefi ve politik sentezine, Hegel'i tersyüz ederek, Hegel'in düşünsel ve ruhsal temeli yerine gerçek bir maddi temel koymaya götürdü. Yıllar sonra bunu şöyle açıklayacaktı:

> "Benim diyalektik yöntemim Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel'e göre insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci –Hegel bunu "idea" adı altında bağımsız bir nesneye dönüştürür– gerçek dünyanın yaratıcısı, gerçek dünya da yalnızca "idea"nın dışsal, görüngüsel biçimidir. Benim için ise, tersine, idea [düşünce], insan aklında yansımasını bulan ve düşünce biçimlerine dönüşen maddi dünyadan başka bir şey değildir." (Kapital, Cilt 1, Londra 1938, sf. XXX)

Marksizmin esas olarak Fransız, İngiliz ve Alman kaynaklarından elde edilen üç temel öğesi –materyalizm, ekonomi ve diyalektik– o tarihte bu büyük sentez içinde bir araya geldiler.

Marx'ın böylece ilk kez uygulamaya koyduğu materyalizm, başından beri, 18. yüzyıl Fransız geleneği içinde gelişen Holbach'ın Lamettrie'nin materyalizminden çok farklıydı. O, aynı zamanda daha genel, daha mantıksaldı ve ilk kez tarihsel bir materyalizmdi. Onun uygulamaya sokulması, Engels'i olduğu kadar Marx'ı da doğa bilimi alanına çekti. Bununla birlikte, Marx, doğa bilimine yalnızca gerçek dünyanın eksiksiz bir betimlemesini olanaklı kılması nedeniyle –yani felsefi bir nedenle– değil, ayrıca, kapitalizmin hızlı gelişme evresinde bilim ile sanayi birbirlerine yakından bağlı olduğu için, ekonomik bir nedenle de ilgi gösteriyordu.

Marx ve Engels, 1848'in dünyayı sarsacak olan Komünist Manifesto'sunun içeriği üzerine çalışırlarken, yeni diyalektik materyalizmin genel çizgilerini belirlemede epey yol almışlardı. Doğrusu, kapitalist sistemin ayrıntılı ekonomik işleyişi üzerine Kapital'de ekleyecekleri daha

çok şey vardı; fakat doğa bilimi söz konusu olduğunda, ilkeler, henüz 1846'da, Alman İdeolojisi'nin yazıldığı sırada açıkça ortaya konmuştu.

## 5- DEVRİM VE EVRİM

Marx, kendisinden önceki düşünürlerin başarılarını: Hegel'in tarihsel diyalektik yaklaşımını, doğa bilimcilerin sezdirmeli materyalizmini, klasik iktisatçıların –Adam Smith'in ve Ricardo'nun– ekonomik çözümlemelerini kendisine sağlam bir temel olarak aldı. Fakat onların çalışmalarının bir sentezinden çok daha fazlasını yaparak büyük bir başarıya imza attı. Onun en önemli katkısı, bu çözümleme, bilgi ve eleştiri yığınını bir düşünce konusu olmaktan çıkartarak bir eylem konusuna dönüştürmesiydi. Bu köktenci adımı atarken, herhangi bir felsefe veya bilim sisteminden değil, bir gözlemci olduğu kadar, bir katılımcı olarak da içinde yer aldığı halkın devrimci mücadelelerinden yola çıktı.

Bu, Marx'ın Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne yanıt niteliği taşıyan Felsefenin Sefaleti (1866) adlı polemiksel yapıtından alınan aşağıdaki pasajda açık anlatımını bulur. Burada Marx, iyi niyetli insan-sever burjuva doktrinlerin felsefeleri ile proletaryanın mücadelelerinden doğan gerçek pratik sosyalizm arasına kesin bir ayrım çizgisi çeker:

> "İktisatçılar nasıl burjuva sınıfın bilimsel temsilcileriyse, sosyalistler ve komünistler de proleter sınıfın teorisyenleridir. Proletarya bir sınıf olarak kendisini oluşturacak ölçüde gelişmediği ve bunun sonucu olarak burjuvaziyle mücadelesi henüz politik bir nitelik kazanmadığı sürece; ve üretici güçler burjuvazinin bağrında proletaryanın kurtuluşu ve yeni bir toplumun kurulması için gerekli maddi koşulları bir an için görmemizi sağlayacak ölçüde gelişmedikçe, bu teorisyenler, ezilen sınıfların özlemlerini karşılamak amacıyla sistemler uyduran ve onlara yeniden hayat verecek bir bilim bulmaya çalışan ütopyacılardır yalnızca. Fakat tarih ilerledikçe ve onunla birlikte proletaryanın mücadelesinin çizgileri daha da belirginleştikçe, artık bilimi kafalarının içinde aramalarına gerek kalmaz; gözlerinin önünde olup bitenleri görmeleri ve bunların sözcüsü olmaları yeterlidir. Bilimi aramaya ve sistemler kurmaya devam ettikleri,

mücadelenin başlangıcında kaldıkları sürece, sefaletin içinde sefaletten başka bir şey bulamaz ve onun için de eski toplumu alaşağı edecek devrimci, yıkıcı yanı göremezler. Bu andan itibaren, tarihsel hareketin bir ürünü olan ve amacını tam olarak kavrayarak onunla birleşen bilim, doktriner olmaktan çıkar ve devrimci olur." (Karl Marx, The Poverty of Philosophy [Felsefenin Sefaleti], Londra 1961, sf.106-107)

İnsan tarihinin bir gelişmeler dizisi olduğu düşüncesini Hegel'den alan Marx, materyalist olduktan sonra artık bu gelişmeleri bir idea'nın ürünleri olarak görmüyor, onları gerçek dünyadaki üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişimine dayanarak açıklıyordu. Ayrıca, geride bıraktığı iki Fransız devriminin deneyimiyle, tarihte önemli ve su götürmez değişimleri, ağır evrimsel dönüşümler olarak değil, hızlı sıçramalarla meydana gelen ve üretici güçlerden yararlanmaya daha yetenekli sınıfların birbiri ardına iktidara geldiklerini gösteren değişimler olarak görüyordu.

İnsan tarihini incelerken geri dönülmez değişimleri görmemek olanaksızdır. Zor olan, düzenli yasaların varlığını ortaya çıkarmaktır. İnsan tarihinin bu hareket yasalarını ilk kez gözler önüne seren Marx oldu. Daha sonra, bu yasaların insan dünyasını olduğu kadar doğayı da kapsadığını gösterdi. Modern anlamda bir doğa tarihi yarattı. Kendi döneminin resmi biliminde hüküm süren doğal, değişmez yasa ve düzen kavramlarının zihinsel tembellik ve dinsel korkunun bir bileşimi olduğunu gördü. O daha çok, o zamanlar kuşkuyla karşılansa da, Darwin'in sayesinde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olacak evrimci görüşleri benimseme eğilimindeydi. Darwin'in Türlerin Kökeni adlı yapıtını eleştirel bir yaklaşımla ama övgüyle karşıladı; özellikle var olma mücadelesinin Malthuscu yanını eleştirdi. Kitabın yayımlanmasından dört hafta sonra, Aralık 1860'ta Engels'e şunları yazacaktı:

"Kaygı ve sıkıntıyla geçen dört hafta içinde (ağır bir hastalık geçiren eşine bakıyordu) elime ne geçtiyse okudum. İçlerinde Darwin'in Doğal Ayıklanma üzerine olan kitabı da var. Kaba İngiliz üslubuyla geliştirilmiş olsa da, bu kitap, doğa tarihinde bizim görüşümüz için gerekli temeli içeriyor." (Karl Marx and Engels, Selected Correspondence [Seçme Yazışmalar], çev. Dona Torr, 1943, sf. 126)

1861'de de Lasalle'e yazar:

"Darwin'in kitabı çok önemli. Doğa biliminde, tarihteki sınıf mücadelesi için gerek duyduğum temeli sunuyor. Kuşkusuz kaba İngiliz inceleme yöntemine katlanmam gerek. Bütün kusurlarına karşın, burada ilk kez, yalnızca doğa bilimlerindeki 'teleoji'ye [erekbilim] darbe indirilmekle kalınmıyor, onların anlamları da görgül olarak açıklanıyor." (Age., sf. 125.)

O zamandan sonra evrim düşüncesi, değişikliklerle birlikte, Darwin'in düşündüğünden çok daha büyük bir hızla organizma dünyasını aşarak, yeryüzünü ve tüm bir evreni kaplayacak şekilde yayıldı. Son buluşların ışığında bilim adamları artık doğa görüngülerini verili ya da yaratılmış şeyler olarak değil, süreçler olarak kabul etme arzusundalar. Bunu tam yüz yıl önce görmüş olan Marx'ın, bu nedenle, entelektüel bakımdan birinci sınıf bir zeka olduğu tüm açıklığıyla görülmektedir. Bununla birlikte o, tarihsel materyalist bir dünya görüşünün temelini atmakla yetinseydi, insanlık herhangi bir entelektüel yapıttan çok daha fazlasını yitirmiş olacaktı.

## 6- FİLOZOFLAR DÜNYAYI DEĞİŞTİRMELİDİR

Marx'ın en önemli katkısı, düşünce ve eylemi birleştirmiş olmasıdır. O, felsefenin bu yeni boyutuna, maddi temeline oturtulan Hegelci diyalektik ve politik mücadelenin doğrudan deneyimi yoluyla ulaşır. Marx, Hegelci üslubu son derece özgürce ve büyük bir ustalıkla kullandı. Hegelci düşünce ve anlatım yöntemini öylesine özümsemişti ki, onun ilk yapıtlarını anlamakta, çağdaşlarına göre çok daha büyük bir güçlük çekmekteyiz. Bununla birlikte Marx'ı yeniden yeniden okurken görülecektir ki, zaman zaman tamamıyla anlaşılmaz bir jargonu olduğu söylenen o bölümler, çoğunlukla en önemli olanlardır. Pek çoğu Marx'tan tek bir satır bile okumamış olan bilim adamlarının, bu çalışmalardaki felsefi anlatımın, kendi özel bilim alanları dışında kaldıklarında, doğa bilimcilerinin oldukça geri olan düşünce düzeylerine yabancı olduğu gerekçesiyle onu reddetmeleri, olsa olsa düşünsel tembelliktir: Bu konferansta yaptığım alıntılardan çoğu, Marx'ın Hegelci tarzı kullanırken ulaştığı anlatım

berraklığını gösteren iyi örneklerdir. Marx, yine de Komünist Manifesto ve Kapital gibi büyük yapıtlarında, diyalektikten yararlanarak sonuçlara ulaştığı yerlerde bile, savlarını ortaya koyarken, Hegelci bir göndermede bulunmamaya özen gösterdi.

Diyalektik, özünde bir değişim ve eylem felsefesidir. Marx onu, gerçek maddi dünyadaki özel ve hızlı değişimlerin nasıl gerçekleştiklerini göstermek için kullandı. O, bu tür değişimlerin rastlantısal olarak veya gizemli dış güçlerin müdahalesiyle ortaya çıktıkları görüşünde değildi. Bunlar, kesinlikle, daha erken bir aşamadaki değişimlerin ürünü olan ögeler arasındaki mücadele ve çelişkiler nedeniyle ortaya çıkıyorlardı.

Marx, tüm yaşamı boyunca değişimin niteliğiyle ilgilenmeyi sürdürdü. Matematik[5] üzerine yaptığı çalışmalarda bile bu açıkça görülür, Marx bu çalışmalarda bir fonksiyonun bir değerden diğerine nasıl değiştiğini ve değişim noktasında hangi özelliklere sahip olduğunu inceleyen diferansiyel hesaplamalarında derin bir kavrayışa ulaşmaya çalışır.

Diyalektik materyalizmin temel kavramları 1846’dan önceki oluşum yıllarında tamamlanmıştır. Bu kavramlar, Marx’ın ilk çalışmalarından olan ve tarihsel materyalizm öğretisinin ilk formülasyonunu içeren, Feuerbach üzerine kaleme aldığı denemede (bu deneme sağlığında yayımlanmamış, daha sonra Alman İdeolojisi içinde yer almıştır), aşağıdaki pasajda dile getirilmektedir:

> “… her türlü insan varlığının, dolayısıyla tüm bir tarihin ilk öncülü, insanların ‘tarih yapabilmeleri’ için yaşamlarını sürdürebilecek durumda olmaları gerektiğidir. Ama yaşam başka her şeyden önce yemeyi, içmeyi, barınmayı, giyinmeyi ve daha pek çok şeyi gerektirir. Bu nedenle ilk tarihsel eylem, bu gereksinmeleri karşılayacak araçların, yani maddi yaşamın kendisinin üretilmesidir. Ve bu, gerçekten de, binlerce yıl önce olduğu gibi, bugün de, salt insan yaşamını sürdürebilmek için günü gününe, saati saatine yerine getirilmesi gereken tarihsel bir eylem, tüm bir tarihin temel koşuludur.” (Yukarıda adı geçen eser, sf. 16, a)

Marx, Feuerbach üzerine kafa yorarken, bu filozofun bilgi arayışını “gerçeğin düşünülmesi”ne indirgemekle benimsemiş olduğu sınırlanmayı gördü.

Bu noktaya vardığında, Hegel’in idealist soyutlamalarını bırakıp diyalektik materyalizmin somut ve dinamik gerçek dünyasına giderken

kendisine yol gösterecek olan düşünce ve eylemin –teori ve pratiğin– birliği ilkesini ilk kez açık bir biçimde ortaya koydu. Bu görüşler, Feuerbach Üzerine Tezler'de milyonların anlayacağı özdeyişsel bir üslupla dile getirildi. Bunlar, Feuerbach'ın yalnızca Hıristiyanlığın Özü'ne değil, daha sonraki yapıtı olan 1843'te yayımladığı Bir Felsefe Reformu Doğrultusunda Geçici Tezler'ine de yanıt niteliğindeydi. Aslında Marx, bu tezleri kendisine yol gösterecek notlar olarak tasarlamıştı, ancak Engels bunları küçük değişikliklerle 1889'da yayımladığı Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu adlı yapıtına ek olarak koydu. Bu tezler daha yakından incelenmeye değer.

İlk iki tez, teori ve pratiğin ilişkisi sorununu ele alır:

> "I. Şimdiye kadarki her türlü materyalizmin (Feuerbach'ınki de içinde olmak üzere) başlıca kusuru, duyularımız aracılığıyla kavradığımız nesnenin, gerçekliğin, duyusal insan etkinliği, yani pratik olarak, özneye ait olarak değil, yalnızca nesne ya da düşünce [kavrayış] biçiminde anlaşılmasıdır. Bu nedenle etkin yön, materyalizmin tersine idealizm tarafından geliştirilmişti – kuşkusuz idealizm gerçek pratik etkinliği bu biçimiyle tanımaz. Feuerbach düşünce nesnelerinden gerçekte farklı duyusal nesneler ister, fakat insan etkinliğinin kendisini nesnel bir etkinlik olarak anlamaz. Bundan dolayı Hıristiyanlığın Özü'nde yalnızca teorik tutumu doğru insan tutumu olarak görür; pratik ise yalnızca "Pis Yahudi"[6] görünümüyle kavranır ve ortaya konur. Bu nedenle o, "pratik-eleştirel etkinliğin" devrimci önemini kavramaz.
>
> II. Nesnel gerçekliğin insan düşüncesine ait bir özellik olup olmadığı sorunu teorik değil, pratik bir sorundur. İnsan, düşüncesinin gerçekliğini, yani doğruluğunu ve gücünü, 'bu dünyaya aitliğini' pratikte kanıtlamalıdır. Düşüncenin gerçekliği ya da gerçek dışılığı üzerine pratikten yalıtık olarak yürütülen tartışma tamamen skolastik bir sorundur. (The German Ideology, Appendix [Alman İdeolojisi, Ek]– Theses on Feuerbach [Feuerbach Üzerine Tezler], ed. R. Pascal, Londra 1938, sf. 197)

Burada Marx'ın ister doğal olsun ister toplumsal, bilim adını verdiğimiz örgütlü düşünceye olağanüstü bir güçle uygulanan düşünce süreçlerinin özünde etkin olan niteliğini kavradığını görüyoruz. O, bilimin her zaman doğanın insan yararına değiştirilmesiyle ve yalnızca onu değiştirmek için

kullanılabilecek doğa anlayışıyla bağlantılı olduğunu ileri sürer. Bu elbette, bilimin kurgusal değerini hiçbir biçimde azaltmaz; yalnızca bilimin herhangi bir zamandaki konumunu belirlemek üzere maddi testler yapılmasını ve yararlılığının araştırılmasını gerektirir. Bildiğimiz gibi, Marx'ın dönemindeki doğa felsefesi ve frenolojiden[7] günümüzün dirimselciliğine [vitalizm] ve para-psikolojisine varıncaya dek pek çok düzmece bilim vardır. Bu sistemler, sınırlı olsa da sanatsal yaratılar olarak belli bir değer taşırlar, fakat pratiğin sınavından geçmeyi başaramazlar. Marx, onları kendilerini doğuran toplumsal sistemle birlikte yok olmaya mahkum ideolojik üstyapı kümesine indirger.

Marx, bilimin teorileri de içinde olmak üzere, her türlü görüşün, kendi dönemlerindeki toplumsal çevrenin ürünü olduklarını, mutlak ya da ölümsüz gerçekler diye bir sorun olmadığını, her biri bir öncekinden daha yüksek bir kavrayışı yansıtan göreli doğrular zincirinin söz konusu olduğunu ve doğa süreçlerinin giderek daha fazla denetim altına alınmasının bu kavrayışı tanıtladığını kusursuz bir biçimde kavramıştı.

Aynı zamanda, insanı, üzerinde hiçbir denetim kuramadığı koşulların ürünü olarak gören toy toplumsal gerekirciliği de [determinizm] aşmıştı. Üçüncü tezde bunu açıkça görüyoruz:

> "III. Koşulların değişmesi ve eğitimle ilgili materyalist öğreti, koşulların insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğitimcinin kendisinin de eğitilmesi gerektiğini unutur. Dolayısıyla bu öğreti, toplumu, biri diğerinden üstün olan iki kısma ayırır.
>
> "Koşulların değişmesiyle insan etkinliğinin değişmesinin ya da kendiliğinden değişimin çakışması ancak devrimci pratik biçiminde kavranırsa ussal olarak anlaşılabilir." (Age, sf. 197)

"Eğitimcinin eğitilmesi"ne vurgu yapan bu tez, Engels'in daha sonra Ailenin Kökeni'nde büyük bir ustalıkla geliştireceği insanlığın kendi kökenine dair kavrayışın özüne çok yaklaşmıştır.

Dördüncü tezde Marx, Feuerbach'ın dinsel dünyayı gerçek toplumsal bir dünyanın imgesel bir yansıması olarak gösteren özgürleştirici çözümlemesinin, gerçek dünyayı değiştiren pratik etkinlikle tamamlanması gerektiğini açıklar, Beşinci, altıncı ve yedinci tezleri olduğu gibi aktarmak gerekir:

“V. Soyut düşünceyle yetinmeyen Feuerbach derin düşünce [kavrayış] ister; fakat duyusal doğamızı pratik olarak, insani-duyusal etkinlik olarak kavramaz.

“VI. Feuerbach dinin özünü insanın özüne indirger. Fakat insanın özü, her ayrı bireyde içkin olan bir soyutlama değildir. Aslında bu öz toplumsal ilişkiler bütünüdür [toplamıdır].”

“Bu gerçek özün eleştirine daha derinlemesine girmeyen Feuerbach, bu nedenle:

“1. Dinsel mizacı tarihsel süreçten soyutlayarak bağımsız bir şey olarak koymak ve soyut –yalıtılmış– bir insan bireyini doğru olarak var saymak zorunda kalır.

“2. Dolayısıyla insanın özü ancak bir “tür” olarak, birçok bireyi doğal bir biçimde birbirine bağlayan dilsiz bir genellik olarak kavranabilir.

“VII. Bu nedenle Feuerbach, “dinsel mizaç”ın kendisinin toplumsal bir ürün olduğunu ve çözümlediği soyut bireyin belirli bir toplum biçimine ait olduğunu göremez. (Age, sf. 198, vd.)

Burada Feuerbach eleştirisinden yeni bir sosyolojik ilkenin, bireylerin toplamı değil, “toplumsal ilişkiler bütünü” olan bir insanlığın ortaya çıktığını görüyoruz. Bu görüş, Marx’ın, eski laissez-faire[8] kapitalizminin dışavurumu olduğunu gösterdiği liberal bireyci bakış açısını temelden sarsar. Aynı zamanda bunun, günümüzün bazı dar kafalı Marksizm karşıtı eleştirmenlerin öne sürdükleri gibi bireyin öneminin yadsınmasıyla ilgisi yoktur. Bireyin yalnızca toplum tarafından biçimlendirilmediğinin, onun da yeri geldiğinde toplumu yarattığının kabul edilmesi, bireyi, Hıristiyan ve liberal geleneklerin soyut yaratığından ya da ekonomik insanından daha önemli yapar.

Marx 8.-11. tezlerde savını mantıksal sonucuna ulaştırır:

“VIII. Bütün bir toplumsal yaşam özünde pratiktir. Teoriyi gizemciliğe sürükleyen bütün gizler, ussal çözümlerini insan pratiğinde ve bu pratiğin kavranmasında bulur.

IX. Sezgisel materyalizmin, diğer bir deyişle duyusal doğamızı pratik etkinlik olarak kavramayan materyalizmin erişebileceği en yüksek nokta bireylerin ve sivil toplumun sezgisidir.

X. Eski tip materyalizmin bakış açısı sivil toplumdur, yeni materyalizmin bakış açısı ise insan toplumu ya da toplumsal insanlıktır.

XI. Filozoflar dünyayı farkı biçimlerde yorumlamakla yetindiler, aslolan onu değiştirmektir.” (Age, sf. 199)

Artık klasik toplumsallaşmış insanlık kavramını dile getiren ve filozoflara dünyayı değiştirme çağrısı yapan son iki tez, Marx’ın bütün bir ömrünü verdiği çalışmasının özüdür. Bu tezler onun öngördüğü ve uğrunda büyük çaba harcadığı biçimde, şimdiden gerçekleşmeye başlamıştır.

## 7- DOĞA BİLİMLERİNİN YERİ

Düşüncesindeki bu gelişimle aynı dönemde, Marx, daha sonraki tüm çalışmasını niteleyecek olan doğa biliminin yeri ve önemi konusunda kapsamlı bir anlayışa ulaşmıştı. Bu anlayış henüz 1844 yılında, yayımlanmamış ekonomik-felsefi elyazmalarının birinde açıkça ortaya konur:

“Doğa bilimleri muazzam bir gelişim gösterdiler ve etkinliklerini artırarak kendilerine durmadan genişleyen bir alan açtılar. Ne var ki onlar felsefeye olduğu kadar felsefe de onlara yabancı kaldı. Aralarındaki anlık birlik yalnızca düşsel bir yanılsamaydı. İstenç vardı, ama bunun araçları eksikti. Tarih yazımı bile doğa bilimlerine, yararlılığı büyük buluşlardan ileri gelen bir aydınlatma aracı olarak önemsiz bir ilgi gösteriyordu. Fakat bilim, pratik olarak insan yaşamına daha fazla etkide bulunup sanayi aracılığıyla onu dönüştürdükçe ve böylece insanlığın kurtuluşunun yolunu açtığı ölçüde, insancıllıktan çıkma sürecini de tamamlamak zorunda kaldı. Sanayi, doğa ile ve dolayısıyla doğa bilimleri ile insan arasındaki gerçek tarihsel ilişkidir. Bu nedenle doğa bilimleri insanal güçlerin açığa vuruluşu olarak anlaşılırsa, doğanın insani özü ya da insanın doğal özü anlaşılacak ve böylece doğa bilimleri soyut, maddi ya da doğrusu idealist eğilimini yitirerek, şimdiden olduğu gibi, insan biliminin temeli, yabancılaşmış[9] bir biçimde de olsa gerçek insan deneyiminin temeli haline gelecektir. Bir temel yaşam için, bir başka temel de bilim için kabul etmek a priori [önsel] bir yalandır. İnsan tarihi boyunca –insan

toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte– gelişen doğa, insanlığın bildiği gerçek doğadır. Bu nedenle insan üretimi (sanayi) yoluyla gelişen doğa, yabancılaşmış bir biçimde de olsa, insanın gerçek doğasıdır.

"Bilimin temeli duyularla algılanabilir olmalıdır, ama yalnızca ikili bir biçim içinde –maddi bilinç ve maddi gereksinim biçimi içinde– ortaya çıktığında; diğer bir deyişle, bilim ancak doğadan çıktığında gerçek bilimdir. Tüm bir tarih, insanın maddi bilinç konusu haline gelmesinin başlangıcıdır; ve 'insanın insan olarak' daha yüksek gereksinmeleri, gerçek gereksinmeler haline gelecektir. Tarihin kendisi doğal tarihin – doğanın insana doğru gelişmesinin gerçek bir parçasıdır. Bir süre sonra doğa bilimleri insan bilimini, aynı şekilde insan bilimi de doğa bilimlerini içine alacaktır. O zaman tek bir bilim varolacaktır." (Ökonomisch-philosophische Manuskripte [Ekonomik Politik El Yazmaları] (1844), Marx-Engels Toplu Eserler, Cilt III, Bölüm I, sf. 122, Berlin 1932)

Etkili bir özet halindeki bu anlatı, Engels'in Anti-Dühring ve Ailenin Kökeni, Lenin'in Materyalizm ve Ampiryokritisizm ve Stalin'in Dilbiliminde Marksizm adlı yapıtlarında örneği görülen ve yazılacak pek çok kitapta daha göreceğimiz Marksist doğa ve insan çözümlemesinin başlangıç noktasını oluşturur. Bu pasajda Marx'ın doğa bilimlerine verdiği önemin, bilim ile sanayi ya da toplumsal üretici güçlerin ifadesi arasındaki ilişkiye dayandığı açıkça görülür. Çünkü bildiğimiz gibi o, toplumsal üretici güçlerle –mülkiyet, pazar, rekabetçi ya da tekelci sanayi kurumları– üretici güçlerin durumu arasında nasıl bir bağlantı olduğunu önceden görmüştü. Ayrıca bunlar da bilimin durumuna bağlıydılar ve aynı zamanda bilimin ilerlemesi veya duraklamasında önemli birer etkendiler. (Ayrıca 34. sayfaya bakınız.) Marx'ın yeni tip bir uygarlığa, özellikle de sosyalizme geçişin ancak üretici güçler bunun maddi olanaklarını sunacak bir gelişim aşamasına, yani sosyalizmi işletebilecek bir üretkenlik düzeyine ulaştığında olanaklı olacağını ve ancak bu gerçekleştirildikten sonra komünizme varılabileceğini ısrarla vurgulaması, üretici güçlerin gelişiminin yaşamsal önemini ortaya koymaktadır.

Çok sonraları, Gotha Programının Eleştirisi'nde (1875) Marx, kapitalizmden henüz çıkmış bir sosyalist devlette ideal bir dağıtım adaletini olanaklı kılacak bir duruma gelinebileceğini düşünenleri sert bir biçimde eleştirir:

“Fakat uzun doğum sancılarının ardından kapitalist toplumdan henüz çıkmış olan komünist toplumun birinci aşamasında, bu gibi kusurlar kaçınılmazdır. Hukuk asla toplumun ekonomik yasasından ve onun belirlediği kültürel gelişimden daha yüksek olamaz.

“Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasında, bireylerin toplumsal işbölümüne kölece boyun eğişi ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki karşıtlık ortadan kalktıktan sonra, emek yalnızca bir geçim aracı değil, kendisi başlıca yaşamsal gereksinme haline geldikten sonra, bireylerin çok yönlü gelişimiyle birlikte üretici güçler de büyüdüğünde ve ortaklaşa zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırmaya başladıktan sonra –ancak o zaman burjuva hukukunun dar ufku tam olarak aşılabilir ve toplum, bayrağına şunu yazabilir: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre.”

Bu pasaj, Marx’ın komünizme geçiş sorunlarını ne kadar iyi kavradığını başka her yerde olduğundan daha açık bir biçimde gözler önüne serer. Aynı zamanda, kendi ülkelerini kapitalizmden kurtarmak için hiçbir şey yapmamış olan bütün sosyalist “karaçalıcılar” Sovyet yöneticilerinin gerçek Marksizmi terk ettikleri yaygarasını koparırlarken, sosyalizmin fiili kurucuları olan Lenin ve Stalin’in ortaya konan programı ne büyük bir başarıyla yaşama geçirdiklerini de görebiliriz.

Marx, modern bilimin varlığının büyük ölçekli makineli sanayi için gerekli bir önkoşul olduğunu ve bu sanayinin pek çok özgün niteliğinin, özellikle de buharlı makineler gibi temel devindiricilerin icat edilmesi için olduğu kadar, geliştirilmeleri için de bilime gereksinim olduğunu tam anlamıyla kavramış bulunuyordu. Diğer taraftan, bilimin, Athena’nın tam donanımlı halde Zeus’un kafasından doğması gibi, insan aklının kendiliğinden meydana getirdiği bir yaratı olmadığının da aynı ölçüde bilincindeydi. O, bilimin kendisinin, hizmet ettiği toplumsal ve sınai güçlerin bir ürünü olduğunu görmüştü. Alman İdeolojisi’nde yazdığı gibi:

“… şu ünlü ‘insanın doğayla birliği’ her zaman sanayide varolmuştur ve tıpkı insanın doğayla ‘mücadelesi’ gibi, tarihin her döneminde, sanayinin az ya da çok gelişmiş olmasına bağlı olarak, insanın sahip olduğu üretici güçlerin buna denk düşen bir temelde gelişimine kadar çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmüştür.

> “Sanayi ve ticaret, yaşamsal gereksinmelerin üretimi ve değişimi, hem dağıtımı hem de farklı toplumsal sınıfların yapısını belirledikleri gibi, daha sonra kendileri de sürdürüldükleri tarza göre onlar tarafından belirlenirler; ve öyle olur ki, Feuerbach, sözgelimi yüz yıl önce yalnızca çıkrıkların ve dokuma tezgahlarının görüldüğü Manchester’da bugün yalnızca fabrikaları ve makineleri görür; ya da Augustus döneminde Romalı kapitalistlerin şaraplık üzüm bağlarından ve villalarından başka bir şey bulamayacağı Roma Campagna’sında yalnızca otlaklar ve bataklıklar bulur. Feuerbach, özellikle doğa biliminin sezgisine değinir, yalnızca fizikçilerin ve kimyacıların açığa çıkarabileceği sırlardan söz eder; fakat sanayi ve ticaret olmasaydı doğa bilimcileri nice olurdu? Bu ‘saf’ doğa bilimi bile, materyaliyle birlikte, ancak ticaret ve sanayi yoluyla, insanların duyusal etkinlikleri yoluyla kendine bir amaç edinebilir. O halde, şimdi varolduğu biçimiyle duyusal dünyanın temeli bir kesintisiz etkinlik ve yaratı, bu üretimdir; öyle ki bu yalnızca bir yıllığına duracak olsaydı, Feuerbach doğal dünyada muazzam bir değişim olduğunu görmekle kalmaz, çok geçmeden tüm bir insanlık dünyasının ve kendi algılama yeteneğinin, hatta öz varlığının bile yitip gitmekte olduğunu anlardı.” (The German Ideology [Alman İdeolojisi], sf. 36)

Bilim ve teknik arasındaki bu iki yönlü karşılıklı ilişki, daha sonra Engels tarafından iyice açıklanmıştır:

> “Dediğiniz gibi teknik büyük ölçüde bilimin durumuna bağlı olsa da, bilim tekniğin durumuna ve gereksinmelerine daha çok bağlıdır. Toplum teknik bir gereksinme duyduğunda, bu, bilimin ilerlemesine on üniversiteden daha fazla yardım eder. Hidrostatik bilimi bütünüyle on altıncı ve on yedinci yüzyıl İtalya’sının dağlardaki su akıntılarını düzenleme zorunluluğundan doğmuştur. Teknik bakımdan uygulanabilirliği keşfedilmeden önce elektrik hakkında dişe dokunur hiçbir şey bilmiyorduk. Fakat ne yazık ki bilimlerin tarihinden sanki onlar gökten inmişler gibi söz etmek Almanya’da adet oldu.” (Selected Correspondence [Seçme Yazışmalar], sf. 517)

Marx, bunun yanı sıra kendi dönemine gelinceye dek toplumun bütün aşamalarında bilimin teorilerinin mutlak ve ölümsüz görüşler olmadığını gördü. Onlar, ortaya çıktıkları dönemdeki egemen sınıfın ideolojisinin

parçasıydılar ve o egemen sınıfın çıkarlarına uyacak şekilde sürdürüldüler ve geliştirildiler.

> “Egemen sınıfın düşünceleri, tarihin her döneminde egemen düşüncelerdir; diğer bir deyişle toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda onun egemen entelektüel [düşünsel] gücüdür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da denetimi altında tutar; ve böylece, genel olarak söyleyecek olursak, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler egemen maddi ilişkilerin düşünsel anlatımından, düşünceler biçiminde kavranan egemen maddi ilişkilerden başka bir şey değildir; o halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin anlatımı, dolayısıyla onun egemenliğini dile getiren düşüncelerdir. Egemen sınıfı oluşturan bireyler, diğer şeylerin yanı sıra bilince de sahiptirler ve bu nedenle düşünürler. Bundan dolayı bir sınıf olarak egemenliklerini sürdürdükleri ve bu dönemin yayılımını ve yönünü belirledikleri sürece açıktır ki, bunu kendi etkinlik alanlarının tamamında yaparlar; dolayısıyla diğer şeylerin yanı sıra düşünürler olarak, düşünce üreticileri olarak da egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve yayılmasını düzenlerler. Bu nedenle onların düşünceleri egemen sınıfın düşünceleridir.” (The German Ideology [Alman İdeolojisi], sf. 39)

Bu nedenle, meleklerin durmadan çevirdikleri cennet küreleri ve cehennem çemberlerinin yer aldığı Dante’nin Divina Commedia’sından [İlahi Komedi] tanıdığımız ortaçağdaki durağan dünya düzeni görüşü, hepsi de serflerin ve ırgatların emekleriyle geçinen Papa’nın, İmparatorun, kralların ve soyluların feodal düzenlerinin bir yansımasıydı. Daha sonra toplumsal düzen değişip para her şeyin ölçütü haline gelince, barut ve gemicilik dünyayı sömürüye açınca, daha dinamik bir fiziğe ve dünya tablosuna gereksinim duyuldu. Bilime yeni bir itki ve yön verildi; bunun sonuçları ilk olarak Copernicus, Galileo ve Newton’un astronomi ve yer çekimi teorilerinde görüldü.

## 8- DEVRİMLER YILI VE KOMÜNİST MANİFESTO

Şu ana kadar yalnızca genç Marx'ın tüm ömrünü adayacağı politik ve ekonomik çalışmaların henüz başlıca bölümlerine girmediği dönemdeki başarılarını ele aldım. Bu kısacık dönemde bile, onun görüşlerinin zenginliği ve tutarlılığı konusunda bir fikir edinebiliriz. Bununla birlikte Marx, teorik çalışmalarına bir süre ara verip 1848'in heyecan verici olayları sırasında eylem dünyasına atılmamış olsaydı, hiç kuşkusuz bu düşüncelerinin böylesine muazzam bir etkisi olmazdı.

Erken bir zafer kazanan ve ondan çok daha hızlı bir yenilgiye uğrayarak ihaneti de yaşayan burjuva devrim, kapitalist sınıfın, feodalizmin kalıntılarına saldırırken oynadığı ilerici devrimci rolü terk ederek, yeni ortaya çıkmakta olan sanayi proletaryasını bastırmak için gerici güçler arasında yerini aldığını gösteriyordu. Marx, tarihsel rolünü ilk kez açıkça anladığı bu sınıfa, proletaryaya tüm benliğiyle bağlandı. Devrimci dalganın en yüksek olduğu bir zamanda, o ve Engels, Komünist Manifesto'yu kaleme aldılar. Bu ölümsüz belgede, düşmanlarının bile çok iyi anlayacağı bir dille, bütün teorilerinin ve deneyimlerinin meyvelerini esirgemeden sundular. Bu belge, o zaman olduğu gibi, bugün de Marksizmin görüşlerinin ve programının en özlü ve en anlaşılır açıklaması olma özelliğini korumaktadır.

O günlerde Marx ve Engels, mücadelede kişisel olarak yerlerini almak için memleketlerine, Ren Bölgesi'ne döndüler –Marx bir süre yayımlanan ateşli Neue Rheinische Zeitung'un [Yeni Ren Gazetesi] editörlüğünü üstlenirken, Engels, Cumhuriyetçi gönüllüler arasında subaylık yaptı. Bu, kısa fakat onların yaşamlarında dönüm noktası oluşturan bir dönemdi. Bu dönem, İngiltere'de sürekli bir sürgünle sonuçlanacak ve hiç olmadığı kadar muzaffer ve taşkın olan kapitalist düzene karşı gerek yazı gerek konuşmalarıyla, acılarla dolu ve umutsuz görünen bir mücadeleye gireceklerdi.

Yine de sürgündeki bu mücadele uzun vadede tüm çabalarının en verimlisi olacaktı. Sürgün olarak konumlarının elverişsizliği, onların daha önce hiç zaman bulamadıkları kapitalizmin –onun en özgün yanının, ekonomik yapısının– ayrıntılı çözümlemesine adamakıllı yoğunlaşmalarına olanak sağladı.

## 9- “KAPİTAL”DE BİLİM VE SANAYİ

Marx, iktisat bilgisini dönemin ekonomik yaşamının merkezi olan İngiltere’de, özellikle de Londra ve Manchester’da öğrendi. Ekonomi bilimini kavradıkça, bu, onun diğer kültür alanlarında da daha derin bir kavrayışa ulaşmasını sağladı. Marx’ın bilim ve bilim ile ekonomik ve toplumsal değişim arasındaki ilişki anlayışı yaşamı boyunca derinleşerek devam etti ve İngiltere’de edindiği yeni pratik bilim ve teknoloji deneyimiyle zenginleşti. İkisi arasında, üretim süreçlerinde kullanılan tekniklere ve genel olarak doğa bilimine daha yakından ilgi gösteren Engels idi:

> “Bilinçli diyalektiği Alman idealist felsefesinden kurtaran ve materyalist doğa ve tarih anlayışında onu kullanan neredeyse yalnızca Marx ve ben olduk. Ne var ki diyalektik ve aynı zamanda materyalist olan bir doğa anlayışı için matematik ve doğa bilimleri bilgisi elzemdir. Marx’ın derin bir matematik bilgisi vardı, ancak doğa bilimleriyle ikimiz de ancak kısmen bölük bölük ve düzensiz aralıklarla ilgilenebildik. Bu nedenle iş hayatından çekilip evimi Londra’ya taşıdıktan sonra doğa bilimlerine gerekli zamanı ayırma olanağım oldu. Sekiz yıl boyunca zamanımın büyük bölümünü matematik ve doğa bilimlerine adayarak, Leibig’in dediği gibi, bu alanda mümkün olduğunca tüm ‘derimi değiştirdim’.” (F. Engels, Anti-Dühring, Cilt I., Çev. Emile Burns, sf. 15)

Bununla birlikte Marx da gerekli temeli ve hatta pratik bilgiyi edinmek için yoğun bir çalışmaya koyulmuştu. Örneğin Engels’e şöyle yazıyordu:

> “Makine üzerine[10] olan bölüme bazı eklemeler yapıyorum. İlk incelememde gözden kaçırdığım birkaç ilginç sorun var. Bu konuları açıklığa kavuşturmak için teknoloji üzerine tüm defterlerimi (özetleri) yeniden okudum. Ayrıca Profesör Willis’in (Huxley’in de bir zamanlar konferanslarını verdiği Jermyn Caddesi’ndeki Geological Institute’de) işçiler için verdiği pratik (yalnızca deneysel) derslere katılıyorum. Dilde çektiğim güçlüğü mekanikte de yaşıyorum. Matematiksel yasaları anlıyorum, fakat kavrama yeteneği gerektiren en basit teknik gerçeklik karşısında en kalın kafalı adamlara taş çıkartıyorum.” (Selected Correspondence [Seçme Yazışmalar], sf. 141)

Marx, asla parlak bir kol işçisi olamadı. Çok büyük ekonomik sıkıntılar çektiği bir zamanda girdiği demiryolu katipliğinde kötü el yazısı nedeniyle yalnızca birkaç gün kalabildi.

Engels ile çok daha yakınlaşan dostluğu ve çalışma arkadaşlığı sayesinde gerçek sanayi süreçlerini görüp çözümleme olanağı bulmuş ve onları ayrıntılı bir biçimde ekonomik sonuçlarıyla ilişkilendirmeyi başarmıştı. Bunlar, büyük yapıtı Kapital'de, özellikle birinci ciltte yer alan "Makine ve Modern Sanayi" başlıklı XV. Bölümde ve üçüncü cildin "Değişmeyen Sermayenin Kullanımında Tasarruflar" başlıklı V. bölümde açıkça görülür. XV. bölümün girişi, bugün bile açıklığı ve etkileyiciliği bakımından hayranlık uyandırıcıdır. Marx makineli üretimin özü konusunda çağdaşlarının çok ilerisinde bir kavrayış sergiledi. Marx'ın kapsamlı felsefi ve ekonomik yaklaşımının ona ne muazzam bir yarar sağladığını göstermek için, derin bir kavrayış yetisine sahip zeki bir insan olan İngiliz bilim adamı Charles Babbage'ın[11] görüşlerini okumak yeter. Babbage'ın makine kullanımıyla ilgili yalnızca ayrı ayrı örnekleri gördüğü yerde, Marx tek bir kesintisiz dönüşüm sürecini görebiliyordu. Bu süreç aletleriyle birlikte zanaatkârla başlıyor, Marx'ın manifaktür olarak adlandırdığı birkaç zanaatkârın bir araya gelerek maliyeti düşüren bir işbölümü gerçekleştirdiği dönemden geçiyor ve üretim alanında makinelerin kullanıldığı modern sanayiye ulaşıyordu.

Marx, ilkin, üretken sanayide kullanılan makineyi genel bir biçimde çözümler:

> "Tam gelişmiş bütün makineler, temelde birbirinden farklı üç kısımdan oluşur: Motor mekanizması, iletici mekanizma ve son olarak da alet ya da işleyen makine. Makinenin bütününü devindiren motor mekanizmasıdır. Bu mekanizma devindirici gücünü ya buhar makinesi, ısı makinesi, elektro-manyetik makine vb. ile kendisi üretir; ya da bu gücü akarsular üzerine kurulan su çarkları veya rüzgar değirmenleri gibi, hazır bulunan doğal bir kaynaktan alır. Volanlar, şaft, dişli çarklar, kayışlar, halatlar, pinyon dişlileri ve çok çeşitli şanzımanlardan oluşan iletici mekanizma devinimi düzenler, gerektiğinde biçimini değiştirir –örneğin doğrusal devinimi dairesel devinime çevirir– ve işleyen makineler arasında bölüştürüp dağıtır. Tüm mekanizmanın bu ilk iki kısmı yalnızca işleyen makineleri devindirmek ve bu devinim aracılığıyla iş konusunu

kavrayarak onu istenilen biçimde değiştirmeye yarar. 18. yüzyıl sanayi devrimi, makinenin bu alet ya da işleyen makine kısmıyla başlar. Bugüne kadar, el zanaatlarının ya da manifaktürün, makineyle yürütülen sanayiye dönüştüğü her durumda bu kısım daima çıkış noktası olarak görev yapar." (Capital [Kapital], Cilt I, 1938, "Machinery and Modern Industry" ["Makine ve Modern Sanayi"], sf. 367)

Bu çözümleme, onu bir makinenin temel niteliğinin şu gerçek olduğunu düşünmeye götürdü: Makine, insan tarafından değil, mekanik bir düzenek tarafından işletilen bir aletti:

"Bu nedenle gerçek anlamıyla makine, bir kez harekete geçirildikten sonra, sahip olduğu aletlerle daha önce işçinin yaptığı işlerin aynısını benzer aletlerle yapan bir mekanizmadır…

"Sanayi devriminin çıkış noktası olan makine, tek bir alet kullanan işçinin yerine, çok sayıda benzer aletle iş yapan ve gücünün biçimi ne olursa olsun tek bir devindirici güç tarafından devindirilen bir mekanizmayı koyar. Burada elimizde bir makine bulunmaktadır, fakat bu, yalnızca makineli üretimin basit bir öğesi durumundadır.

"Makinenin boyutlarıyla işlettiği alet sayısındaki artış, onu devindirecek çok daha büyük bir mekanizmayı gerektirir; ve bu mekanizma, insanın tekdüze ve sürekli bir devinim üretme yönünde çok yetersiz bir araç olması gerçeği bir yana, makinenin direncinin üstesinden gelebilmesi için insandan çok daha güçlü bir devindirici güce sahip olmalıdır. İnsanın yalnızca bir motor görevi gördüğü ve makinenin onun aletinin yerini aldığı varsayıldığında açıktır ki, onun yerine doğal güçler konabilir." (Capital [Kapital], Cilt I, sf. 368, 370 vd.)

O, makineli sanayinin bu ilk aşamasının yeni, köklü bir icat sonucunda değil, iplik eğirme makineleri veya Crampton'un çıkrık makinesi gibi bir mekanizmada birbirine bağlanan basit el zanaatı işlemlerinin katlanarak çoğaltılmasıyla ortaya çıktığını gördü. Sanayinin daha sonraki gelişim aşamalarıyla ilgili çözümlemesi, çok daha derin ve etkileyiciydi. Sanayideki devrimin nasıl olduğunu gösterdi: Bu değişim ilk olarak, farklı makinelerin birbirleriyle uyum içinde bir araya gelerek daha karmaşık makineler oluşturmaları ve yirminci yüzyıl sanayisine özgü olduğunu kabul ettiğimiz yarı ya da tam otomatik sürece yol açmalarıyla; ve ikinci olarak sınırlı insan

gücüyle yapılması olanaksız şeylerin yapılması için özellikle demir-çelik sanayisinde ve yüksek mühendislik çalışmalarında mekanik araçların büyütülmesiyle gerçekleşir:

> "Bu nedenle modern sanayi kendi karakteristik üretim aracı olan makineyi denetimi altına almak ve makinelerle makine yapmak zorunda kalmıştı. Ancak bundan sonradır ki, kendisine uygun teknik bir temel kurmuş ve kendi ayakları üzerinde durabilmiştir. Makine, kullanılmaya başlanmasıyla eş zamanlı olarak, bu yüzyılın ilk birkaç on yılında gerçek makine yapımına derece derece el attı. Fakat ancak 1866'dan önceki on yılda, demiryollarının ve okyanusa açılan buharlı gemilerin devasa ölçülere varan üretimi, şimdi ilk devindirici yapımında kullanılan dev makineleri yarattı." (Age, sf. 380)

O, ayrıca bu gelişmenin bilimi sanayi ile birleştirdiğini ve bunun çok önemli toplumsal sonuçlar doğuracağını gördü:

> "Makine biçimindeki emek araçları, insan gücü yerine doğal güçlerin kullanılmasını ve el alışkanlığı yerine bilimin bilinçle uygulanmasını gerektirir. Manifaktürde toplumsal emek-sürecinin örgütlenmesi tamamen özneldir; parça-işçilerinin bir araya getirilmesidir. Makineli sisteme dayanan modern sanayi ise, işçinin (zaten) varolan maddi üretim koşullarının yalnızca bir uzantısı haline geldiği, bütünüyle nesnel bir üretici organizmaya sahiptir. Basit elbirliğinde ve hatta işbölümüne dayalı elbirliğinde tecrit edilmiş bireysel üreticinin yerini kolektif üreticinin alması hâlâ az ya da çok rastlantıya bağlı gibi görünmektedir. Makine ise, ileride sözünü edeceğimiz birkaç istisna dışında, yalnızca birleşmiş emek ya da ortaklaşa emek aracılığıyla işletilir. Dolayısıyla bu ikinci durumda, emek-sürecinin ortaklaşa niteliği emek aracının kendisinin zorunlu kıldığı teknik bir gerekliliktir." (Age, sf. 382)

Marx'ın makine konusunda bu sağlam ve işlevsel kavrayışa ulaşabilmesinin nedeni, onu her aşamada gerçek ekonomik kullanımıyla birlikte ele almasıydı. John Stuart Mill'in "makine hiçbir insanın çektiği günlük eziyeti hafifletmedi" yakınmasının nedeninin kapitalizm koşullarında teknik icatların ardında asla böyle bir güdünün bulunmaması olduğunu gösterdi. Kapitalizmin ilk ve son güdüsü kâr güdüsüydü. Teknik ilerlemelerin işlevi, ilk olarak, aynı emek gücünün karşılığı olan ürünün değerini yükseltmek ve ikinci olarak da, fabrikanın ve makinenin kullanım

süresi aynı kalmak üzere, belirli bir zaman içinde işlenen hammaddenin miktarını arttırarak kâr oranını yükseltmekti. (Kapital'in 3. Cilt, 43. bölümünde yer alan tartışmaya bakınız). O, bunun yanı sıra, makineler emek gücüne duyulan gereksinmeyi azalttıkça, çok daha fazla sayıda işçinin bu makinelerde kâr getirecek şekilde çalıştırılabileceği paradoksunu da gösterdi. Yapıtının bu bölümünde sanayinin seri üretime [mass production] doğru gelişmesini çok açık bir biçimde önceden haber verir.

Marx, modern sanayinin gelişiminde bilimin ne yapması gerektiğini de çok iyi kavramıştı. Üretimin hızının sürekli artırılması ve maliyetin giderek düşürülmesi sistemini, artık el yordamına dayalı ilerlemelerle karşılaştırmak olanaksızdı.

> "… elbirliğine dayalı toplumsal üretim, üretimin temel süreci içinde elbirliği. Bu, bir taraftan, metaların fiyatlarını arttırmaksızın kimyasal ve mekanik buluşların kullanılmasının vazgeçilmez koşuludur ve her zaman göz önünde bulundurulması gereken ilk husustur. Diğer taraftan, elbirliğine dayalı üretken tüketimden ileri gelen bu tasarruflar ancak büyük ölçekli üretimle sağlanabilir. Son olarak, tasarrufların yerini ve biçimini, elde edilen deneyimi, uygulamanın en basit yöntemlerini, teorileri yaşama geçirirken karşılaşılan pratik güçlüklerin üstesinden nasıl gelineceğini keşfedecek olan, yalnızca bir araya gelmiş emekçilerin deneyimidir.
>
> "Ayrıca, evrensel emekle elbirliğine dayalı emek arasında fark olduğu unutulmamalıdır. Her ikisi de üretim sürecinde kendi rollerini oynarlar, her ikisi de birbirine karışır; fakat yine de farklıdırlar. Evrensel emek bilimsel emektir, buluşlar ve icatlar gibi. Bu emek, yaşayan insanların elbirliğine ve daha önce yaşamış olanların emeklerine dayanır. Elbirliğine dayalı emek ise, yaşayan bireylerin doğrudan doğruya elbirliğidir.
>
> "Yaygın gözlemler bu söylediklerimizi desteklemektedir:
>
> "1) Yeni bir makinenin ilk yapıldığı andaki maliyeti ile yeniden üretimi sırasındaki maliyeti arasındaki büyük fark. Bu konuda Ure ve Babbage'a bakınız.
>
> "2) Yeni bir icada dayanan bir kuruluşun işletme maliyetinin, daha sonra onun yıkıntıları üzerine olduğu gibi kurulan yeni kuruluşların işletme maliyetinden çok daha yüksek olması. Bu öyle bir noktaya kadar gider ki,

bir işletmenin ilk kurucuları genellikle iflas ederler ve ancak sonradan binaları, makineleri vs. ucuza alanlar onlardan para kazanırlar. Bundan dolayı insan aklının evrensel emeğinden ve onun toplumda elbirliğiyle uygulanmasından en büyük çıkarları elde edenler en aşağılık ve en sefil para-kapitalistleridir." (Capital [Kapital], Cilt III., çev. E. Untermann, Chicago, 1909, sf. 124, italikler bana ait -J. D. B.)

Böylece o, evrensel emeği, bilimi, üretici güçlerin, eski elbirliğine dayalı emekten farklı ve kapitalizm koşullarında bir dereceye kadar ona karşı olan bir parçası olarak gördü. Bu Kapital'de açıkça belirtilmiştir:

"Emekçinin, bir başkasının mülkü olan, egemen güç durumundaki maddi üretim sürecinin düşünsel güçleriyle karşı karşıya gelmesi manifaktürdeki işbölümünün bir sonucudur. Bu ayrılık, kapitalistin tek bir işçinin karşısında birleşik emeğin birliğini ve iradesini temsil ettiği basit elbirliğiyle başlar. Emekçiyi bir parça-işçisi durumuna indiren manifaktürle gelişir. Bilimi emekten ayrı bir üretici güç yapan ve onu sermayenin hizmetine sokan modern sanayiyle tamamlanır." (Capital [Kapital], Cilt I, sf. 355)

## 10- BİLİMİN MİRASÇISI OLARAK İŞÇİ SINIFI

Ne var ki, kapitalizm bilimi üretici bir güç olarak geliştirmiş olsa da, yeni üretim tarzının niteliği kapitalizmin kendisini gereksiz duruma getiriyordu. Marx, yapıtlarını, kapitalizmin altın çağında yazmış olmasına karşın, onun çöküşünün işaretlerini ve onun döneminden günümüze akıl almaz bir büyüme gösteren tekelci sınırlama sürecinin başlangıcını görebilmişti. Marx, bununla birlikte, her ne kadar gereksiz ve yıkıcı bir hale gelse de, kapitalizmin kendiliğinden ortadan kalkmayacağını çok iyi biliyordu. Ayrıca iyi niyetli ya da korkak liberallerin ve sosyalistlerin umdukları gibi, farkına varılmaksızın, sessizce daha iyi bir sisteme de evrilmeyecekti. Bilimin bütünüyle toplumsal kullanıma sokulmasının ancak sanayinin var ettiği bir sınıf olan proletaryanın, zaten kendisinin elbirliğine dayalı emeğiyle sürdürülen üretim sistemini denetimi altına aldığında olanaklı

olacağını biliyordu. Marx, 1856'da Halk Gazetesi'nin yıldönümü dolayısıyla verilen yemekte yaptığı konuşmada bunu açıkça dile getirir:

"Yaşadığımız on dokuzuncu yüzyıla özgü bir büyük olgu var ki, hiçbir parti bunu yadsımayı göze alamıyor. Bir taraftan, insan tarihinin önceki dönemlerinde akıllara bile gelmemiş olan sanayi ve bilimsel güçler yaşama girdi. Diğer taraftan, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde görülen felaketlerin çok daha ötesine geçen çöküş belirtileri kendisini gösteriyor. Günümüzde her şey kendi karşıtına gebe görünüyor; insan emeğini kısaltan ve verimlileştiren olağanüstü bir güçle donanmış makinelerin yanı başında açlığa ve aşırı çalıştırmaya tanıklık ediyoruz. Yeni türemiş zenginlik kaynakları esrarengiz bir büyüyle yoksulluk kaynaklarına dönüşmüş durumda. Sanatsal başarılar kişilik yitimi pahasına satın alınmışa benziyor. İnsanlığın doğaya egemen olduğu adımla birlikte aynı anda insanın başkalarına ya da kendi düşkünlüklerine köle olduğu görülüyor. Bilimin saf ışığının bile parlayamadığı, cehaletin karanlığında kaybolduğu görülüyor. Tüm buluşlarımız ve gösterdiğimiz ilerleme, maddi güçlere düşünsel bir yaşam kazandırmakla ve insan yaşamını güdükleştirerek maddi bir güç durumuna indirgemekle sonuçlanmışa benziyor. Bir taraftan modern sanayi ile bilim arasındaki bu çatışma [antagonizma], diğer taraftan sefalet ve çözülme; üretici güçlerle çağımızın toplumsal ilişkileri arasındaki bu çatışma [antagonizma] apaçık, karşı konulamaz ve tartışılmaz bir olgudur. Bazı partiler bu olgu üzerine feryat edebilir; bazıları da modern çelişmelerden kurtulmak için modern sanatlardan kurtulmayı isteyebilirler. Ya da bazıları sanayide görülen böylesine çarpıcı bir ilerlemeyi politikada buna denk düşen bir gerilemeyle tamamlama arzusunda olabilirler. Bize gelince, kendi payımıza, tüm bu çelişkilere damgasını vurmaya devam eden cin fikirli varlığın neyin nesi olduğunda yanılmayız. Biz toplumun yeni türeyen güçlerinin, aksamaksızın adamakıllı çalışmak için, kendilerine yeni ortaya çıkan güçlerin egemen olmasını istediklerini biliyoruz – bu yeni insanlar işçilerdir. Onlar da, tıpkı makineler gibi, modern zamanların icadıdır. Orta sınıfı, aristokrasiyi ve gerilemenin zavallı kehanetçilerini şaşkına çeviren işaretlerde bile cesur dostumuz Robin Goodfellow'u[12], yeraltında büyük bir hızla iş gören o yaşlı köstebeği, değerli öncüyü –devrimi– görüyoruz. İngiliz işçileri, modern sanayinin ilk çocuklarıdır. Bu devrim, onların

kendi sınıflarının tüm dünyada kurtuluşları demektir. Öyleyse bu sanayinin doğurduğu toplumsal devrime –tüm dünyada kendi sınıflarının kurtuluşu demek olan ve en az sermaye egemenliği ve ücretli kölelik kadar evrensel bir devrime– katkıda bulunmaktan geri kalmayacaklarına kuşku yoktur.” (Marx-Engels, selected Works [Seçme Eserler], cilt I, s. 325)

Marx, bu konuşmada hem bilimin önemine hem de onun ancak işçi sınıfı aracılığıyla etkili bir biçimde kullanılabileceği gerçeğine işaret eder. Modern sanayinin temel özelliği –o, bunun değerin toplumsal üretimi olduğunu görmüştü– üretilen değerlerin toplumsal kullanımı ona eşlik etmediği sürece etkili bir biçimde işleyemez. Bu toplumsal kullanımı sağlayabilecek insanlar, varolan sistemden dolayı acı çeken ve bu sistemin en önemli itici gücü olan sanayi işçileridir.

Marx, burada, kapitalizmin geliştirebileceği başka her şeyden çok daha bilinçli bir biçimde insanlar tarafından denetlenecek bir üretim sistemini açık bir biçimde önceden haber verir. O, bu denetimde bütün yapıcı girişimleri bozan sürekli kâr peşinde koşma uğraşı ve pazar koşulları tarafından dayatılan üretim anarşisi içinde olanaksız olan sonuçlara ulaşma olanağı görür. Dolayısıyla bu toplumsal denetimin kendisi özgürlüğün bir koşuludur. Marx’ın işçi sınıfına, burjuva devletini yıkarak sorunu kendi ellerine alma çağrısı yapmasının nedeni budur. Ancak o zaman doğa ve insan bilimlerini içine alan “tek bir bilim”[13] teoride olduğu kadar pratikte de biçimlenme olanağı bulabilecektir. Başka her şeyde olduğu gibi bunda da, politikada olduğu gibi felsefede de, Marx, tüm yaşamı boyunca bugünün içinde geleceği ördü. Kehanetinin gerçekleşeceğini hem öngördü, hem de onun gerçekleşmesini sağladı.

## 11- MARX’IN MİRASI

Bugünden geriye, Marx’ın ölümünden günümüze kadar geçen yıllara baktığımızda, onun bilim, üretim ve politik biçimler arasındaki ilişkiler konusundaki kavrayışının önemi üzerine bir değerlendirmede bulunabiliriz. Günümüzün büyük ve korkunç olaylarının deneyimine ve bilgisine sahip

olmalarına karşın kaç entelektüel hiç değilse bunu yapmaya başlamıştır? Onun dönemindeki aydınların büyük çoğunluğu kuşkusuz bunu yapmadı. Hoşlarına gitse de gitmese de üretim mekanizmasının bir parçası olan ve kapitalist sistemin ideolojik arka planını oluşturmaları için kendilerine para ödenen pek çok “iyi eğitimli bilim adamı”, iktisatçı ve filozofun Marksizmi çürütebilmeleri olanaksızdı; çünkü onu anlamak şöyle dursun, inceleme yeteneğinden bile yoksundular. Marksist görüşler, bu felsefenin temel niteliklerini kendi yaşam deneyimleriyle kavrama yeteneğinde olan ve özellikle her aşamada anlayışlarını eylemle birleştirme gereği duyan tek sınıfın, işçi sınıfının arasında yayıldı.

İnsan toplumunun dönüşüm yasalarını ilk ortaya koyan Marx oldu. Bu andan itibaren işçi sınıfının etkili bir önderi haline geldi. Marx’ın çalışmasının, sınıf bilinci giderek yükselen proletarya aracılığıyla yayılan bu yanı, onun filozoflara yüklediği “dünyayı değiştirme” görevini yerine getirecek etkili araçları gösterecekti. Lafargue, bu konuda şunları yazıyordu:

> “Karl Marx, hem bilimde hem de toplum yaşamında ön saflarda yer alabilecek ender insanlardandı. Bu iki alanı öylesine sıkıca birleştirmişti ki, onu aynı zamanda hem bir bilim insanı, hem de sosyalist bir savaşçı olarak görmediğimiz sürece asla anlayamayız. O her bilimin kendisi için geliştirilmesi gerektiğini ve bilimsel bir araştırmaya giriştiğimizde olası sonuçlar üzerine telaşa kapılmamıza gerek olmadığını düşünmekle birlikte, bir bilim adamının kendisini küçük düşürmek istemiyorsa eğer, asla toplumsal eylemlerde yer almaktan sakınmaması –kendisini bir peynir parçasının içindeki kurtçuk gibi çalışma odasına ya da laboratuara kapatmaktan hoşnut olmaması, çağdaşlarının toplumsal politik mücadelelerinden uzak durmaması gerektiğini savunurdu. ‘Bilim bencil bir eğlence olmamalıdır. Kendilerini bilimsel araştırmalara adayabilecek kadar şanslı olanların bilgilerini insanlığın hizmetine sunmada kimseden geri kalmamaları, en önde gelmeleri gerekir.’ Onun gözde deyişlerinden biri şudur: ‘Dünya için çalışın!’” (Paul Lafargue, “Reminscenses of Marx [Marx’ın Anıları], Neue Zeit, 1890, Karl Marx – Selected Works [Seçme Eserler], İngilizce ilk baskı, cilt I, sf. 81 vd.)

Marx, öğretisini asla gizlemedi; o, okuyup anlamak isteyen herkese, kapitalistlere bile açıktı. Ne var ki öngörüleri, birbiri ardına

gerçekleştiğinde bile önemsenmedi. Egemen sınıflar bunları anlayamazdı – çünkü onların, Marx'ın tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdiği tabloyla yüzleşebilmeleri olanaksızdı. Yine de kendi yıkımları pahasına bile olsa bu öngörüleri gerçekleştirmek zorundaydılar.

Üretim yöntemleri, Marx'ın ilk kapitalizm çözümlemesinden bu yana geçen yüz yıl içinde, büyük ölçüde bilimden yararlanarak muazzam bir gelişme gösterdi. Ne var ki üretici güçteki bu büyük artış, kapitalizmin güçlüklerini ve çelişkilerini en ufak ölçüde azaltmış değildir. Doğrusu, hepimizin acı deneylerimizden bildiğimiz gibi, onun çelişkileri ve güçlükleri çok daha artmıştır. 1850-1950 yılları arasında derinliği ve süresi giderek artan bunalımlara ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaşamış bir iktisatçının veya tarihçinin hayal edebileceği her şeyden çok daha yıkıcı savaşlarla ve gerici zorbalık rejimleriyle [tiranlıklarla] bu bunalımlara çözüm bulunmaya çalışıldığına tanıklık ettik. Fakat aynı zamanda, her türlü karşı koyuşa ve saldırıya karşın, sağlıklı bir biçimde gelişip büyümeyi başarabilen ilk sosyalist devletin, Sovyetler Birliği'nin kuruluşuyla birlikte Marx'ın daha olumlu öngörülerinin de pratikte gerçekleştiğini gördük. Ve şimdi, onun [Sovyetler Birliği'nin] çevresinde, doğuda ve batıda, aynı yaratıcı felsefeden esinlenen başka devletler de gelişmekte.

## 12- EMPERYALİZM KOŞULLARINDA BİLİM – BİLİMİN ENGELLENMESİ VE ASKERİLEŞTİRİLMESİ

Bu dönemde de bilim çok büyük değişimler geçirmiş ve sürekli ilerleme göstermiştir. 1950 yılında, cansız ve canlı evren hakkındaki bilgimiz ve onunla birlikte doğa üzerindeki denetim gücümüz 1850'yle ölçülemeyecek kadar geniştir. Ne var ki, buradan yola çıkarak, bugün herkesin o güne göre daha rahat ve kaygılardan kurtulmuş olduğunu söylemek saçma olurdu. Gerçek şudur: İnsanlık için yapılanlarla, bilim aracılığıyla insanlık için yapılabilecekler arasındaki uzaklık çok daha genişlemiştir. Bilim, toplumun sıradan bir üyesine olduğu kadar bilim adamına da artık umut verici ve yararlı bir şey olarak değil, ister istemez, giderek daha yararsız ya da yıkıcı amaçlar doğrultusunda kullanılan bir şey olarak görünmektedir. Toplumdan

soyutlanmış bir bilimi düşünmek giderek güçleşmektedir. Saf bilim öğretisiyle bir güzel gizlenmiş, bağışlar ve hükümet yardımları aracılığıyla kurulan dolaylı denetim artık işlemiyor. Kapitalist ülkelerde bilim adamları artık hükümetler ya da tekeller tarafından, üstelik çoğunlukla hoş olmayan bir biçimde, doğrudan denetim altında tutulmaktadır. Süreç gerçekten de savaştan bu yana öylesine hızlandırılmıştır ki, bilim adamlarının pek çoğu hâlâ düştükleri şaşkınlıktan kurtulamamışlardır.

Bilimin giderek karmaşık bir hale gelmesiyle birlikte maliyeti öylesine yükselmiştir ki, bilim hükümetin ya da tekellerin desteğine neredeyse bütünüyle bağımlı kılınmıştır. Günümüzde bu destek, doğrudan veya dolaylı olarak, giderek artan bir oranda askeri amaçlar doğrultusunda verilmektedir. Gerek İngiltere'de, gerek Birleşik Devletler'de hükümetlerin bilime ayırdıkları bütçenin %80'inden fazlası askeri amaçlarla kullanılmaktadır. Bu oran, öylesine büyük bir hızla yükselmektedir ki, geri-kalmış ülkelerde olduğu gibi, ileri sanayi ülkelerinde de insanların yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla yapılan araştırmalar ya yerinde saymakta ya da giderek azaltılmaktadır.

Bilimin askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmasının getirdiği kaçınılmaz bir zorunluluk olan gizlilik, bilim adamları üzerinde bunaltıcı bir etki yapmaktadır. Bilimin çok bilinen bütün eski kavramları, özgür araştırma ve özgür yayın anlayışı giderek terk edilmekte[14]; onların yerini, modern bilim adamlarını Roma döneminin büyük paralar harcanarak eğitilen kültürlü Yunan kölelerinden ancak çok az daha özgür kılan, işten çıkarma veya hapis cezaları gibi yaptırımlar getiren bir denetim ve polis gözetimi sistemi almaktadır.

"Güvenlik" örtüsü altında getirilen bu denetim, araştırma konularıyla sınırlı değildir. Politik görüşlerle ve hatta bilimsel düşüncenin kendisiyle ilgili konularda da bir denetim görülür.[15] Birleşik Devletler'de ve onun egemenliği altında bulunan diğer bütün ülkelerde, istenilen inançlara sahip olmayan bir kimsenin herhangi bir bilimsel çalışma yapması giderek daha da güçleşmektedir. Bilimsel araştırma veya akademik görevler için bağlılık yeminleri ve politik sınamalar hızla birer koşul durumuna gelmektedir.[16] Temel koşul, bilim fonlarından yararlanan bir kimsenin, çalışmasının sonucu ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, bunu kesinlikle eleştirmemesi ve hükümetinin eylemlerinin doğruluğuna mutlak bir inanç beslemesidir.

İngiliz bilim adamlarının ve halkının kararlı direnişiyle karşılaşmazsa eğer, aynı şey pekala burada da yaşanabilir.

Kuşkusuz bu koşullara boyun eğmek bazı insanlar açısından çok zor değildir. Ne var ki bu boyun eğişin bedeli çok ağırdır.[17] Bu teslimiyet, kapitalist ekonominin temellerini ve toplumun yapısını eleştirebilecek her türlü araştırmaya karşı başlangıçtan beri çok güçlü bir biçimde varlığını sürdüren onamayı pekiştirir. Bu durum, alışıldık ve kendi kendini besleyen bir ahmaklığa yol açmaktadır.

Fransız devrimine karşı gericiliğin en güçlü olduğu dönemde bile, gizemli ve dinsel inanışlara eğilim gösteren geleneksel düşünce yapısının bilimde böylesine yaygın olduğu asla görülmemiştir. Bu düşünce yapısı artık "saygın" bilim adamları için neredeyse zorunlu hale gelmekte ve bunu doğal karşılayanlar ödüllendirilerek daha yüksek görevlere getirilmektedir.[18]

Tam da, bilimin içsel gelişmelerinin giderek daha açık bir biçimde bilimlerin birliğine ve bilim ile ekonomik ve tarihsel süreçler arasındaki yakın ilişkiye işaret ettiği bir zamanda, bilimin bu süreçlerden tamamen özgür ve bağımsız olarak görülmesi bir inanç sorunu haline gelmektedir. Fizikten biyolojiye kadar bilimin esas olarak Marksist tarihsel ve diyalektik dönüşüm düşüncesiyle dolu olduğu bir zamanda bu tür değişimlere inanmak tehlikeli bir sapkınlık olarak görülmektedir.

Doğrusu, bilimde başarı ölçütü mutlaka kara cehaletin kabulü haline gelmiştir. Birleşik Devletlerde savaş-dönemi askeri bilimsel araştırma direktörü Dr. Vannevar Bush, kitabında bunun çarpıcı bir örneğini sunmaktadır:

> "Yine de sorun bütünüyle korkunç bir safsatadır. Bilim yanlış yorumlanmaktadır. Bilim dinsel inancı dışlamaz. Şimdi etrafımızda kol gezen tehdidin ancak inançla üstesinden gelinebilir.
>
> "Bilim kaba bir materyalizmi öğretmez. Kendi sınırları ötesinde hiçbir şey öğretmez; bu sınırlar bilimin kendisi tarafından belirlenmiştir.
>
> "Bilim insanın görüş gücünü genişletmek amacıyla büyük teleskoplar yapar… Fakat üzerinde kafa yorduğu evrenin ilk olarak nasıl ortaya çıktığını incelemez. Üstelik, evrenin yaradılışında insanın güçsüz aklının alamayacağı büyük amaç bulunup bulunmadığı konusunda daha derin bir sessizliğe bürünür. Bunlar onun bilgisinin sınırlarını aşar.

“Bilim, maddenin iç girintilerini araştırmak için mikroskoplar yapar.

“Her şeyin neden ve sonuç olup olmadığı ya da fiziksel şeylerin karşılıklı bağlantıları içinde bile bir olasılık ve rastlantı bulunup bulunmadığı üzerine kurgular yapar. Fakat bu güçlerin neden var olduklarına, sonal niteliklerinin ne olduğuna, nasıl ortaya çıktıklarına gelince susar. Bunlar onun bilgisinin sınırlarını aşar.

“Bilim yaşama bakar.

“O, güneş altındaki ilk hücreden insanda doruğuna ulaşan organik yaşam sürecine varıncaya kadar evrimi izler ve insanın çevresiyle en iyi nasıl başa çıkacağını öğretir. Fakat söz konusu maddelerin ve süreçlerin en nihayetinde nasıl ortaya çıktıkları, ya da bunların rastlantı mı oldukları, yoksa bir insan meydana getirmek için özellikle mi tasarlandıkları üzerine kurgular yapmaz. Bunlar onun bilgisinin sınırlarını aşar.

“Bilim insan aklının derinliklerine iner… Fakat ne bilinçliliği tanımlar ne de dünyada kendisinin niçin varolduğunu sorgulayan bir varlığın bulunma nedenini… Özgür irade diye bir şey olup olmadığı, düzeneğin işlemleri tarafından dayatılanın dışında ve ötesinde eylemleri seçme olanağı bulunup bulunmadığı konusunda kesin bir bilgi vermez. O, inancı ele almaz. Bunlar onun bilgisinin sınırlarını aşar.” (Modern Army and Free Man [Modern Ordu ve Özgür İnsan], Londra 1950)

Ne gariptir ki, tüm bu cehalet taraftarlığı [obscurantism] ve gericilik “bilim özgürlüğü”nün ve “Batı Uygarlığı”nın bir parçası olarak sunulmaktadır. Tarih bilimi bile öylesine saptırılabilmektedir ki, Katolik Kilisesi, Hıristiyan Uygarlığı’nın bir parçası olarak, bilimsel ilerlemenin koruyucusu ve destekleyicisi gibi betimlenebilmektedir. Üstelik bu, Katolik Kilisesi’nin tüm tarihi boyunca bilimin değişmez dogmatik bir dizgenin dışında yaşamını sürdürmesini önlemek için elinden geleni yapmış olması gerçeğine rağmen yapılmaktadır.

Bilimin insanlığın yararına kullanılması olasılığı konusunda yerleşmiş bir kötümserlik bu gericiliğe eşlik etmektedir. Aşırı nüfus ve yeryüzü kaynaklarının sınırlı niteliği gibi Maltusçu görüşlere dönüldüğünü görmekteyiz. Böylesi kışkırtmalar [agitation] halkın –ayaktakımının, zencilerin, Doğuluların– kendi üzerlerinde yaşayanları alaşağı ederek onların ayrıcalıklı konumlarına son verecekleri biçimindeki burjuvazinin

temel korkusunu alabildiğine gizlemektedir. Bu kışkırtma [agitation] sezdirmeden faşistlerin ırk teorisine varmaktadır ve önlenememesi durumunda yeniden savaşlara ve kitle kıyımlarına yol açacaktır. Bilimdeki yıkıcı ögeler göklere çıkarılmakta, yaratıcı olanlar ise aşağılanmaktadır.[19]

## 13- YENİ SOSYALİST DÜNYA – HALK İÇİN BİLİM

Bereket versin ki Marx sayesinde resmin ilkin teoride, şimdi de pratikte gördüğümüz bir başka yüzü daha var. Henüz 1843'te Engels, toprağın verimliliğinin düşmesi teorisine meydan okumaktaydı:

> "Toprağın büyüklüğü sınırlıdır. Bu doğru. Bu alanda kullanılacak emek gücü, nüfusla birlikte artmaktadır; üründeki artışın her zaman emekteki artışla aynı oranda olmadığını varsayalım; yine de doğrusu iktisatçıların asla göz önünde bulundurmadıkları üçüncü bir etken vardır – bilim. Bilimin ilerlemesi ise sınırsızdır ve hiç değilse nüfus artışı kadar hızlıdır. Bu yüzyılda tarımın ilerlemesi yalnızca kimyaya ve özellikle de iki insana –Sir Humphrey Davy ve Justus Liebig'e çok şey borçludur. Fakat bilim kendisini en az nüfus kadar çoğaltır: Nüfus en son kuşağın sayısına oranla artar; bilim ise en son kuşak tarafından kendisine miras olarak bırakılan toplam bilgi miktarına oranla ilerler ve dolayısıyla en olağan koşullarda geometrik dizi içinde gelişir – öyleyse nedir bilim için olanaksız olan? Kaldı ki, 'Mississippi Vadisi'nde Avrupa nüfusunun tamamına yetecek boş topraklar varken' ve genel olarak yer yüzünün yalnızca üçte birinin ekilip biçildiği kabul edilirken; ayrıca şimdiden bilinmekte olan gelişmiş tekniklerin kullanılmasıyla bu üçte birden elde edilen ürünü altı kat artırma olanağı varken aşırı-nüfustan söz etmek gülünçtür." ("Outline of a Critisism of Political Economy" [Ekonomi Politiğin Eleştiri Taslağı], Deutsch-Französische Jahrbücher, 1843 (Marx-Engels Toplu Eserler I, Cilt 2, sf. 400-401) Marx and Engels – Selected Correspondence [Seçme Yazışmalar] içinde aktarılmıştır, sf. 33)

Günümüzde bu, salt usa uygun bir iyimserlik değil, gerçekleştirilmiş bir olgudur. Yeni bir dünya ortaya çıkmıştır. Sosyalizm koşullarında yaşayan 800 milyon insan var. Marx ve Engels'in görüşleri, Lenin ve Stalin'in

düşünce ve yapıtlarında dikkate değer bir gelişme gösterdi. Onlar, diyalektiğin anahtarı ve devrimci mücadelenin deneyimiyle kapitalizmin dünya egemenliğinde ilk gediği açtılar. Başardılar, çünkü Marx sayesinde toplumsal güçlerin eylem yasalarını ve her şeyden önemlisi, devrimin öncü gücü olan proletaryanın rolünü anladılar.

Bugün artık, çökmekte olan kapitalizmin çılgın aç gözlülüğü ve zorbalığının doğurduğu yeni bir dünya felaketinin ardından, sosyalizm kampı çok daha genişlemiştir. Avrupa'daki Halk Demokrasilerinde toprak beylerinin çağlar boyu süren egemenlikleri sona ermiş ve halkın doğal yetenekleri ilk kez su yüzüne çıkma olanağı bulmuştur. Çin'deki değişim daha önemsiz değildir. Mao Zedung'un önderliğinde bu büyük halk, yabancı emperyalizmin ve yerli feodalizmin çifte baskısından kurtularak, insanlığın toplumsal kazanımlarının ön saflarında yerini almaktadır. Tüm bu ülkelerde, onların yerel ve ulusal özellikleriyle uyum içinde, Marx'ın bilim ile üretici güçler arasındaki ilişki konusundaki özgün düşünceleri yaşama geçirilmektedir. Bu programın başlıca özellikleri şunlardır: ilkin bilime, insanların en temel gereksinimlerini –giyecek, yiyecek, barınma– karşılayacak üretim ve ulaştırma araçlarının sağlanması görevinin verilmesi; ikinci olarak da bilimin, diğer toplumsal etkinliklerden kopuk, seçkin [elit] aydınların tekelinden kurtulması ve günlük yaşamın bir parçası, nüfusun ezici çoğunluğunun bir parçası, nüfusun ezici çoğunluğunun uğraşı haline gelmesidir.

Bu, bilimin kapitalizm koşullarındaki konumundan çok farklıdır. Kapitalizm koşullarında bilim akademik çevreler içinde hapsolmuş ve doğanın anlaşılmasına yalnızca önemsiz ve düzensiz katkılarda bulunmuştur. Pratikte ancak kâr sağladığı ölçüde veya öldürücü silahlar üretebildiği sürece bilimden yararlanılmıştır. Bilimi bir bütün olarak ele almak ve onun çeşitli bölümlerini insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönündeki herhangi bir tasarıyla ilişkilendirmek söz konusu olduğunda şiddetli bir reddiye ile karşılaşılır. Kapitalist bir ülkede böylesi bir plan doğrusu tamamen anlamsızdır; çünkü üretimin kendisi kişisel kârın ve askeri amaçlar dışında bilimin gelişimini sınırlayan tekellerin kaprislerine bağımlı iken bilimi planlamayı düşünmek saçmadır. Oysa sosyalist bir ülkede bu sınırlama kaldırılır ve bilim doğal olarak üretkenliği

sürekli ve ilerici bir tarzda geliştirmeyi sağlayan olağan bir araç olarak yerini alır.

Sosyalist bilim planlaması çarpıtılarak, çoğunlukla düşünceleri ve niyetleri önceden planlama girişimi olarak gösterilmekte ve karikatürize edilmektedir. Asla böyle bir girişimde bulunulmamıştır. Eğer bilim bu şekilde kullanılmış olsaydı, başlangıçtaki büyük sefalete ve birbiri ardına gelen yabancı askeri müdahalelere karşın Sovyetler Birliği, barışta ve savaşta başarılı sonuçlara ulaşamazdı. Gerçekte Sovyetler Birliği ve Yeni Demokrasilerde yapılan, genel ekonomik plandan doğan sorunların çözümünde bilimden yararlanılmasıdır. Örneğin Sovyetler Birliği'nin güney doğusunda, dünyanın bütün çehresini değiştirecek ve yüz milyon insana yiyecek sağlayacak olan büyük kombine projelerde, matematikçilerden arkeologlara varıncaya kadar çeşitli kategorilerden birkaç bin bilim adamı bölgede veya laboratuarlarında, formüle edilmesi ve çözülmesi gereken çok sayıda problem üzerinde çalışmaktadır.[20]

Ülkenin gereksinimlerinin bilgisi ışığında ve inşa çalışmasındaki fiili işbirliği deneyimiyle, bilim adamları, bireysel ve kolektif olarak en verimli araştırma yöntemlerinin neler olduğunu belirleme yeteneği kazandılar ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütebilme olanağı buldular.

Bu, bilimin hem daha geniş hem de daha derinlemesine kullanılması demektir. Bu derin anlayış, 17. yüzyılda Avrupa'da bilime karşı kurulmuş olan ve o zamandan beri resmi bilim tarafından sıkıca korunan engellerin aşılmış olmasından ileri gelir. Bu engeller, geçmişte bilim adamlarının, çalışmalarının felsefi veya toplumsal temelini göz önünde bulundurmalarını önlemiştir. Marksist teorinin bilim açısından değeri, varolan teorilerin sonuçlarının ötesine bakmamızı ve bu teorileri biçimlendiren güçleri görmemizi sağlamış olmasıdır. Teorileri, hem bilimin ve üretici güçlerin gelişimi hem de Marksizmin sağladığı genel teorik anlayış ışığında yeniden ele almak, ancak bu koşulda olanaklıdır.

Elbette bu, basit veya kolay bir süreç değildir. Büyük mücadeleleri ve çelişkileri içerir; çünkü bilimin bütün bu ideolojisi –her türlü bilimsel teoride üstü kapalı bir biçimde bulunan bu ideoloji –kapitalizmin ideolojisinden türetilmiştir.

Gerçekten de, bilim tarihi ciddi olarak incelendiğinde, uygarlığın henüz başlangıcında bilimin, pratik el sanatlarından ayrıldığı andan itibaren,

sınıflara bölünmüş olan toplumda üst sınıfların düşünce yöntemlerini ve karakterini edindiği görülecektir. Böylesi bir düşünce yapısı çevrenin maddi denetimiyle neredeyse hiç ilgilenmiyordu; o daha çok, derin düşüncelere dalmış olan ve tam da kendi varlığıyla sınıflı toplumun ölümsüz niteliğini ilan eden üstün bilim adamının kayıtsızlığını haklı göstermekle ilgiliydi.

Bugün Sovyetler Birliği'nde, yalnızca ünlü genetik konusunda değil, birçok bilim alanında süregiden tartışmalar ve mücadeleler, geçmişle kopuş sağlamak ve bilimi daha önce hiç ulaşmadığı toplumsal ve entelektüel bir tutarlılık düzeyine yükseltmek için harcanan büyük düşünsel çabanın dışavurumudur. Daha 1844 yılında Marx, buna gereksinim olduğunu görmüştü (31. sayfaya bakınız). Günümüzde, Marksizmin etkisi altındaki Sovyet biliminin yıkıma uğrayacağından söz edenler ve çoğu durumda bunun umudunu taşıyanlar düş kırıklığına uğrayacaklardır. Marksist ilkelere göre yapılan bir atom bombasının asla patlamayacağını öne süren Bertrand Russell gibi. Russell'in bunu söylemesinin ardından henüz bir hafta geçmişti ki, Truman Sovyetler Birliği'nde bir atom bombası patlatıldığını açıkladı.

Sovyetler Birliği ve Yeni Demokrasilerdeki bilimin bir başka özelliği de işbirliğine dayalı [co-operative] olması ve halkçı niteliğidir. Marx'ın Kapital'inde kapitalizmin ilk günlerinde "işçi ve makine arasındaki çekişme üzerine" aydınlatıcı bir bölüm vardır (I. Cilt, 15. Bölüm, Beşinci Kesim). Gerçekten de, kapitalist ülkelerdeki işçiler, haklı olarak, bilimin üretimde kullanılmasının faturasını kendilerinin ödediğini, bunun ilk başta üretimin hızlanması, sonra da işsizlik demek olduğunu hissediyorlar. Bilimden duyulan bu doğal ve son derece makul korku, ancak denetimin işçilerin elinde bulunduğu ve işsizliğin olanaksız olduğu bir devlette ortadan kalkar. Ayrıca, sosyalizm koşullarında bilim yığınların malı haline gelir. Bilimsel inceleme yapma ve bilimi uygulama olanağının neredeyse tamamen orta ve üst sınıflara özgü bir ayrıcalık olduğu ve çok seyrek olarak bu olanağı bulan işçi sınıfından kimselerin onların potasında eritildiği kapitalist ülkelerde bu mümkün değildir. Sovyetler Birliği'nde ve Yeni Demokrasilerde bu tekel de tamamen parçalanmıştır. İlkin bilim adamlarının çoğunluğunun emekçiler arasından çıkması, ardından da emekçilerin kendi sorunlarıyla ilgili bilimsel araştırmalara doğrudan katılmaları sağlanarak bilim, tüm bir halkın malı haline getirilmektedir.[21] Böylece sosyalist ülkelerde bilim, kapitalist

ülkelerde sporun veya cinayet haberlerinin uyandırdığı ölçüde bir ilgi uyandırmaktadır.

Bu deneyimlerin sonucunda, kapitalizm koşullarında bilimin gelişme olanaklarının nasıl sakatlandığını görebiliriz; çünkü bütün bilimsel çalışmaları küçük ve hak sahibi olduğunu iddia eden bir sınıf elinde tutmaktadır. Bir sınıf bakış açısının dayattığı sınırlamalardan tamamen ayrı olarak, bu durum da her türlü bilimsel gelişmeyi kaçınılmaz bir biçimde yavaşlatır. Çünkü herhangi bir girişimin gelişme hızı yalnızca o işle uğraşan insanların sayısıyla orantılı değildir; ayrıca bundan çok daha fazla, özel bir yeteneği olan insanların bulunması olanağına bağlıdır. Böylesi olanaklar ve özendirmeler kapitalist bilim tekeli tarafından engellenmektedir. Oysa sosyalizm koşullarında, bilimin halka yayılmasının dolaysız sonuçlarıdır bunlar.

Sosyalist ülkelerde bilimin yapıcı bir biçimde kullanılması ve Marx'ın öngördüğü anlamda[22] başarılı bir sosyalizm temeli üzerinde komünizmi inşa etme çabası daha şimdiden bir sonraki diyalektik dönüşüm evresinin başlangıcıdır. Fakat bu, kapitalizmin sosyalizme dönüştürüldüğü ve bu dönüşümün hâlâ sürdüğü evreden baştan aşağı farklıdır. O, eski toplumdaki sınıf farklılıklarının zorunlu kıldığı zora dayalı bir değişimdi. Sınıfların ortadan kaldırılmasıyla birlikte mücadele insanla insan arasında olmaktan çıkar; düşünceler alanında, maddi sorunların nasıl ele alınacağı üzerine yürütülür. Bunun yöntemi eleştiri ve öz eleştiridir. Jdanov'un sözleriyle:

> "Uzlaşmaz sınıfların ortadan kaldırıldığı bizim Sovyet toplumumuzda eski ile yeni arasındaki mücadele ve bunun sonucu olarak alçaktan yükseğe doğru gelişme, kapitalizm koşullarında olduğu gibi uzlaşmaz sınıfların mücadelesi ve yıkımlar biçiminde değil, gelişmemizin gerçek itici gücü ve partinin elinde güçlü bir araç olan eleştiri ve özeleştiri biçiminde sürdürülür. Bu tartışılmaz bir biçimde yeni bir hareket biçimi, yeni bir gelişme türü, yeni bir diyalektik yasadır." (A. A. Jdanov, On Literature, Music and Philosophy [Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine], 1950)

Bugün gerek Sovyetler Birliği'nde, gerek Yeni Demokrasilerde ve Çin'de, insanın entelektüel gelişiminde heyecan verici yeni bir evreye; Marx'ın görüşlerinin hem maddi hem de entelektüel başarıları esinlendirdiği ve onun düşlediği dünya anlayışının yaşam bulmaya başladığı yeni bir döneme

tanıklık ediyoruz, Çünkü, filozof dünyayı değiştirmeye başlamıştır ve şimdi gördüklerimiz gelecekte göreceklerimizin küçük bir parçasıdır. Hâlâ mücadele etmemiz gerekiyor; fakat geleceğe güvenle bakabiliyoruz, çünkü insan bilgi aracılığıyla sonunda kendi yazgısının efendisi haline gelmektedir. Marx'ın bize göstermiş olduğu gibi, gerçek tarih bundan sonra başlar.

Çalışmamı Engels'in Marx'ın mezarı başında söylediği sözlerle bitirmek yerinde olacaktır diye düşünüyorum. Engels, burada, Marx'ın bilim alanının derinleştirilip genişletilmesine katkıda bulunmuş olduğunun altını çizer:

> "Tıpkı Darwin'in organik doğada evrim yasasını bulması gibi, Marx da insan tarihinde evrim yasasını buldu. Şimdiye kadar bir ideoloji örtüsüyle gözlerden saklanmış olan şu yalın gerçeği açığa çıkardı: İnsanoğlunun politika, bilim, din, sanat vb. ile ilgilenebilmesi için her şeyden önce yemesi, içmesi, barınması ve giyinmesi gerekir; bu nedenle öncelikle gerekli olan maddi geçim araçlarının üretimi ve bunun sonucu olarak verili bir toplum tarafından ya da verili bir dönem boyunca ulaşılan ekonomik gelişme düzeyi, devlet kurumlarının, hukuk anlayışının, sanatın ve hatta söz konusu halkın dini görüşlerinin üzerinde yükseldiği temeli oluşturur. Bundan dolayı, şimdiye kadar olanın tersine, tüm bu şeylerin bu temel ışığında açıklanması gereklidir.
>
> "Fakat hepsi bu değil. Marx, ayrıca, günümüz kapitalist üretim tarzını ve bu üretim tarzının yarattığı burjuva toplumu yöneten hareket yasalarını da buldu. Artı-değerin bulunması ondan önceki tüm araştırmacıların, hem burjuva iktisatçıların hem de sosyalist eleştiricilerin karanlıkta el yordamıyla çözmeye çalıştıkları sorunu birdenbire gün ışığına çıkardı.
>
> "Bu iki buluş, insanın tüm ömrüne değer. Bu buluşlardan birisini bile yapabilmiş olmak ne büyük bir mutluluktur. Marx bunun yanı sıra hiçbiri yüzeysel olmamak üzere birçok alanda araştırmalar yaptı; her alanda, hatta matematikte bile özgün buluşları vardı.
>
> "O, böyle bir bilim insanıydı. Fakat bu onun yarısı bile değildi. Marx'a göre bilim, tarihsel bakımdan dinamik ve devrimci bir güçtü. Teorik bir bilimde, pratikte uygulanması belki de henüz tamamen olanaksız olan yeni bir buluşu, çok büyük bir sevinçle karşılamakla birlikte; buluş, sanayide ve tarihin genel akışında ivedi devrimci değişimleri gerekli

kılıyorsa bambaşka bir sevinç duyardı.” (Marx-Engels Selected Works [Seçme Eserler], Cilt II., sf. 153 vd.)

*1952*

1 Yabancılaşmış (entfremdet) sözcüğü Marx tarafından metaforik [mecazi] anlamda kullanılıyor. Maddi mallar insan emeğinin ürünüdür; onları üreten işçilerin yaşamlarının bir bölümünü alırlar. Bu bölüm mülkiyet içinde içerilerek deyim yerindeyse tıpkı bir kimsenin kendi mülkünü satarak ona yabancılaşması gibi, işçinin yaşamından alınır ve bir tarafa konur (ona yabancılaşır).

2 Tarih Felsefesi’nde Hegel, şöyle yazıyordu: “Doğada gerçekleşen değişimler ne kadar sonsuz çeşitlilikte olurlarsa olsunlar, yalnızca sürekli olarak yinelenen bir çevrim sergilerler; doğada, ‘güneşin altında yeni hiçbir şey’ olmaz… Ancak Ruh’un bölgesinde gerçekleşen değişimlerde yeni bir şey ortaya çıkar. Us dünyasındaki bu özellik, insanın yazgısının salt doğal nesnelerin yazgısından bütünüyle farklı olduğunu gösterir –burada her zaman, her türlü değişimin [ilk duruma] geri döndüğü bir ve aynı değişmez niteliği, yani gerçek bir değişim gücü, daha iyiye doğru değişme yetisi, kusursuzluğa doğru bir itki görürüz.”

3 Pisagor’un sayıları, onun tarafından gerçekte bir yığın noktadan oluşan küçük katı nesneler olarak tasavvur edildi; bu nedenle onun felsefesine materyalist denilebilir. Bununla birlikte onun takipçileri, özellikle Platon, sayıları, soyutluğu ve hatta sihirli anlamları içinde ele aldı ve onu katıksız bir idealizmin köşe taşı yaptı.

4 Gözyaşları vadisi [vales of tears]: “İnsanların payına acı çekip göz yaşı dökmekten başka bir şeyin düşmediği dünya” anlamında deyim. -Ç.N.

5 Marx’ın matematik konusundaki el yazmalarının 900 sayfası şimdiye kadar yalnızca Rusça olarak yayımlanmıştır. Profesör D.J. Struik, bunların bir kısmını “Marx ve Matematik”te tartışır. Science and Society [Bilim ve Toplum], XII, sayı 1, sf. 181-196

6 Marx, Feuerbach’ın insan yaşamının maddi koşullarının yaratılmasında üretken etkinliğin önemini kavrayamadığını vurgulamak istiyor. Feuerbach şeyleri, meydana getirildikleri gibi etkin bir biçimde değil, onların zaten varolduklarını kabul ederek donuk bir biçimde ele alıyordu. Marx, şeylere dair bu dışsal görüşü, onları üreten kimsenin sahip olduğu derin bilginin karşısında onları yalnızca alıp satan kişinin sığ bilgisine benzetiyor. Günlük konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan bu deyimle derin etkin bilgininin karşıtı olan sığ ve donuk bilgiye duyduğu hor görüyü ortaya koyuyor. Elbette Marx’ın hor gördüğü Yahudiler değil, burjuva uygarlığının kutsal tapınağı olan pazardır.

7 Frenoloji: Kafatasındaki doğal çıkıntıları inceleyerek bir insanın kişiliğini, ussal yetisini vs. değerlendirme -Ç.N.

8 Laissez-faire: Bireycilik, karışmazlık ilkesi, insanların (özel ticari) faaliyetlerinin denetime tabi tutulmaksızın gelişimini serbest bırakma; “bırakınız yapsınlar” -Ç.N.

9 12. sayfadaki [1 no’lu] dipnota bakınız.

10 Kapital, Cilt I, Bölüm XV.

11 Bkz. C. Babbage, On the Economy of Machinery and Manufactures [Makineli Ekonomi ve Manifaktür Üzerine], Londra 1832.

12 Robin Goodfellow: İngiliz mitolojisinde afacan, hınzır, muzip bir insan olarak bilinen şeytan. -Ç.N.

13 Bkz. sf. 31

14 Aşağıda, sözünü ettiğimiz anlayışın alabildiğine nazik bir üslupla dile getirildiği resmi bir değerlendirmeyi görüyoruz:

"…Üniversitelerden yararlanırken karşılaştığımız güçlüklerden biri, üniversite profesörlerinin ve bilim adamlarının kendilerine keşfettikleri her şeyi yayınlama yetkisi tanınması gerektiğini açıkça ileri sürmeleridir. Onların yapmalarını istediğimiz çalışmaların büyük bir bölümü son derece gizlidir; bunları yayınlamalarına izin veremeyiz, bu bizim amaçlarımızı gerçekleştirmemize engel olur. Şu sıra, Bilimsel Danışma Konseyi Başkanımız Sir John Lennard-Jones'la bu konuyu görüşmekteydim; kendisinden üniversiteleri biraz daha "amaçlı" araştırmalar yapmaya ikna etmesini rica ettim. O da bu doğrultuda bir şeyler yapabilileceğini umuyor. Üniversitelerin bizim için daha fazla şey yapabilecekleri gerçeği ortada; ancak onlar özel projeler bakımından getirebileceğimiz kısıtlamaları kabul etmeye istekli değiller." (Evidence given by Sir Archibald Rowlandson (permanent Secretar, Ministry of Supply) to Select Committee on Estimates 17th Report (Sub-Cttee. B) "The Defence Estimates" [Masraflar Üzerine 17. Raporla ilgili Sir Archibald Rowlandson'un (Levazım Bakanlığı daimi sekreteri) Seçim Kurulu'na yaptığı tanıklık] HMSO, sf. 7, para. 1311)

Vikont Portal, Kraliyet Topluluğu'nun (Royal Society) 1951 Kasımında düzenlenen yıllık yemeğinde daha çarpıcı bir hatırlatmada bulundu:

"… içinde bir idealizm kıvılcımı olup da bilim özgürlüğü idealine saygı göstermeyecek çok az insan vardır. Fakat aynı içtenlikle şunu söylemek isterim ki, içinde politik bir duyarlılık kıvılcımı olup da günümüzde bu idealin tam olarak egemen olmasına izin verilemeyeceğini göremeyecek insan da bir o kadar azdır…

"Şimdiden sanayide çalışan bilim adamlarının ve teknologların büyük bölümü gizlilik düşüncesine alışmış durumdadır. Bu insanlar bilimsel ideale olan bağlılığın kendilerine iş veren firmaya bağlılıkla bağdaşmaz olduğunu düşünmüyorlar. Peki bu ideal kendi ülkelerine olan bağlılıkla daha az bağdaşabilir mi?

"Bununla birlikte kısıtlama gereksinimine vicdani nedenlerle içerleyen ve kendi tek yanlı görüşlerini yayarak insanların, özellikle de kendilerine güvenmek zorunda olduğumuz gençliğin ulusal bağlılığını zayıflatabilecek olan bazı bilim adamları olduğunu da görmeliyiz."

15 82 yaşında, Amerika'nın en seçkin sosyologlarından Dr. Du Bois, barışı savunması nedeniyle kayıt dışı bir yabancı ajan olma suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı. Yargılamanın dünya çapında uyandırdığı yaygın tepki sayesinde beraat edebildi. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Profesör Struik, Marksist teoriyi öğrettiği için ABD Hükümetini zor ve şiddet yoluyla devirecek bir komplo hazırlığında olmakla suçlandı. Dr. Spitzer bilimsel bir dergide, Lisenko'nun teorilerinin reddedilmeden önce incelenmesinin daha doğru olacağını yazdığı için işinden atıldı. Daha yakınlara geldiğimizde, Fransa'da Joliot Curie'nin, bilimin yıkıcı amaçlarla kullanılmasına alet olmayacağını açıkladığı için Fransa Atom Enerjisi Yöneticiliği'nden alındığını görüyoruz.

16 Bakınız Steward, G. R. (Kaliforniya Üniversitesi'ndeki diğer profesörlerle işbirliği içinde). Yemin Yılı; Kaliforniya Üniversitesi'nde Akademik Özgürlük Uğruna Mücadele.

17 Bakınız Gelhorn W., Security, Loyalty and Science [Güvenlik, Bağlılık ve Bilim]. Bu yapıtta, bilimde düşünce denetiminin yol açtığı zararlı sonuçlar tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir.

18 Sir Walter Moberly, bunun son derece kibarca ve göze batmayacak şekilde nasıl yapılabileceğini açıklıyor:

"Dürüst ama yoldan sapmış olanlar için hiçbir doktriner kural konamaz; fakat iki yol gösterici ilke vardır. İlkin üniversitelerin temel yönelimi sürdürülmelidir. Bunu tehdit edici ölçülerde reddedenlerin öğretim üyeliklerine kabulüne karşı konulmalıdır. İkinci olarak, gördüğümüz gibi, gerçek bir katkı yapabilecek durumda olan sapkınlar, yukarıdaki koşullara bağlı olmak şartıyla, yalnızca hoş görülmekle kalmamalı, ayrıca memnuniyetle kabul edilmelidirler.

"Bu ilkelerin pratik uygulaması farklı dairelere ve farklı konulara göre değişebilir. Atanması söz konusu olan kişi, rektör yardımcısı veya müdür, bölüm başkanı, bir kurumun müdürü ya da –sözgelimi– bir fakültenin dekanı olacaksa, o kişinin kendi kurumu içinde tek olacağı unutulmamalıdır. Kurumun başı olarak oradaki en etkili kişi olacaktır. Çok çeşitli düşünce okullarından herhangi birinden olabilir; fakat temel değerleri ve bakış açısı üniversiteninkiyle uyumlu olmalıdır. " (The Crisis in the University [Üniversite'de Kriz], Londra 1949, sf. 159)

19 Bu durum pratik yansımasını, ABD hükümetinin (Başkan Truman'ın ünlü "Madde Dört" programıyla) 1 milyar 100 milyon insanın yaşadığı gelişmemiş ülkelere bütçeden 1 milyar dolar ayırırken askeri hazırlıklar için 50 milyar doların üzerinde bir miktar ayırması olgusunda yansımasını bulmaktadır.

20 Bakınız J. D. Bernal, "The Development of Soviet Science" ["Sovyet Biliminin Gelişimi"], Anglo-Soviet Journal, Cilt 12, Sayı 3, Autumn 1951; "Grand Construction Works of Stalin Epoch" [Stalin Dönemi Büyük İnşa Çalışmaları], New Times, Sayı 39, Supplement, September 1950 and Man Conguers Nature, S.C.R. pamphlet, 1952.)

21 Bakınız G. Fish, The People's Academy [Halk Üniversitesi], Moskova 1949

22 Bakınız sf. 33.

# ENGELS ve BİLİM

Eğer Engels, on dokuzuncu yüzyılın devrimci mücadelelerinde Marx'ın ayrılmaz bir dostu, omuz omuza yürüdüğü bir can yoldaşı olmasaydı, kuşku yok ki yüzyılın önde gelen bilim adamı filozoflarından biri olarak anılacaktı. Viktorya döneminin bilim adamlarınca tamamen görmezden gelinmesi, onun politika ile ideoloji arasındaki ilişki konusundaki görüşlerinin doğruluğuna yapılan ironik bir övgüydü. Ne var ki zaman öcünü aldı; Engels'in on dokuzuncu yüzyıl bilimi üzerine çağdaş görüşleri, bugün bize, birçoğu tamamen unutulmuş olan Lange ve Herbert Spencer gibi geriye kalan çok azının ise yalnızca dönemlerinin sınırlılığına örnek olarak sözlerinin edildiği o günün profesyonel filozoflarının görüşlerine göre çok daha taze ve akıl dolu görünmektedir.

## Bir Bilim Adamı Olarak Engels

Marx ve Engels'in özgün yapıtlarını asla okuma zahmeti göstermemiş olan Marksizm karşıtlarınca, onların bilimsel bilgilerinin yüzeysel olduğu; örneğin Engels'in ömrünün son yıllarında Marx'ın ekonomi bilimine soktuğu diyalektik yasaların bilimsel doğruluğunu kanıtlamaya çalıştığı sıkça söylenir. Bu gerçeklerin çarpıtılmasından başka bir şey değildir. Engels'in bilime olan ilgisi ve bilim konusundaki bilgisi derindi ve çok öncelere dayanıyordu. Tüm felsefi ve politik yapıtlarında bunun yansıması görülür. Henüz 1843 yılında yazdığı bir makalede bilim ile üretkenlik

arasındaki temel ilişki üzerine, sonraki tüm yapıtlarında yansıması görülen yetkin bir kavrayış sergiler:

> "…yine de, doğrusu iktisatçıların asla göz önünde bulundurmadıkları üçüncü bir etken vardır – bilim. Bilimin ilerlemesi ise sınırsızdır ve hiç değilse nüfus artışı kadar hızlıdır. Bu yüzyılda tarımın ilerlemesi yalnızca kimyaya ve özellikle de iki insana – Sir Humphrey Davy ve Justus Liebig'e çok şey borçludur. Fakat bilim kendisini en az nüfus kadar çoğaltır: Nüfus en son kuşağın sayısına oranla artar, bilim ise en son kuşak tarafından kendisine miras bırakılan toplam bilgi miktarına oranla ilerler ve dolayısıyla en olağan koşullarda geometrik dizi içinde gelişir – öyleyse nedir bilim için olanaksız olan?" (Marx-Engels Selected Correspondence [Seçme Yazışmalar], sf. 33)

Engels, yalnızca üniversitede öğrendiği bilimden yararlanmakla yetinmedi; ömrünün sonuna dek olağanüstü bir şevkle ve bilinçle, zamanının bilimsel buluşlarına olan ilgisini sürdürdü. Peşin hükümlü teorilerin etkisiyle önyargılı bir tutum içinde olmak şöyle dursun, yeni görüşleri benimsemeye, profesyonel bilim adamlarından çok daha açıktı. 1858'de Marx'a yazdığı bir mektupta, Darwin'in bir yıl sonra yayınlayacağı türlerin dönüşümü görüşünü benimsemeye hazır olduğunu gösterir. Mektubun bir bölümünde Hegelci niceliğin niteliğe dönüşümü görüşünden yola çıkarak neredeyse evrim görüşüne ulaşır:

> "Şu kadarı kesin; karşılaştırmalı fizyoloji, insanın idealistçe yüceltilerek diğer hayvanların üzerine konması karşısında, kişiye güven kırıcı bir aşağılık duygusu veriyor. Kişi attığı her adımda insanın yapısının diğer memelilerle büyük ölçüde aynı olduğu gerçeğine tosluyor ve temel özellikleri bakımından bu aynılığın [benzerliğin] tüm omurgalılara ve hatta –daha belirsiz olmakla birlikte– böceklere, kabuklulara, solucanlara vs. kadar uzandığını görüyor. Nicel diziler içindeki nitel sıçramalar biçimindeki Hegelci yaklaşım da burada çok iyi duruyor."

Birkaç ay sonra Darwin'in Türlerin Kökeni yayınlandığında Engels ve Marx, bu yapıtı övgüyle karşılayarak onun doğa bilimlerinde teleolojiye [erekbilime] son verdiğini söylediler (Marx-Engels Yazışmalar, 49. mektup). Bu yaklaşımı, Hegel'i alaya alan ve aynı zamanda Darwin'in kitabının Trinity College Kütüphanesi'ne konulmaması gerektiğini savunan fizikçi Whewell gibi resmi bilim filozoflarının yaklaşımıyla karşılaştırırsak,

felsefi bakış açılarının Marx ve Engels'e kazandırdığı açık görüşlülüğü ve derinliği ölçebiliriz. Aynı şey, bilimin geliştirmekte olduğu bütün önemli görüşler için geçerliydi. Marx ve Engels, aynı zamanda yüzyılın büyük fiziksel ve kimyasal ilerlemelerin, özellikle de enerjinin korunumu ile organik kimyanın gelişiminin önemini gördüler ve bunları özenle incelediler. Bilime yaklaşımı konusunda Engels'in bir amatör olduğu söylenemez. Ömrünün büyük bölümünü geçirdiği Manchester'da kendisinin de seve seve katıldığı çok canlı bir bilimsel yaşam vardı. Ayrıca, İngiliz Kraliyet Akademisinin ilk komünist üyesi ve dönemin en seçkin kimyacılarından olan Karl Schorlemmer onun en yakın arkadaşıydı.

## Bilime Diyalektik Yaklaşım

Engels, en başından beri bilim konusundaki görüşlerini bütünleştirme konusunda öyle yetenekliydi ki, yeni gelişmeleri, ortaya çıkar çıkmaz özümseyebiliyor ve bunu, Haeckel veya Herbert Spencer benzeri bilim adamı-filozoflar gibi çılgınca hayallere kapılmaksızın, son derece akıllı ve dengeli bir biçimde yapıyordu. Gücünün sırrı, bilimin sonuçlarını çözümlerken kullandığı materyalist diyalektikte yatıyordu. Şeyleri değil, süreçleri kavraması gerektiğini Hegel'den öğrenmişti ve bilimin herhangi bir zamanda ulaştığı konumu daima tarihsel arka planıyla ilişkisi içinde değerlendiriyordu. Feuerbach üzerine kaleme aldığı incelemede bu açıkça görülmektedir. Burada, materyalist felsefe tarihini bilimin ve üretim yöntemlerinin gelişimi ile ilişki içinde ele alır. Örneğin Feuerbach'ın 33. sayfasında şöyle yazar:

> "Fakat Descartes'ten Hegel'e, Hobbes'dan Feuerbach'a kadar giden bu uzun dönem boyunca filozoflar hiç de sandıkları gibi yalnızca saf aklın gücüyle harekete geçirilmiş değillerdir. Tersine, gerçekte onları ileri iten şey, doğa biliminde ve sanayide güçlü ve şimdiye dek görülmemiş bir hızla gerçekleşen ilerlemedir. Materyalistler arasında bu hemen yüzeyde kolayca görülen bir durumdu, fakat idealist sistemler de giderek daha materyalist bir içerik kazanmışlar ve akıl ile madde arasındaki karşıtlığı kamutanrıcı [panteist] bir tarzda uzlaştırmaya çalışmışlardı. Öyle ki

Hegelci sistem, eninde sonunda, yöntem ve içerik bakımından idealistçe baş aşağı çevrilmiş bir materyalizmi temsil eder…

"(Sf. 36) Geçtiğimiz yüzyılın materyalizmi esas alarak mekanikti, çünkü o dönemde bütün doğa bilimleri arasında yalnızca mekanik özellikle de yeryüzündeki ve gökyüzündeki katı cisimlerin mekaniği –kısaca yer çekimi mekaniği– belli bir olgunluğa ulaşmıştı. O zamanki kimya emekleme aşamasında, filojistik[23] evresindeydi. Biyoloji henüz kundaktan çıkmamıştı; bitki ve hayvan organizmaları ancak kabaca incelenebilmişti ve salt mekanik nedenlerle açıklanıyorlardı. Descartes'e göre hayvan nasıl bir makine idiyse, on sekizinci yüzyıl materyalistlerine göre de insan öyle bir makine idi. Kimyasal ve organik bir niteliği olan süreçlere tek başına mekaniğin ölçütlerinin uygulanması –elbette mekanik yasalar bu süreçlerde geçerlidir fakat daha yüksek başka yasalar tarafından geri plana itilirler– klasik Fransız materyalizmine özgü, fakat o dönem için kaçınılmaz olan bir darlıktı.

"Bu materyalizme özgü ikinci darlık, onun evreni bir süreç –tarihsel bir süreç içinde gelişen madde– olarak kavrayamamasında yatar. Bu, o dönemde doğa bilimlerinin ulaşmış oldukları düzeye ve bununla bağlantılı olarak metafizik, yani anti-diyalektik felsefe tarzına uygun düşüyordu. Doğanın sürekli hareket halinde olduğu biliniyordu. Ne var ki, o dönemin görüşlerine göre bu hareket bir daire içinde hiç durmaksızın dönüyor ve dolayısıyla asla bulunduğu yeri terk etmiyor, daima aynı sonuçları veriyordu."

Engels, doğayı her zaman bir bütün ve bir süreç olarak gördü. Daha o günlerde bir fizikçinin biyolojiyi veya bir biyologun fiziği anlamasını olanaksız kılan uzmanlaşmadan kaçındı, ve bugün bile bilimsel araştırmaların sonuçlarının kavranması için gerekli temeli sağlayabilecek genel bir yaklaşımı ortaya koydu. Engels'in doğa anlayışı, en açık bir biçimde Anti-Dühring'de dile getirilmiş, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm'de de bir bütün halinde bir araya toplanmıştır.

## Niceliğin Niteliğe Dönüşümü

Anti-Dühring, doğal süreçlerle ilgili olarak, diyalektik materyalizmin uygulanması ve tanımlanması konusunda en açık anlatımı içerir. Engels, diyalektik yöntemin "niceliğin niteliğe dönüşümü" ve "yadsımanın yadsınması" olarak bilinen iki ana ilkesini dikkate değer bir özenle ele alır. Filozoflar hâlâ "niceliğin niteliğe dönüşümü" deyiminde, niteliğe dönüşenin nicelik olmadığı, çünkü en son kalanın nicelik olduğu gerekçesiyle kusur bulurlar. Oysa deyim, Hegel'in "tümü ile nicel olan değişiklikler nitel değişikliklere dönüşürler" biçimdeki yasasının bir kısaltmasıdır yalnızca. Marx, Engels'e yazdığı mektubunda açıkça görüldüğü gibi (97. mektup), onu böyle anlamıştı. Engels'in verdiği örnekler; buzun suya veya suyun buhara dönüşmesi ve kimyasal bir maddenin fiziksel niteliğinin içerdiği atom sayısına bağlı olarak değişmesi bu kavramın ne anlama geldiğini yeterince açık bir biçimde göstermiş olmalı. Nitelikler sorunu filozoflara her zaman büyük güçlükler çıkardı, ve günümüzde de olduğu gibi, dış güçleri yardıma çağırmak için bir gerekçe oluşturdu. Mantıksal [herhangi] bir materyalist bakış açısına göre, bir sistemin yeni niteliğinin hiçbir bakımdan sisteme eklenmiş yeni bir nitelik değil, sistemin içinde, önceden varolan öğelerin sürekli değişiminin bir ürünü olarak görülmesi zorunludur. Ne anlatmak istediğini tamamen açıklığa kavuşturmak için Engels, son olarak Napolyon'un tanıklığına başvurur:

> "Bitirirken, niceliğin niteliğe dönüşümü lehine bir tanığa daha başvuracağız – Napolyon'a. O, at binmede kötü ama disiplinli Fransız süvarisi ile teke tek dövüşte o çağın kuşkusuz en iyi binicileri olmalarına karşın disiplinden yoksun bulunan Memlükler arasındaki savaşı şöyle anlatır: 'İki Memlük üç Fransızdan kesinlikle üstündü; 100 Memlük ile 100 Fransız birbirine denkti; 300 Fransız 300 Memlük'e çoğunlukla üstünlük sağlayabiliyordu; 1000 Fransız 1500 Memlük'ü daima yeniyordu.'" (Anti-Dühring, sf. 146)

Bu şekilde anlaşıldığında "niceliğin niteliğe dönüşümü" kavramı bilimsel düşünce açısından son derece önemli olabilir ve olmaktadır. Cisimlerin özgün [spesifik] nitel özelliklerinin belirli iç öğelerinin sayısına bağlı olduğu konusunda giderek daha fazla bilgi ediniyoruz. Eğer bir atom yalnızca bir diğer atomla birleşebilirse sonuç gazdır. Eğer iki ya da üç atomla birleşebilirse elmas gibi sert bir kristaldir. Birleşebildiği atom sayısı dördü geçerse sonuç bir metaldir. Aynı şekilde donma, kaynama ve

camlaşma vs. süreçler de artık “ortak” görüngüler olarak bilinen şeylere bağlıdır. Katı veya sıvı olarak kabul edilen bir madde meydana getirmek için bir milyon ya da daha fazla molekül gerekmektedir: Molekül sayısının daha az olması nitel bakımından farklı koloidimsi bir duruma yol açar.

## Yadsımanın Yadsınması

Yadsımanın yadsınması ilkesinde de durum aynıdır. Engels, ünlü arpa tohumu örneğinin –arpa tohumunun kendisini yadsıyarak bir bitkiye dönüşmesi ve ardından bitkinin de kendisini yadsıyarak birçok tohuma dönüşmesi– yanı sıra, eksi [negatif] niceliklerin çarpımı ve diferansiyel hesaplamalar gibi matematiksel örneklerle de bu ilkeyi açıklar. Bunlar, yakın geçmişe kadar, resmi çizgiler doğrultusunda eğitim görmüş bilim adamları açısından diyalektik materyalizmi tamamen kabul edilemez ve doğrusu, anlaşılmaz kılan açıklamalardı. Yadsıma onlara göre ancak insanların açıklamalarına uygulanabilirdi. Oysa bu, yalnızca dilin bir kusuruydu. Eğer bir şeyin kendi içsel gelişiminin akışı içinde kendisinden başka bir şeye ve ardından kendisine benzer bir şeye dönüşmesini tanımlayacak daha iyi bir sözcüğümüz olsaydı, yadsımanın yerine bu sözcük kullanılacaktı. Ve eğer, Hegel’in ve Engels’in yapıtları tüm olası yöntemlerle saldırılacak yapıtlar olarak görülmeyip hak ettikleri gibi değerlendirilebilseydi, onların “yadsımanın yadsınması” kavramını ne anlamda kullandıkları açıkça görülebilecekti. Ne var ki bu, kuşkusuz, aynı zamanda devrimin zorunluluğunun kabul edilmesi anlamına gelecekti ki, bu da onların kabullenemeyecekleri kadar huzursuz ediciydi.

Tıpkı niceliğin niteliğe dönüşümü gibi yadsımanın yadsınmasının da modern bilimde pek çok örneği görülür. Doğadaki fiziksel süreçlerin neredeyse tamamında, sürecin, eninde sonunda kendisini durduran bir karşıtlık yaratma eğilimi vardır; ardından karşıt [antagonistic] süreç ortadan kalkar ve özgün süreç yeniden kurulur. Sözgelimi, yer kabuğundaki gerilmeler nedeniyle sıradağların oluşumunu ele alalım. Bu durum dağ sıralarını ortadan kaldıran aşırı aşınmayı da beraberinde getirir ve tortuların birikmesine neden olur. Böylece, yer kabuğunda eskisine oranla daha fazla gerilmelere yol açarak yeni dağ oluşumlarıyla sonuçlanır vs. Böylesi

diyalektik çelişkilerle dolu olan modern fizikten, içgüdülerle onların bastırılmasının diyalektik karşıtlık içinde eylemde bulunduğu Freud'cu psikolojiye kadar, tüm bir modern bilim, farkında olmaksızın görüngülerin bu yönünün değerini ortaya koyan örnekleri giderek daha fazla sunmaktadır.

## Bir Bütün Olarak Doğanın Diyalektik Süreci

Engels, felsefi duruşunun doğruluğunu kanıtlayan bilimsel örneklerle yetinmedi. Onun temel çalışması yapıcıydı. Birçok yerde; mektuplarında, Anti-Dühring'te, Feuerbach üzerine kaleme aldığı incelemede, bir bütün olarak ele aldığı doğanın diyalektik süreci üzerine genel görüşünü ortaya koydu. (Özellikle 232. Mektuba ve Anti-Dühring'in 5.-8. bölümlerine bakınız). Feuerbach'tan çıkarılmış olan bölümde (İngilizce baskısı, sf. 76.), kendi döneminin biliminin başlıca hangi noktalarda evrenin gelişimiyle ilgili kapsamlı bir materyalist temelin atılmasına hizmet ettiğini özetler. Burada belirleyici bir önemi olan üç buluşa vurgu yapar:

> "Birincisi, (Robert Mayer, Joule ve Colding tarafından) ısının mekanik eşdeğerinin bulunmasıyla enerjinin dönüşümünün kanıtlanmasıydı. O zamana kadar "kuvvet" adı altında gizemli ve açıklanamaz bir varlık sürdüren doğadaki sayısız etkin nedenin tamamının –mekanik kuvvetin, ısının, ışınımın (ışık ve ısı ışınımı), elektriğin, manyetizmanın, kimyasal bileşme ve ayrışma kuvvetinin– bir ve aynı enerjinin –yani hareketin– özel biçimleri, varoluş tarzları olduğu artık kanıtlanmıştır… Doğadaki tüm hareketin birliği artık felsefi bir sav değil, doğa biliminin bir olgusudur.
>
> "İkinci buluş –tarihsel olarak daha önce gerçekleşmiş olsa da– Schwan ve Schleiden tarafından organik hücrenin –en alt organizmalar dışında–, bütün organizmaların kendisinden çoğalıp farklılaşarak geliştiği birim olarak hücrenin bulunmasıydı. Bu buluşla birlikte, doğanın organik canlı ürünlerinin incelenmesi –karşılaştırmalı anatomi ve fizyolojinin yanı sıra embriyoloji– ilk kez sağlam bir temele oturtuldu. Organizmaların kökeni, gelişimi ve yapısındaki gizem ortadan kalktı. O zamana kadar anlaşılmaz

bir mucize olan şeyin bütün çok hücreli canlılar açısından özünde aynı olan bir yasaya göre gerçekleşen bir süreç olduğu anlaşıldı.

"Fakat yine de önemli bir boşluk kalmaktaydı. Eğer bütün çok hücreli organizmalar –bitkilerin yanı sıra içinde insanların da olduğu hayvanlar– her biri hücre bölünmesi yasasına göre bir tek hücreden çıkmış iseler, o halde, bu organizmaların sonsuz çeşitliliği nereden gelmektedir? Üçüncü büyük buluş, ilk olarak Darwin tarafından bütünlüklü bir biçimde ortaya konulup kanıtlanan evrim teorisi bu soruya yanıt verdi…

"Bu üç büyük buluşla birlikte doğanın başlıca süreçleri açıklanmış ve onların doğal nedenlerine inilmiştir. Geriye tek bir şey kalıyor: İnorganik doğadan yaşamın nasıl ortaya çıktığını açıklamak. Bilimin bugünkü aşamasında bu, inorganik maddeler içinde albüminoidlerin yaşam koşullarının oluşmasından başka bir anlama gelmez. Kimya, bu sorunun çözümlenmesine giderek yaklaşmaktadır. Şimdilik onun çok uzağındayız. Ama eğer Wühler'in inorganik maddelerden ilk organik maddeyi, yani üreyi, henüz 1828'de elde ettiğini ve bugün hiçbir organik töz olmaksızın sayısız organik bileşimin yapay olarak hazırlandığını düşünürsek, kimyaya, albüminin önüne gelince 'dur' demeyeceğimiz açıktır. Kimya şimdiye dek bileşimi kesin olarak bilinen her türlü organik maddeyi elde etmeyi başardı. Albüminoidlerin bileşimini öğrendiğimiz andan itibaren canlı albümin üretimi de olanaklı olacak. Fakat doğanın kendisinin ancak çok elverişli koşullarda yalnızca birkaç gezegen üzerinde milyonlarca yılda gerçekleştirdiği şeyi kimyanın bir gecede yapması gerektiğini söylemek ondan mucize istemek olurdu.

"Böylece materyalist doğa anlayışı, bugün geçtiğimiz yüzyıla göre, çok farklı ve çok daha sağlam temellere dayanmaktadır."

Bu pasaj, Engels'in, insan derecesine gelinceye dek gelişimin temel aşamalarını tam olarak kavramakla kalmadığını, ayrıca açıklamadaki boşlukları da çok iyi gördüğünü göstermektedir. Açıklamanın temel boşluğu başlangıçla ilgilidir; bu konuda, özellikle Anti-Dühring'te, fizik çevrelerinde hâlâ yaygın olan yaradılışçı görüşlerle kararlı bir biçimde mücadele eder. Bir diğer önemli boşluk, yaşamın kökeniyle ilgilidir. Fakat aynı zamanda bu boşlukların doldurulmasını sağlayacak araçlara da işaret eder. Son altmış yılda bu alanda muazzam bir ilerleme görüldü. Boşluklar henüz doldurulmamış olsa da gözle görülür ölçüde daralmaktadır. Engels'in

gördüğü bir diğer boşluk, hayvan aşamasından insan toplumuna doğru geçiş üzerinedir. Fakat bu noktada, bilim emekçilerinin ulaştıkları sonuçları görmek ve onlara hak ettikleri değeri vermekle yetinmedi: Bu alanda Engels de kendi payına bir bilim adamıydı. On dokuzuncu yüzyılda hüküm süren yaygın görüş hâlâ insanın özel olarak yaratılmış olduğuydu. Darwin, Huxley ve Haeckel'in öncülüğünde materyalistler, insanın, daha büyük bir beyinle ayırt edilen üstün bir maymun olduğunu öne sürüyorlardı; insana özgün niteliğini kazandıran bir beyin, tıpkı bir yarasanın kanatları veya bir filin hortumu gibi evrimin bir ürünüydü. Engels ve Marx bu kaba açıklamanın teolojik açıklamadan pek de iyi olmadığını gördüler. Onlar insanı diğer hayvanlardan ayıran nitel bir farklılık olduğunu antropologlardan çok daha önce gördüler. Onu farklı kılan ölümsüz bir ruh değil, toplumdan ayrı bir yaşam sürmemesi ve aslında kendisinin ürettiği bir toplumun ürünü olması gerçeğiydi. İnsanlar birbirleriyle üretim ilişkileri içine girmeleri ile, ilk yiyecek değiş tokuşu [mübadelesi] ile ve aile aracılığıyla toplumsal özelliklerin aktarımı ile diğer hayvanlardan nitelik bakımından farklılaştı. Engels, "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü" başlıklı incelemesinde ve en parlak bilimsel yapıtı olan "Ailenin Kökeni"nde bu konuları ele aldı. Buradan hareketle bir bilim adamı olarak Engels'in gerçek değerinin farkına varılabilir. Resmi antropologlarca kabul edilmeden çok daha önce o, gezginlerin ve misyonerlerin tüm ilkel topluluklar arasında varolduğunu gösterdikleri anaerkil [matrilinear] aile grubu veya klanın önemini kavramıştı. Geniş tarih bilgisine dayanarak bu olguları eski Yunan ve Roma tarihiyle birleştirdi ve öncelikle üretimin belirli ilkel bir aşamasında anaerkil [matrilinear] ailenin ne kadar hayranlık uyandırıcı bir birim olduğu, ardından mülkiyetin gelişimiyle birlikte daha iyi üretim yöntemlerine bağlı olarak, onun, ilkin ataerkil aileye ve son olarak da modern küçük aileye nasıl dönüştüğünü gösterdi. Antropologların ve tarihçilerin yakın zamanlarda yaptıkları bütün çalışmalar, tam da Engels'in özgün düşüncelerinin doğrulanmasına yaradı. Ayrıca Çin'de de anaerkil aileden bugünkü aile yapısına geçişin izlerine rastlanmıştır ve özellikle Malinovski'nin ayrıntılarıyla gösterdiği gibi, Avrupa uygarlığı ile bağlantılı bütün ilkel topluluklarda sürecin fiili akışı içinde bu geçişin izi görülebilir. Engels'in antropolojik çalışmaları salt akademik alıştırmalar değildi; bunlar Marx'la paylaştığı büyük görevle –kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüştürülmesi göreviyle– yakından bağlantılıydı.

Yabanilerin, uygar torunlarıyla karşılaştırıldığında görece daha mutlu, kibar ve dürüst bir yaşam sürdüklerini gören Engels, sosyalizmin görevini, kapitalist gelişmenin insanoğluna sunduğu maddi güçleri feda etmeksizin yadsımanın yadsınması yoluyla yabanilerin soyluluğuna dönüş olarak düşünür. Onun tarihsel incelemeleri, özellikle de The Mark, bu dönüşümün nasıl gerçekleştirileceğine dönüktü. İşin güçlüğünün farkındaydı (Mektup 227):

> "Tarih tüm tanrıçaların belki de en zalim olanıdır. O, zafer arabasını yalnız savaşta değil, 'barışçıl' ekonomik gelişim dönemlerinde de ceset yığınları üzerinden yürütür. Biz zavallı erkekler ve kadınlar öylesine aptalız ki, akıl almayacak denli büyük acılar bizi zorlamadıkça gerçek bir ilerleme için gerekli cesareti asla toplayamayız."

## Engels'in Çalışmaları ve Bilimin Gelişimi

Engels'in çalışmalarıyla onun döneminden bu yana bilimdeki muazzam gelişme arasındaki ilişki nedir? Şimdiye kadar söylenenler, bu gelişmenin tam da onun yaklaşım yöntemlerinin değerini onaylamış olduğunu ve bu yöntemlerin daha ileri taşınarak uygulanmasını önerdiğini göstermek için yeterli olsa gerek. Arada kalan dönemin bir bölümünde, bu iş, Materyalizm ve Ampiryokritisizm'de Lenin tarafından yerine getirilmiştir; Plehanov ve Buharin'in yazılarında da bunun kısmen yapılmış olduğunu görürüz. Günümüzde genç Sovyet bilim adamları bu çalışmayı hem teorik hem de politik bakımdan daha ileri taşımaktalar. Kuşku yok ki, Engels de kendi döneminden bu yana bilimdeki başlıca ilerlemelerin değerini bilir ve onları sevinçle karşılardı. Dört önemli adımın atılmış olduğunu görürdü. Görelilik teorisi sonunda Newtoncu okulun mekanik materyalizmini tahttan indirdi, ama onun materyalist yanını değil, yalnızca mekanik yanlarını. Bir enerji biçiminin bir başkasına dönüşümü ilkesini sevinçle karşılayan Engels, maddenin enerjiye dönüşümü ilkesini de aynı ölçüde sevinçle karşılardı. Maddenin varoluş tarzı olarak hareket burada kesin kanıtını bulur. O, ikinci büyük ilerlemeyi, bütün bir modern atom ve kuvantum teorisini de diyalektik materyalizmin doğrulanması olarak görürdü. Doğal elementlerin

farklı niteliklerinin onları oluşturan elektron sayısına bağlı olduğu anlaşıldı. Niceliğin niteliğe dönüşümü organik kimyada olduğundan çok daha açık bir biçimde örnekleriyle gösterilmiştir. Canlı hayvan ve bitki görüngülerinin onları oluşturan kimyasal moleküllerin özelliklerinin bir işlevi olduğunu gösteren biyokimya alanındaki ilerlemeler, Engels'in yaşamın kimyasal temeli üzerine yazdıklarının doğrudan örneklenmesidir. Son olarak, (ilkin Mendel tarafından ileri sürülen ve günümüzde mikroskobik gözlemlerle fiili olarak tanıtlanan) kromozom teorisi aracılığıyla kalıtım mekanizmasının bulunması, yaşayan hayvanların gelişip üreyebildikleri maddi dönüşüm tarzını ortaya koyar. Bu ilerlemelere karşın, yine de bilgimizdeki temel eksiklikler giderilmiş değildir; fakat artık bu boşlukların nasıl doldurulabileceğini Engels'e göre daha açık bir biçimde görme olanağına sahibiz. Bununla birlikte Engels'in çalışmaları, yalnızca kendi dönemi içerisinde dikkate değer olmakla kalmaz; bilim karşısında onun sahip olduğu kapsayıcı ve tarihsel yaklaşımı sürdürme ve yeni sorunların çözümünde onun geliştirdiği yöntemlerden yararlanma çabasında olan bizler açısından bugün de değerini korur. Günümüzün bilim adamı bunu yapmakla Engels'i ruhuna uygun bir biçimde anmış olacaktır. Çünkü Engels, yalnızca bir bilim adamı ve filozof değil, bir devrimciydi. Bilim onunla birlikte yeni ve olumlu bir anlam kazandı. Feuerbach üzerine en son tezde söylendiği gibi:

> "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler, oysa aslolan onu değiştirmektir." (Labour Monthly'den alınmıştır, Ağustos 1935)

## ENGELS'İN "DOĞANIN DİYALEKTİĞİ"

Engels'in tamamlanamamış bu büyük klasik yapıtının Almanca olarak yayımlanmadan önce kırk beş yıl el yazması halinde beklemek durumunda kalması ve Sovyetler Birliği'nin girişimi olmasaydı belki de sonsuza dek öyle kalacak olması, Batı Avrupa'da sosyalist düşüncenin zayıflığının düşündürücü bir belirtisidir. Ancak yapıtın İngilizcesini okumak için bir on üç yıl daha beklemek zorunda kalışımız çok daha üzücüdür. Ne var ki,

Engels'in teorik çalışmalarını gün ışığına çıkarmaya yönelik bu gönülsüzlük şaşırtıcı değildir. Alman sosyal demokrasisinde ve çok daha fazlasıyla İngiliz işçi hareketinde diyalektik teoriyi küçümseme eğilimi görülmektedir. Görünürdeki gerekçe, onun [diyalektiğin] gününün geçmiş olması ve modern bilimin gerisinde kalmasıdır. Oysa asıl neden, sosyal demokratların –teori ile pratik arasındaki ilişkiyi ne kadar inkar ederlerse etsinler– resmi burjuva bilimin dışında kalan herhangi bir temel teorinin kendilerini hoş olmayan devrimci sonuçlara götüreceğini içgüdüsel olarak hissetmiş olmalarıdır.

Her şeye karşın, sonunda Doğanın Diyalektiği'ni Clemens Dutt'ın kusursuz çevrisi, Haldane'in açıklayıcı notları ve sunumu ile okuma olanağı bulabildik. Neler kaçırmış olduğumuzu ve Marx'ın büyük çalışma arkadaşından hâlâ öğrenmemiz gereken ne çok şey olduğunu görebiliyoruz. Doğanın Diyalektiği, Engels'in teorik çalışmalarını tamamlayan ve özetini sunan bir yapıt olarak tasarlanmıştı. Yapıt, her ne kadar Anti-Dühring'te görülen politik gelişmeyi hedeflememiş olsa da, bilimsel yönden onu kapsayacak ve aşacaktı. Engels, notlarının birinde, beş ana bölümü içeren özgün içindekiler çizelgesinin ne olması gerektiğini ortaya koyar: Biri bilimin, diğeri diyalektiğin tarihini ele alan iki tarihsel bölüm olacaktı; üçüncü ve dördüncü bölümler, diyalektiğin temel yasaları ve onların bilim ile ilişkisi üzerineydi; en geniş olması tasarlanan beşinci bölüm, matematikten sosyoloji ve iktisada kadar bilimin bütün ayrı kollarını kapsıyordu. Elimizdeki kitap ise, ilk iki bölümün çoğunu, üçüncü ve dördüncü bölümlerin taslağını ve geri kalan bölümden çoğu parça parça notlar içermektedir. Fakat tüm bu eksikliklerine karşın –belki Lenin'in Materyalizm ve Ampiryokritisizm'i dışında– Marksizmin bilime yaklaşımı konusunda şimdiye kadar yazılmış olan en değerli ve en aydınlatıcı incelemedir. Yapıt, her ikisi de ayrı ayrı yayınlanmayı hak eden "Tarihsel Giriş" ve "Maymundan İnsana Geçiş" bölümleri dışında, baştan sona bir solukta okunacak bir kitap değildir; dikkatle incelenmesi ve içerdiği düzinelerce parlak ve düşünmeye tahrik eden görüşlerin geliştirilmesi gerekir. Kitapta tartışılan pek çok konunun bugün artık güncelliğini yitirmiş olduğu doğrudur; bilimin ilerlemesiyle bu sorunlar ortadan kalkmıştır. Ancak bu ilerleme, Haldane'in girişte işaret ettiği gibi, çoğunlukla Engels'in öngördüğü yönde olmuş ve ancak Engels'in yöntemiyle ele

alınabilecek yeni sorunlar ortaya koymuştur. Ve gerçekten de kapitalist üretim yöntemleri ile sosyalist üretim yöntemleri arasındaki mücadele sürdükçe ona eşlik eden bütünüyle mekanik ve idealist düşünce biçimlerine karşı mücadele de sürecektir.

Engels'in başlıca amacı, idealist olmaktan çıkıp materyalist bir nitelik kazanan diyalektiğin, Marx'ın esas olarak onu kullandığı toplumsal alanlarda olduğu gibi, bilim alanında da uygulanabileceğini göstermekti.

> "Bu nedenle diyalektiğin yasaları doğa ve insan toplumunun tarihinden çıkarılmaktadır. Çünkü onlar, düşüncenin kendisinin olduğu gibi, tarihsel gelişmenin bu iki yönünün de en genel yasalarından başka bir şey değildir. Gerçekten de onlar, üç temel yasaya indirgenebilir:
>
> "Niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü yasası,
>
> "Karşıtların iç içe geçmesi yasası,
>
> "Yadsımanın yadsınması yasası.
>
> "Her üçü de Hegel tarafından, onun idealist tarzıyla salt düşünce yasaları olarak geliştirilmiştir: Birincisi, onun Mantık adlı yapıtının ilk bölümünde Varoluş Öğretisi içinde ortaya konur; ikincisi, Mantık'ın önem bakımından uzak ara önde gelen Öz Öğretisi başlıklı ikinci bölümünü tamamen doldurur; son olarak üçüncüsü, tüm sistemin yapısı için gerekli temel yasa durumundadır. Yanlışlık, bu yasaların doğa ve tarihten çıkarılmayıp bunların düşünce yasaları olarak doğa ve tarihe zorla yamanması olgusunda yatar. Tamamen zoraki ve kimi zaman yıkıcı olan yaklaşımın kaynağı budur. Evren, ister istemez, kendisi de yalnızca insan düşüncesinin evrimindeki belirli bir aşamanın ürünü olan bir düşünce sistemine uygun olarak sunulur. Olanı tersine çevirirsek, her şey çok basit bir hal alır; idealist felsefede son derece gizemli görünen diyalektik yasalar birdenbire yalınlaşır ve gün gibi açık olur.
>
> Ayrıca, fazla derine inmeden, sadece kendi Hegel'i ile tanışan biri, yüzlerce pasajda Hegel'in doğa ve diyalektik yasalarının tarihinden en dikkat çekici örnekleri verme yeteneğinde olduğunu fark edecektir.
>
> "Burada diyalektiğin el kitabını yazacak değiliz. Tek istediğimiz, diyalektik yasaların gerçekte doğanın gelişim yasaları olduklarını ve bundan dolayı teorik doğa bilimleri için de geçerli oldukların göstermektir." (sf. 26-27)

Engels, diyalektiğin, dönemin hüküm süren görgücülüğünün tersine, bilimsel düşünce için felsefi bir temel sağlayabileceğini göstermek istiyordu. O, bu görgücülüğün yansız niteliği konusunda bir yanılsama içinde değildi.

> "Doğa bilimcileri felsefeyi önemsemeyerek veya felsefeye söverek ondan kurtulacaklarına inanıyorlar. Oysa düşünce olmaksızın ilerleyemezler, düşünce için ise düşünce belirlenimlerine gereksinim duyarlar. Ne var ki onlar, bu kategoriler üzerinde düşünmeksizin, eğitimli diye bilinen kimselerin, uzun zaman önce terk edilmiş felsefe kalıntılarınca belirlenen sıradan bilinçlerinden; veya üniversitede zorunlu olarak kulak verdikleri (bölük pörçük olmakla kalmayıp, aynı zamanda çok farklı ve genellikle en kötü okullara bağlı kimselerin görüşlerinin karışımı olan) felsefe kırıntılarından alırlar; ya da bu kategorileri her türlü felsefi yazınını hiç sorgulamadan ve sistemsiz bir biçimde okuyarak edinirler. Dolayısıyla felsefenin esaretinden kurtulamazlar; üstelik çoğu kez en kötü felsefenin tutsağı olurlar. Felsefeye en çok sövenler en kötü, vulgarize edilmiş felsefe kalıntılarının köleleridir."

Yapıtının tamamlanmış bölümlerinde [Engels'in] bu işi ne kadar büyük bir başarıyla yaptığı açıkça görülür. İster mekanik biliminde olsun, ister biyolojide, ele aldığı her konunun doğrudan özüne iner ve bugünden bakıldığında bilimin ilerlemesini engellediğini gördüğümüz önyargılı görüşlerden kaçınır. Birinci bölüm, Engels'in yazmış olduğu en iyi ve en yalın parçalardan birini –yirmi dört sayfalık Marksist bir bilim tarihi anlatısını– içerir. Biz İngiltere'de bu bilim anlayışına ancak son on yılda ulaşmış bulunuyoruz; ve bu da, yalnızca Marksist görüşlerin Sovyetler Birliği aracılığıyla aktarılmasının bir sonucudur. Engels'in yaklaşım tarzı, Marksist olduğu öne sürülen pek çok bilim tarihi anlatısından hâlâ çok daha ilerdedir. Sonraki tamamlanmış bölümler, bilimlerin –ama yalnızca fizik bilimlerinin (mekanik, ısı ve elektrik)– gerçek diyalektiğini ele alır. Mekanik bilimiyle Engels, esas olarak niceliğin niteliğe dönüşümünün ve madde ile hareketin ilişkisinin önemini vurgulamak bakımından ilgilidir. O, enerjinin önemini ve maddeden ayrılmazlığını dönemin en seçkin bilimcilerinden daha iyi gördü. Enerjide bir değişim olmaksızın maddede bir değişim olmayacağını –veya tersi– iddia etti. Temelleri sorgulaması, birçok yönden yıllar sonra kuvantum ve görelilik teorilerinin formüle

edilmesine yol açacak türdendi. Engels'in yapıtı bilim dünyasında daha iyi biliniyor olsaydı, her iki teori büyük olasılıkla daha önce bulunacak ve bugün bile yakalarını bırakmayan idealist güçlüklerin pek çoğundan kurtulmuş olacaklardı.

Onun genel fizik bakış açısı, çekme ve itme arasındaki diyalektik ilişkiye dayanıyordu. Bununla birlikte bu terimleri kullanış biçiminden, onların cisimleri çekerek bir araya toplayan veya iterek uzaklaştıran salt mekanik kuvvetler olarak değil, gerçekte birisi evrende her şeyi bir araya getirme, diğeri her şeyi ayrı tutma eğiliminde olan, bu nedenle birincisi potansiyel, ikincisi kinetik enerjiyle bağlantılı hareketler olarak anlaşılması gerektiği açıktır. Engels'in her yönüyle uğruna mücadele ettiği "kuvvetin yerine hareketin geçirilmesi görüşü", Einstein'in mekanik eleştirisinin çıkış noktasıydı.

Modern bilimin bakış açısına göre, çok daha ilginç olanı, Engels'in değişimi ve zorunluluğu ele alış tarzıdır. Kuvantum mekaniğinden genetik bilimine kadar modern bilim adamları giderek tüm yasaları değişimin istatistiksel sonuçları olarak ele alma eğilimi göstermekteler. Bu görüş çok önceden Engels tarafından eksiksiz olarak geliştirilmişti:

> "Sağduyu ve onunla birlikte doğa bilimcilerinin büyük çoğunluğu zorunluluğu ve değişimi birbirlerini kesin olarak dışlayan saptamalar olarak ele alırlar: Bir şey, bir durum, bir süreç ya rastlantısaldır ya da zorunlu, her ikisi birden değil. Bu yüzden her ikisi de doğada yan yana bulunurlar. Doğa her türlü nesneyi içerir; bunlardan bazısı zorunlu, bazısı rastlantısaldır. Önemli olan iki türü birbiriyle karıştırmamaktır." (sf. 230)

Engels, bu ayrımın yalnızca öne sürülemeyeceğini değil, bilim adamlarınca pratikte öne sürülmediğini de gösterir. Darwincilik örneğini aktararak, evrim zorunluluğunun nasıl doğal ayıklanma rastlantısını izlediğini gösterir:

> "Rastlantı, şimdiye kadar düşünüldüğü biçimiyle zorunluluğu alaşağı etti. Önceki zorunluluk görüşü yıkıldı. Onu muhafaza etmek, kendisine ve gerçekliğe aykırı düşen insana özgü keyfi bir saptamayı yasa olarak doğaya zorla dayatmak demektir. Bunun anlamı, böylece canlı doğadaki bütün içsel zorunluluğu yadsımak ve genel olarak rastlantının kaotik hükümdarlığının canlı doğanın biricik yasası olduğunu ilan etmektir." (sf. 234)

Rastlantı ve zorunluluk diyalektik olarak bağlantılıdır; birbirlerinden ve tüm bir evren tablosundan ayrı olarak ele alınamazlar. Bir düzeyde rastlantı olan, sözgelimi moleküllerin hareketi, bir diğerinde zorunluluktur, basınç ve gaz yasaları.

Engels'in biyoloji üzerine tasarladığı bölümü yazamamış olması ve elimizde yalnızca parça parça notlar bulunması büyük bir talihsizliktir. Ancak bu dağınık notlarda bile, onun döneminin çok ilerisinde olduğunu, açık düşünce açısından bir yol gösterici olarak son derece değerli olduğunu göstermeye yetecek kadar çok şey vardır. Engels'e göre, bir organizmanın –bir bütün olarak veya ayrıntılarıyla– yapısı ile işlevleri arasında zorunlu bir bağlantı vardı ve bu bağlantı ancak onun evrim tarihiyle ilişkisi içinde anlaşılabilirdi. Tartışmanın büyük bölümü yaşamın kökeni sorunuyla ilgilidir. Burada Engels, çağının iki büyük bilim adamıyla, Pasteur ve Liebig'le bu konu üzerinde tartışır. Pasteur'ün tanıtladığı, yalnızca kapalı kapılar ardında yaşamın yeniden üretilmesinin olanaksız olduğudur, diye iddia eder, cansız maddeden asla yaşamın ortaya çıkmamış olduğu veya yaşamın bu cansız maddeden elde edilemeyeceği değil. Liebig'in yaşamın başka bir yerden geldiği veya ezelden beri varolduğu önermesine gelince, salt kimyasal nedenler göz önünde bulundurulduğunda bile, bunun ne kadar saçma ve dayanaktan yoksun bir sav olduğunu gösterebilmiştir. Engels'e göre, her kimyasal bileşik, evrenin gelişimi içinde, ancak koşulların elverişli olduğu belirli bir zamanda varlık bulur ve varolduğu andan itibaren kendine özgü ilişkiler içine girerek varlığını ortaya koyar. Ne karbon bileşikleri ne de proteinler –hiçbirisi ideal biçimler değildir; onlar soğuyan bir güneşin ya da gezegenin tanıklarıdırlar. Yaşamın, proteinlerin varlık tarzı olduğu yönündeki ünlü gözlemi burada ortaya çıkar.

Maymundan insana geçişte emeğin rolü üzerine kısa incelemeyle bilimsel bölüm sona erer. Bu inceleme Ailenin Kökeni ile birlikte bize sosyal antropoloji konusunda Marksist yaklaşımı sunar. Bu yaklaşım, uzun süre görmezden gelinse de, antropologlarca giderek daha fazla benimsenmektedir. Bu inceleme belki de kitabın en önemli bölümüdür. Çünkü burada insanın eşitsizliğini toplumsal yaşama borçlu olduğu ve toplumun da her şeyden önce ortaklaşa emek olduğu görüşünün en kesin biçimiyle ortaya konulduğunu görürüz:

“Doğa üzerindeki egemenlik elin gelişmesiyle, emek ile başladı ve her yeni ilerlemede insanın ufkunu genişletti. İnsan sürekli olarak doğal nesnelerin yeni, o güne dek bilinmeyen özelliklerini keşfediyordu. Diğer taraftan emeğin gelişmesi karşılıklı dayanışmayı ve ortaklaşa etkinliği çoğaltarak, bu ortak etkinliğin her bireye sağladığı yararı açıklığa kavuşturarak toplum üyelerinin birbirlerine giderek yaklaşmalarına zorunlu olarak yardımcı olmaktaydı.

“Kısacası oluşum geçiren insanlar, birbirlerine bir şeyler söylemeleri gereken noktaya eriştiler… Önce emek gelir, onun ardından, daha sonra onunla yan yana henüz tek tek ses/sözcüklerden oluşan dil –bir maymunun beynini etkileyen en önemli iki dürtü bunlardır ve bu etki altında maymun beyni giderek gelişmiş tüm benzerliklerine karşın eskisinden çok daha büyük ve yetkin olan insan beynine dönüşmüştür… Beynin ve ona eşlik eden duyuların gelişmesinin, giderek durulaşan bilincin, artan soyutlama ve yargıya varma gücünün emek ve dil üzerindeki karşı etkisi, hem emeğin hem de dilin daha da gelişmesi için sürekli yenilenen bir itki sağladı. Bu gelişme insanın sonunda maymundan kesin olarak farklılaştığı noktada durmadı; zaman zaman yerel ve geçici gerilemelerle kesintiye uğrasa da derecesi ve yönü farklı zamanlara ve farklı insan topluluklarına göre değişmek üzere çok büyük ilerlemeler göstermeye devam etti. Gelişimini tamamlamış insanın ortaya çıkışıyla birlikte sahneye çıkan yeni bir öge –yani toplum– bir taraftan bir gelişimi daha da hızlandırdı, diğer taraftan ona daha belirgin bir yön verdi. Kuşkusuz ağaçlara tırmanan maymun sürüsünden bir insan toplumu oluşuncaya kadar –dünya tarihinde insan ömründeki bir saniyeden daha önemli olmayan– yüz binlerce yıl geçti. Peki bir kez daha bakacak olursak, maymun sürüsü ile insan toplumu arasında ayırt edici farklılık olarak ne görürüz? – Emek. (sf. 282/285)

Toplumsal olarak gerçekleştirilen emeğin özgün niteliği, yalnızca doğadan yararlanmakta olan hayvanı, doğaya egemen olan insan konumuna yükseltmesidir. Fakat Engels bu egemenliğin sınırlarını çok açık bir biçimde görmektedir. Ormanların yok edilmesi ve giderek artan çölleşme gibi insanın doğaya müdahalesinin istenmeyen fiziksel sonuçlarının etkilerini ayrıntıları ile ortaya koyar. Ardından bugün dünyada yüz yüze geldiğimiz duruma yol açan, sınıfların ve devletlerin oluşumunda bu

egemenliğin çok daha yıkıcı ve hoş olmayan toplumsal etkileri olduğuna dikkat çeker. Tam da bu noktada el yazması birdenbire sona erer. Fakat mesajı yeterince açıktır. Marx ve Engels'in yaşamları boyunca öğrettikleri bir mesajdır bu: İnsanlık ancak bilinçli bir biçimde örgütlenerek, hem maddi hem de toplumsal çevresine egemen olduğu zaman en yüksek seviyesine erişebilir. Bunu yapmak için de öncelikle eski dünyanın kalıntılarını devrimci eylemiyle süpürüp atması gerekir.

*1940*

## DİYALEKTİK MATERYALİZM

Diyalektik materyalizm günümüz düşünce ve eyleminde en güçlü etkendir. Onun en amansız düşmanları bile çözümlemesinin doğruluğunu kabul etmek zorunda kalmakta, yöntemini taklit etmektedirler. Dünyada bilinçli bir rol oynamak isteyen herkesin bunu doğru bir şekilde anlayabilmesi ve ne anlayabildikleri ne de denetleyebildikleri olayların peşinden sürüklenmemesi son derece önemlidir.

Bu yazı, diyalektik materyalizmin kavranması yönünde bir katkıdır. Fakat onun temel görüşlerini ancak ana hatlarıyla ortaya koyabilir. Yetersiz kalması kaçınılmazdır, çünkü diyalektik materyalizm, salt bir felsefe değil, aynı zamanda bir eylem programıdır. Tarihsel ve ekonomik yönler başka makalelerde ele alınmaktadır. Ben burada esas olarak, Diyalektik Yöntem'in, adına bilim dediğimiz, maddi dünyaya karşı elbirliğiyle yürütülen mücadeleden nasıl elde edilebileceğini ve onun bilimin gelişimine ve insanoğlunun mutluluğuna nasıl yardımcı olabileceğini, nasıl yardımcı olduğunu göstermeye çalışacağım. Bunun yanı sıra, diyalektik materyalizm konusunda günümüzde oldukça yaygın olan yanlış anlama ve çarpıtmalardan birkaçıyla, özellikle de diyalektik materyalizmi saf bir felsefeymişçesine devrimci politikalardan ayrı tutma çabasıyla mücadeleye girişeceğim.

## Dönüşüm

Diyalektik materyalizmin temel düşüncesi dönüşümdür. Sorun iki yönlüdür: Dönüşümler nasıl gerçekleşir ve biz bu dönüşümleri nasıl gerçekleştirebiliriz? Bu soruna yaklaşım, felsefi bir çözümlemede ve dönüşümün tanımında değil, çeşitli bilimsel veya tarihsel kaynaklardan bildiğimiz şekliyle evrendeki bütün gözlemlenebilir olguların incelenmesinde ve daha da önemlisi bilinçli eylemin rol oynadığı politik ve ekonomik dönüşümlerde yatar. Diyalektik materyalizm, evrenin ve onun gelişiminin bir açıklamasını içerir, fakat onun açısından bu açıklama yalnızca yorumlama ve eylem için gerekli bir temeldir, başlı başına bir amaç değil. Diyalektik materyalizm, bilimin ulaştığı sonuçlardan ve yöntemlerden yararlanır, ancak sadece daha genel sorunların çözümü için gerekli bir materyal olarak.

## Materyalizm

Başlangıç noktası bildiğimiz biçimiyle maddi evrendir. Burada sözcüklerin anlamı üzerine tartışmak yersizdir. Evrenin ne kayalardan, ağaçlardan ve etten, ne moleküllerden ve atomlardan, ne de nötronlardan, elektronlardan veya protonlardan oluşmuş olması, onu daha az ya da daha fazla maddi yapmaz. Evrenin, bireyin duyumlarının veya sezgisel düşüncelerinin bileşimi olarak göründüğü idealist bakış açısı, filozofların genel –burada kasıtlı– cehaletlerinin çarpıcı bir örneğidir. Filozofun düşünceleri, hatta duyumları, temel çıkış noktası olamaz. Kişisel tarih, toplumsal ve sınıfsal gelenekler, biyolojik evrim ve fizik yasaları tarafından koşullanmıştır.

Maddi evrenin önceliği, bireylerin kişisel deneyimleri ile insan soyunun birikmiş deneyimi tarafından verili olarak alınır. Bu deneyim, derin düşüncelerle ve bilinçli sözlü formülasyonlarla değil, daha çok eylem ve pratikle dışa vurulur. Temel, insanların ne düşündükleri değil, ne yaptıkları üzerine kurulmuştur. Evrenin önce geldiğinin kabulü, “Henüz onu düşünecek hiç kimse yokken evren vardı” sözünde olduğu gibi yalnızca zamanla sınırlı bir anlam değil, maddi bir temel olmaksızın hiç kimse şu an

burada düşünemeyeceğinden dolayı aynı zamanda maddi [substantial] bir anlam da taşır.

Bu temel, materyalizm, birçok bilim adamının materyalizmi gibi insan aşamasına gelindiğinde orada çakılıp kalmaz; insanın gelişiminin ve insanal etkinliğin anlaşılmasında maddi nedenler ile maddi güçlerin göz önünde bulundurulması gerektiği anlamına gelir. Yalnızca politika tarihini değil, aynı zamanda bilim, din ve felsefe tarihini de anlayabilmemiz için, öncelikle o olmaksızın bu gelişmelerin hiçbirinin olası olmayacağı, hatta akla bile gelmeyeceği maddi teknolojik temeli bilmemiz gerektiğini belirtir. Hiçbir diyalektik materyalist, tüm bunları yalnızca bu bilgiye dayanarak açıkladığını iddia etmez; tam da burada diyalektiğin doğası ortaya çıkar. Fakat diyalektik materyalizm bu temelde ısrar ederek, tüm dinlerde ve diğer bütün felsefelerde dile getirilen idealist, mitolojik ve gizemli görüşlerin hepsini bir vuruşta ortadan kaldırır.

### İdealizm

İlk güçlük burada ortaya çıkar. İnsanlığın mutluluğu gibi idealleri olan iyi niyetli kimseler, bu materyalist öğretinin temel olarak benimsemesine karşı çıkarlar. Onlar, kişisel deneyimlerinin maddi terimlerle açımlanması olanaksız niteliğine işaret ederler. Evreni, Tanrı, idealar, ortaya çıkış, dirimselcilik gibi postulatlarla yorumlamayı veya bilinemezci bir kuşkuculuğun tam güvenliği içinde kalmayı yeğlerler. Ne var ki, bu postulatlar hiçbir zaman çözümüne yardımcı olmadıkları güçlüklerin deneyüstü terimlere çevrilmesinden başka bir şey değildir; çünkü tanrıdan veya onun daha gizil benzerlerinden yardım dilenme –tam da entelektüel veya ahlaki güçlüklerle karşılaştırıldığında yapılabildiği için– dünyanın ussal bir tarzda ele alınması zorunluluğunu ortadan kaldırır.

Doğal ve karşı konulamaz cehaletin belli bir derecesine kadar –İ.Ö. 4. bin yıl dolaylarında insanların daha akıllı olanları tarafından geçilen bir aşama– katı bir insanbiçimci [antropomorfist] evren görüşü hoş görülebilir olmanın yanında zorunluydu da. O günden sonra bu görüş, yalnızca bir kalıntı olarak varlığını sürdürmüştür; mekanik, ekonomik ve biyolojik güçler üzerindeki olumlu denetiminin her yükselişi, onun barbarca bir anakronizm [tarih

sapması] olduğunu giderek daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. İdealar, iradeler, takdir-i ilahiler, yaşayan emekçi insanlara ait değillerse eğer, modern evrende ussal yaşama hakları atalarının ruhlarından veya totemik hayvanlardan daha fazla değildir. Ne var ki, salt buna işaret etmenin böylesi bir düşünce tarzını yok edeceği inancı, on sekizinci yüzyıl rasyonalistlerinin cehaletiydi. Bugün de fazlasıyla olduğu gibi, o dönemde deneyüstü, metafizik görüşleri benimsemek veya hiç değilse öne sürmek için somut, zorlayıcı nedenler vardı. Tanrıya giden yollar insanlardan gizlendiği sürece, yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıkışını veya düşünce ve iradenin içsel gelişimini beklemek durumunda kaldığımız sürece, veya görünürdeki bu dünya aldatıcı ve anlaşılmaz olduğu sürece, hiçbir bireye özel uğraşlarını bırakıp insanlığın ilk, gerçek, bilinçli tarihini yapma çabasına katılma çağrısı yapılmaz.

İdealist, dini ve metafizik evren görüşleri, toplumsal eylem söz konusu olduğunda, en iyi olasılıkla, yalnızca sekinciliğe[24] ve acıları yatıştırıcı [palyatif] geçici önlemlere, en kötü olasılıkla ise, her türlü gericiliğin desteklenmesine yol açar. Materyalist olmayan her türlü felsefenin eninde sonunda politik gericilik ve sermaye ile ittifak halinde olduğunu ayrıntılarıyla göstermek olanaklıdır. Lenin'in Materyalizm ve Ampiryokritisizm'i otuz yıl önce bu bağlantıları gözler önüne sermekte, ideolojide verilen ödünün politikada verilen ödünden ayrılmasının olanaksız olduğunu açığa vurmaktaydı.

## Mekanik Değil Diyalektik Materyalizm

Diyalektik materyalizm gerçeklerden uzak gerici felsefenin çürütülmesiyle işe başlar; bu görev yıllar önce on sekizinci yüzyılın basit mekanik materyalizmi tarafından, hatta Demokritus ve Lucretius'un soluk [belirsiz] geçmişlerinde başarıyla yerine getirilmişti. Ne var ki, mekanik materyalist yaklaşım farklı, ama aynı ölçüde tehlikeli bir cehalet nedeniyle çarpıktır: Basit materyalist tanrıdan yardım diler, ama bunu öylesine dolaylı bir yolla yapar ki, kendisi bu gerçeğin bilincinde değildir. Onunkisi, belirli bir zamanda içindeki bütün noktaların konum ve hızının bilinmesiyle tüm zamanlardaki nicel hesaplamanın eksiksiz olarak verildiği bir evren

görüşüdür – Newton'un, Laplace'ın veya Einstein'in evreni. Bu, yalnızca ayrıntılı ve tam bir mekanik nedensellik dizisini değil, aynı zamanda bireysel yolda elbirliği halindeki insan çabasını aşan bir hesaplama bilgisini ve gücünü de gerektirir. Böyle bir evrenin nasıl olduğunu veya nasıl hareket edebileceğini yalnızca tanrı bilir, yalnızca tanrı söyleyebilir. Bazı eski materyalistler, bu anlayışı sonuna kadar götürmüşler ve çok da şaşırtıcı olmayan bir biçimde –sözgelimi Jeans'in The Mysterians Universe [Gizemli Evren] adlı yapıtında yaptığı gibi– tanrının tarafına geçmişlerdir.

Bununla birlikte mekanik materyalizmin yakasını bırakmayan bir başka kusuru daha vardır; görünürde bilime dayanmasına karşın, gerçekte bilimden [yapılan] mitolojik bir soyutlamaya dayanmaktadır. Tüm bir evren bir dizi birbirinden kopuk soyut kategoriye indirgenir: Uzay, zaman, madde, hareket. Ne var ki, evrenle ilgili bütün bir bilimsel bilgi birikimi, hiç de bu kategorilere indirgenme olasılığına veya gerçekliğine bağlı değildir. Bilimsel alanlar içinde hâlâ bu yolla ele alınan çok küçük bölümler vardır. Saf matematiksel fizikten sosyolojiye doğru onu anlama çabası, eninde sonunda "hesaplama"yı başaracağımıza dair dindar bir umutla birlikte üzerinde ileri geri konuşulan bir dizi aşılmaz boşlukla yüz yüze gelir. Gerçekte bilimsel pratik, evrene her noktada saldırarak tamamen farklı bir biçimde yol alır. Bilimsel bilgi ise, herhangi bir alanda nitelik ve kombinasyon yasaları bakımından diğer alanlarda kullanılanlardan farklı bir dizi bölünmez varlık [entity] kullanır.

Evrenle ilgili herhangi bir kapsamlı anlayışın temel görevi, deneyimin uygun bir biçimde yerleştirileceği soyut bir bağlantılar ve çıkarsamalar sistemi kurmak değil, deneyimi, varolduğu yerlerde bilimsel bilginin en yüksek derecede düzenlenmiş haliyle kullanmak, onun kendi içsel-bağlantı ve gelişim biçimini önermektir. Oyun kurallardan önce gelmelidir, kurallar oyundan önce değil.

## Diyalektik Yöntem ve Bilimsel Yöntem

Diyalektik materyalizmin yaptığı tam da budur. Adının ilk kısmını şimdiye dek varolmuş en tutarlı idealist felsefeden aldığı doğrudur. Fakat Marx'ın Hegelci diyalektiğin içeriğini tersine çevirmesi, salt bir jeu

d’esprit’ten [düşünce oyunundan] çok daha fazlasıydı; o, evreni anlamanın ve değiştirmenin yeni bir yolunun temel dayanağıydı. Doğrudur, Marx Hegel’i inceledi; fakat Marx, Hegelcilerin bir an bile kabul etmeyecekleri kendi diyalektiğini daha çok geniş evren bilgisinden elde etti. Onun diyalektiği, ekonomik ve politik mücadelelerinin somut deneyiminden gelir. Kendisinin de söylediği gibi:

> “Kuşkusuz sunum yönteminin, biçim yönünden araştırma yönteminden farklı olması gerekir. Araştırmanın amacı, işlenecek materyali ayrıntılarıyla ele almak, onun çeşitli gelişim biçimlerini çözümlemek ve bu biçimler arasındaki içsel bağlantılarını izlemektir. Ancak bu ön çalışma yapıldıktan sonra, hareket gerçekten uygun bir biçimde tanımlanabilir. Eğer tanım başarıyla yapılırsa, eğer ele alınan konu ideal bir zemine yansıtılabilirse, karşımızda yalnızca a priori [önsel] bir yapı varmış gibi gelebilir.
>
> “Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel’e göre insan beyninin yaşam süreci –diğer bir deyişle onun ‘idea’ adı altında bağımsız bir nesneye dönüştürdüğü düşünce süreci– gerçek dünyanın yaratıcısı [demiurgos], gerçek dünya da, yalnızca ‘idea’nın dışsal görüngüsel biçimidir. Benim için ise, tersine idea, insan aklında yansımasını bulan ve düşünce biçimlerine dönüşen maddi dünyadan başka bir şey değildir.” (Kapital, İkinci Almanca Baskıya Önsöz, İngilizceye çev: C. Paul, Cilt I, Londra 1938, XXX)

Marx, başarılı olduysa eğer, bunun tek nedeni, onun felsefi sistem kurucularının tersine, cahil bir adam olmamasıydı. Gerekli bilgiden yoksunluk, kısmi ve belli bir alanla sınırlı evren bilgisi –sözgelimi Bacon’un “Mağara Putu”– pek çok hırslı felsefi ve bilimsel sistemin yıkımı olmuştur. Marx bunu gördü ve üstesinden gelmeyi bildi. Materyalist bilim bilgisine politika ve ekonomi bilgisini de ekledi ve onları karşıtların mücadelesinden doğan temel gelişim düşüncesiyle birleştirdi. Marx, kendisinin ellerinde neredeyse yeni bilimler haline gelen siyaset bilimi ve iktisat alanları dışında, bilimi dönüştürmeyi ya da yeni ve daha genel bir bilim yaratmayı amaçlamadı.

Diyalektik materyalizm, ayrı bilimsel disiplinlerin ve hatta genel bilimsel yöntemin bir parçası değildir. O esas olarak, yeninin kökeniyle ilgilenir ve bu nedenle, bilim açısından en az bilimsel yöntemin kendisi kadar gerekli

bir bileşeni içerir. Ne var ki, bu bileşen, bilim adamları açısından, tüm çalışmalarında son derece evrensel bir biçimde hazır bulunduğu için belirsizliğini korur. Bilimsel yöntemin kendi amacı, gözlem ve deneylerden, genel yasalar ve teoriler kurmaktır; katı bir mantıkla ilerleyerek, kendi biçimsel tanımı açısından her türlü olasılığı dışlar. Her bilimsel yazı, ulaştığı sonuçların kaçınılmaz olarak kendisine öncül olarak aldığı gözlemlerden ileri geldiği konusunda okuyucunun kuşkularını tamamen gidermeyi amaçlar. Fakat hiçbir bilim adamı, yayınlarında kullandığı savların, kendisini, gözlemlerinden yargılarına götüren gerçek düşünce halkası olduğunu iddia etmek istemez. Öyleyse, en baştan bu gözlemler ve deneyler neden yapıldı ve bilim adamının çözmek üzere ele aldığı problemi sürekli ortaya atmaya ne gerek vardı? Bu sorgulamalar, geçmişte, bütün bilimsel araştırmalar üzerinde etkili olan canlılara atıfta bulundukları için bilimsel tarihin bir parçası olarak düşünülmüşlerse de, bilimsel yöntemin bir parçası değildir. Eski bilgiden yeni buluşlara işaret eden nedir? Şimdiye dek, bilimin fiili gelişimi, basit doğaya, dar bir bakış açısıyla birey olarak bilim adamının psikolojisine ya da ilk olarak Marx'ın işaret ettiği daha geniş bir bakış açısıyla, birey olarak bilim adamının içinde bulunduğu dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarına bağlanmıştır.

Diyalektik materyalizm, yalnızca bilimsel etkinliğin değil, her türlü insan etkinliğinin bu fiili [indicative] yanıyla ilgilenir. O bir bilim eleştirisi değildir; o, ne deneysel yöntemin ne de teori yasalarının yerini alma iddiasındadır. Ancak geniş özel bilim kümelerini koordine etmenin kesin bir yöntemini sağlayarak, yeni deney ve keşiflerin yolunu göstererek bilime çok önemli bir katkıda bulunmakta, onu tamamlamaktadır.

**Maddi Dünyada Diyalektik Süreç**

Marx, yaşadığı çağda kapitalizmin gelişimindeki çelişkileri gözlemleyerek materyalist diyalektiğin resmini çizdi. Temel çelişki, üretimin işbirliğine dayalı toplumsal biçimiyle mülk edinmenin özel biçimi arasındaki çelişkiydi. Bu da, kaçınılmaz olarak, sömürülen proletaryanın büyümesine, sürekli yinelenen ve giderek derinleşen üretim bunalımlarını doğuran ikinci çelişkiye –kapitalist rekabete– yol açıyordu. Marx, bunun

ancak devrimle, proletarya diktatörlüğü ile çözülebileceğini gördü. Bu çelişkiler ona, Hegel'in felsefesindeki düşünce karşıtlıklarının, gerçek dünyadaki gerçek güçlerin karşıtlığıyla koşut olduğunu gösterdi. Dahası, tumturaklı tez, antitez, sentez biçimiyle Hegel diyalektiği, artık düşünceden tamamen bağımsız olarak maddi dünyada gerçekleşen karşıtlık türlerinin düşünce dünyasındaki yansıması olarak görülür. Karşıtların birliğinin insan toplumuyla ya da canlılarla sınırlı olmadığını, madde içindeki tüm oluşum aşamalarında gerçekleştiğini göstererek, Hegel diyalektiğinin materyalist tarzda ters-yüz edilmiş bir örneğini genelleştirmeye ilk girişen Engels oldu. Bu karşıtlıklar, evrende kendiliğinden meydana gelen gerçek değişim süreçlerinin habercileri olmalarından dolayı yaşamsal bir öneme sahiptir. Burada diyalektik, temel bir felsefi sorunun, yeninin kökeni sorununun çözümüne işaret etmektedir.

Maddi dünyada diyalektik karşıtlığın var oluşu Marksist olmayanlara her zaman büyük güçlükler çıkarmıştır. Kuşkusuz bu karşıtlıklar yalnızca Marksistlerce algılanmış değildir; ne var ki Marksist olmayanlarca algılandıklarında, bunlar, daima, dünya üzerinde bilgimizde bulunan önemli kusurlar olarak –bilgi eksikliği nedeniyle belki katlanılması gereken, ama eninde sonunda yerini, her türlü ikilikten ve çelişkiden tamamen arınmış dosdoğru bir evren açıklamasına bırakmak üzere süpürülüp atılması gereken şeyler olarak– görülmüştür. Bununla birlikte, bilimin Marx'ın döneminden günümüze kadar olan akışı; Marx'ın bilim adamlarından çok daha haklı olduğunu göstermiştir. Devrime kadar Marksizmin fizik bilimlerinin akışı üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır; yine de on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda fizik bilimlerinin tarihi, Newton'un basit mekanik görüşlerinden düzenli bir biçimde uzaklaşılarak, dalga ve parçacık, madde ve enerji, istatistiksel ve belirli, toplayıcı ve ayrıştırıcı süreçler gibi indirgenemez bir diyalektik karşıtlıklar dizisine doğru yaklaşıldığını göstermektedir. Bunları kavrama çabası pek çok bilim adamının felsefesine fazla gelmiştir; bu çelişkiler karşısında umutsuzluğa kapıldıklarından dolayı dinin gizemleri bile onlara yeğlenebilir görünmektedir. Oysa diyalektik bakış açısına göre, birleşik karşıtlık çiftlerinde mantık dışı olan hiçbir şey yoktur. Doğrusu istenirse, kusur, onları yadsıyarak gerçeklikle uyuşmazlığa düşen ve bizi gerçek dünyayı tanımaktan veya ona katılmaktan alı koyan mantıktadır.

**Madde ve Hareket**

Bununla birlikte, karşıtların salt durağan varlığı, diyalektiğin yalnızca başlangıcıdır; karşıtlar gerçekte durağan olarak varolmazlar. Sözü edilen niteliklerin hiçbiri hareket ve dönüşüm süreçleri dışında kavranamazlar. Sözgelimi kütle ve enerji arasındaki ilişkiler, yalnızca hızla ışığa doğru hareket eden parçacıkların şiddetli dönüşümlerinde görülmektedir; burada da yine diyalektik materyalizmin en önemli olumlu katkılarından biri karşımıza çıkar: Madde ve hareketin denkliği ve ayrılmazlığı. Yunan filozoflarının eserlerinde mantıklı biçimde açıklanan ama değiştirilmeyen kaba insan deneyimine göre, madde esas olarak dingin bir tözdü. Sahip olduğu her türlü hareketin nedeni, onun üzerinde sürekli etkide bulunan kuvvetlerdi. Bu, herhangi bir şeyi hareket ettirmek için onun üzerine mutlaka bir emek –genel olarak insan emeği– harcanması gerektiği biçimindeki yalın ekonomik gerçeğin içtenlikle dile getirilmesi demekti. Rönesans bunu daha farklı gördü: Barutun bulunmasıyla birlikte onun bilgisiyle donanmış olan Leonardo, Galileo ve son olarak da Newton, ilk hareket ettiricinin sürekli çabasının zorunlu olmadığını, ilk itkinin verilmesi ve engelleyici bir sürtünmenin olmaması durumunda cismin hareketinin asla yok olmayacağını gösterdiler. Fakat maddenin yine de esas olarak dingin olduğunu ve ilk hareket ettiricinin –Tanrının– ona bir itki verdikten sonra sürekli olarak evrenin kulpunu çevirme işinden el çektiğini düşünüyorlardı. Ne var ki, yakın zaman fiziğinin açıkça gösterdiği gibi, Newtoncu görüşün kendisi de Aristocu görüşten yalnızca bir derece daha dolaylı olan bir insanbiçimciliktir [antropomorfizm]. Görelilik dinamiğiyle birlikte madde ve enerji denk duruma geldi. Kanıtlanmak için yirminci yüzyılda Michelson'un deneysel tekniğinin bütün inceliklerine ve Einstein'in matematik dehasına gerek duyan bu yargı, Marx ve Engels tarafından on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelmeden önce kavranmıştı. Artık günümüzde, evren tarihinin başlangıcında veya sonraki herhangi bir noktasında verilen ilk itkiye dayanan bir açıklama bulmaya çalışmıyoruz. Maddi sistemlerin öz-hareket ve dönüşüm yasalarını bulmanın yolu açılmıştır. Bu da, en bütünlüklü biçimiyle maddenin diyalektiğini gerektirir. Mekanik sistemlerde bir ilk hareket ettirici zorunluluğunu ortadan kaldıran karşıtların birliği, aynı zamanda, daha karmaşık olan kimya, yaşam ve insan

toplumu sistemlerinde dışsal bir etkenin yardımını dilenme zorunluluğunu da ortadan kaldırdı.

## Yeninin Kökeni

Materyalist diyalektiğin temel görevi, nitel bakımdan yeni olanın ortaya çıkışını açıklamaktır. Bu sorunun ortaya konulması insan düşüncesinin tarihinde önemli bir aşamaya işaret eder. İlkel akıl açısından şeylerin özgün [spesifik] doğası bir kez kavrandığında nitel bakımdan yeni olan hiçbir şey yoktu. Evet, dünya kendisini yeniliyordu, fakat sabit bir modelden ayrılmaksızın yapıyordu bunu. Günler günleri izliyor, kıştan sonra bahar geliyor, bir nesil ölüyor ve onun yerini yeni bir nesil alıyordu. Dünyanın seküler [din-dışı] düzenliliği ancak ilahi bir müdahaleyle bozulabilirdi; dünyayı Tanrı yaratmıştı ve zamanı geldiğinde o yok edecekti. Ticaretin yeni bir dünyanın, tekniğin ve bilimin kapısını açtığı on beşinci yüzyıla gelinceye değin bu tablo solmadı. Dünya gözle görülür bir biçimde değişmekteydi; bu nedenle değişim olası, hatta zorunluydu artık. İlerleme düşüncesi, ilahi olarak buyurulan dünya düzeni düşüncesini giderek yerinden ediyordu.

Bir sonraki aşamada, bu ilerlemeye dayanarak dünyayı tanımlama, dünyadaki görüngülerin kökenine bir açıklama getirme çabası kendisini gösterir. Bu açıklamayı, en kapsamlı ve sarsıcı biçimiyle Darwin’in Türlerin Kökeni’nde görürüz. Fakat Marx, aynı dönemde çok daha geniş bir genelleme üzerinde çalışmaktaydı. Onun yanıtını aradığı şey, esas olarak kökenlerin kökeniydi. Nasıl oluyordu da bu dünyadaki, yakından bakıldığında böylesine kalıcı ve değişmez görünen şeyler, sürekli olarak, üstelik yalnızca büyüme veya yok olma bakımından sessizce ve nicel bir yolla değil, aynı zamanda birdenbire ve nitel olarak da değişiyor, daha önce dünyada hiç bulunmayan yeni şeyler ortaya çıkıyordu? Marx’ın çağdaşlarından çoğu, tüm bunlarda, evrende bir erek olduğundan başka bir şey göremiyorlardı. Bu, onların severek kabul edecekleri bir düşünceydi. Erek düşüncesi, hiçbir şeyi açıklamamasına karşın, bu düşüncenin benimsenme amacı geçerli nedenlere dayanıyordu. Bu amaç ticaretleriyle, makineleriyle, liberal görüşleriyle birlikte kendileriydi; ilerleme idealini

benimseyişleri, daha fazla ticaret, daha fazla makine, daha liberal görüşler içindi. Herhangi bir anda, geçmişle ilgili yanlış bir görüşe sahip olmak önemsiz görünse de, bugün ve gelecek konusunda yanlış bir izlenim edinmek gibi, geçmişi yanlış yorumlamak da gerçekte yıkıcıdır. Viktorya dönemi burjuvazisinin evrimci yönelim ve amacının bizi nereye getirdiğini görmek için günümüz dünyasına bakmamız gerekir. Bugün kim daha haklı görünüyor, Marx mı, yoksa Herbert Spencer mi? Marx, salt ilerlemeyi betimleme aşamasının ötesine geçmişti; o bu ilerlemenin iç mekanizmasını öğrenmeye çalışıyordu – ki onun bilgisi, yalnızca geçmişin akademik bilgisi değil, bugünün ve geleceğin pratik etkinliğinin ipucuydu. O, bu bilgiye, bir önceki aşamanın iç çelişkilerine bağlı olarak bir durumdan diğerine nasıl geçildiğini, ne tür değişimler olduğunu düşünerek ulaştı.

Diyalektiğin bu bölümünü yaklaşık olarak fiziksel ve matematiksel bir biçimde ortaya koymak mümkündür; ne var ki, sonra göreceğimiz gibi, bu çok kısmi bir açıklamadır. Öyleyse verili herhangi bir sistemde (ki bu etkin bir sistem olmalıdır, çünkü daha önce gördüğümüz gibi durağan sistemler salt soyutlamalardır), sistemin ana etkinliğinin yanı sıra daima belirli artakalan etkiler olacaktır; bunların bir kısmı birikimseldir [kümülatif]. Bu artakalan etkiler ana etkinliğe katkıda bulunanlar ve ona karşı koyanlar olarak ikiye ayrılabilir. Birinciler kolaylıkla ana etkinliğin parçaları olarak düşünülebilir; fakat ikincilerin sistemin bütün niteliğini ve etkinliğini dönüştürecek bir ölçüde çoğalabilmeleri yeterli zamana ve rahatsız edici dış etkilerin yokluğuna bağlıdır. Olası en basit durumda bu, evrensel olarak yinelenen salınımsal değişimlerin bir açıklamasıdır yalnızca. Bir ilk etkiyle harekete geçirilen herhangi bir süreç, dışsal kuvvetlerin yokluğunda, kendi momenti nedeniyle denge konumundan çıkarak durdurulup tersine çevrilinceye kadar sürer. Fakat daha karmaşık durumlarda, her yerde görülen çevrimsel değişimin bir türü olan salt salınımsal ileri-geri hareket yerine, iç karşıtlık ve ilk etkinliğin durması nedeniyle, yeni, nitelik bakımından farklı bir hareket elde ederiz.

### Nicelikten Niteliğe

Niceliğin niteliğe dönüşümü, diyalektik materyalizmin ikinci temel ilkesidir. Nitelikle ilgili varolan kuruntular, onun kendine özgü tanımlanamaz doğası, gizemliliğe eğilimli düşünürler için daima gözde bir sığınak olmuştur. Katı mekanikçiler niteliği bütünüyle yadsırlar ve böylece deneyim alanından soyutlama alanına geçerler. Öte yandan diyalektik materyaliste göre nitelik –yeni nitelik–, her zaman, bütünüyle nicel değişimlere uğrayan bir sistemin kendi iç çelişkileri nedeniyle yıkıldığı o geçiş anlarında ortaya çıkar. Böylece nicelik niteliğe dönüşür. Klasik fiziksel örnek, buzun suya dönüşmesidir. Burada bir tarafta katı, kristalimsi bir cisim, diğer tarafta nitel bakımdan belirgin bir biçimde farklı şekilsiz bir cisim vardır. Buzun suya dönüşmesi süreci ısıyla gerçekleşir. Kaba görüş suya akışkanlık ve iç-düzenlilik niteliklerini ısının verdiğidir. Fakat buza ısı verdiğimizde, ısının giderek artmasıyla birlikte gerçekte katılığın ve kristalliğin yokluğunu gözlemlemeyiz; ta ki belli bir noktada her ikisi birden aniden kaybolup yerini suyun akışkanlığına bırakıncaya kadar.

Bu sıradan, günlük gözlemdir. Yalnızca bilimsel çözümleme tabloyu ortaya koyar. Moleküller buzun içinde, Newton'un deyişiyle, düzenli bir sıra halinde dururlar; suda ise tamamen düzensizdirler. Ama aralarında "aşağı yukarı düzenli bir durumdalar" denilebilecek bir geçiş [aşaması] yoktur – ya bütünüyle düzenlidirler ya da tamamen düzensiz. Daha fiziksel terimlerle ifade edilmiş olsa da, nitel farklılık hâlâ ortadadır; ve bu nitel değişim moleküllerin ortalama enerjilerindeki basit bir nicel değişimle meydana gelmiştir. Moleküller belirli bir ortalama enerjinin altında buz, belirli bir ortalama enerjinin üstünde sudurlar.

Bu tür dönüşümler baştan sona tüm bir organik ve inorganik dünyada meydana gelirler. Aklı başında kimseler ve bilim adamları, onları kabul etmekte hiç güçlük çekmezler. Marx'tan bu yana, bütün bir bilimsel gelişme bu dönüşümlerin sayısının ve öneminin artmasıyla bilinir. On dokuzuncu yüzyıl tarihçilerine göre, ışığın emilimi ve yayılımı kesintisiz süreçlerdi; bugün kesintili kuvantumlar [kesintili miktarlar] biçiminde ortaya çıkıyorlar. Darwin'e göre evrim sürekli, sezilemez bir değişim idi; bugün kesintili bir mutasyon dizisi olarak görünmektedir. Modern bilim bu görüşleri seve seve kabul etmekte; ancak toplumsal uygarlıkta da aynı ani değişimlerin olabileceği görüşüne gelindiğinde feryat figan edilmektedir.

## Diyalektiğin Doğa ve Bilime Uygulanması

Bu kesin sıçrama olmaksızın gerçekleşen bir dizi nicelikten niteliğe dönüşüm örneği de vardır kuşkusuz. Fakat bunlar bilimsel olmaktan çok sözsel bir önem taşırlar –sözgelimi, bir adamın kel olması için saçının kaç telini kaybetmesi veya bir kum yığının kum tepeciği halini alması için içinde kaç tane kum zerreciği olması gerektiğine karar vermek durumunda kaldığımızda. Her ne kadar aralarında ani bir dönüşüm olmasa da, sıcak su, elbette nitel bakımdan soğuk sudan farklıdır. Bu farklılıkların doğası ancak diyalektik teoride değinilen bir ilkenin kavranmasıyla anlaşılabilir. Sağduyulu Marksistler bu ilkeyi kavramakta güçlük çekmezler, fakat Marksist olmayan eleştirmenler açısından o, aşılamaz, kalıcı bir engel durumundadır. Bu ilke Marksist ilgi alanı anlayışıdır. Marksist bakış açısına göre, karşıtların birliği ve niceliğin niteliğe dönüşümü, enerjinin korunumu gibi maddenin evrensel davranış biçimleri, aynı genelliğin biçimleridir. Fakat bu, doğa veya insanlık alanının küçük bir dilimi ele alınırsa, onun içinde diyalektik süreçleri kanıtlamak olanaklıdır anlamına gelmez. Böylesi bir dilim, yalnızca daha büyük bir sürecin parçası olabilir ve onun içindeki değişimler ancak büyük süreç bir bütün halinde ele alındığında diyalektik olarak anlaşılabilir. En genel bakış açısıyla, diyalektiğin tek işlem sahası bir bütün olarak evrendir. Bununla birlikte, evrenin bir bütün olduğunu söylemek, her şeyin her şeyle aynı ölçüde ilişki içinde olduğunu söylemekle eşanlamlı değildir. Evrendeki süreçlerin nitel bakımdan farklı oluşumlar hiyerarşisi içinde bölünmüş olması, bütünün organik bir birlik meydana getirmesi kadar doğru ve anlamlıdır.

Diyalektik süreçler, en açık biçimde, bir oluşumu kurulu çevrimsel değişimlerden çok sayıda içerecek kadar uzun bir zaman süresi içinde ele aldığımızda sergilenirler. Fakat aynı zamanda, oluşum hiyerarşisinin ister daha altında bulunsunlar, ister daha üstünde, diğer oluşumlar tarafından şiddetli bir biçimde etkilenmemeleri de gerekir. Böylesi bir durumda diğer oluşumlar diyalektiğin ilgi alanına girerler; özgün oluşum tek başına ele alınamaz. Burada klasik örnek tohumun bitkiye dönüşümüdür. Ne tohum, ne de bitki kalıcı bir oluşumdur; tohum kendi içinde, düzenli olarak, eninde sonunda bir tohum olarak varlığını sürdürmesini önleyen fiziksel, mekanik ve organik yapıları barındırır. Fakat bu, ancak bitki-tohum sistemini tohumların normal, istatistiksel çevresi olarak kabul edilebilecek bir çevre

içinde düşündüğümüzde olur. Rüzgar, yağmur veya insan eylemi etkide bulunursa, bu değişikliklerle tohumun yok olması, tohumun kendi diyalektik değişiminin bir parçası değildir. Artık daha geniş ilgi alanını ele almaktayızdır. Yine bunun da kendi diyalektiği vardır; mısır tohumunu öğüten insan, elbette, tıpkı tohumun doğal olarak filizlendiğinde olduğu gibi, bir tohum olarak onu yadsır. Fakat bu yadsıma, ürün –yiyecek– tarım ürünü diyalektik çevriminin bir parçasıdır, daha küçük olan tohum –yiyecek– tohum çevriminin değil.

Marksist olmayanların çok daha fazla takıldıkları bir engel, $-a \times -a = a^2$ denkleminde ifadesini bulan Hegelci diyalektik yadsıma hareketinin materyalist yeniden yorumudur. Burada da ilgi alanı, artık Hegelci saf idea alanı değil, "matematikçi ve onun işlemleri"dir. Söz konusu örnek, matematiğin gelişim tarihinde ve dolayıyla insanoğlunun maddi güçler üzerindeki pratik egemenliğinde önemli bir aşamaya işaret eder. Negatif sayıların çarpılması işleminin sonucunda, matematiksel açıdan farklı bir nitelik taşıyan, teknik olarak daha yüksek bir değeri olan pozitif bir sayı elde edildiği gösterilmiştir. $a \times a = a^2$ ve hatta $a \times -a = -a^2$ yerine bu örneğin seçilmiş olmasının nedeni, ilk iki örnekte düşüncelerin daha basit olmasıdır; ya bir yadsıma işlemi söz konusu olmamakta ya da yadsımanın yadsınması olmaksızın yalnızca önemsiz bir biçimde gerçekleşmektedir. Bütün bir matematik tarihi, diyalektik ilerlemenin güzel bir örneğidir. Sürekli olarak yeni işlemler ortaya çıkmakta; bu, asla eski olanların yavaşça gelişmesiyle değil, kullanımlarını sınırlayan çelişkilerin birdenbire üstesinden gelinmesiyle olmaktadır. Sayıların (tam ya da kesirli, rasyonel ya da irrasyonel, gerçek ya da karmaşık, kümülatif[25] ya da kümülatif olmayan sayılar) kullanılmasının gelişimiyle sergilenen çelişki silsilesi, sentezin birbiri ardına yeni çelişkilere yol açtığı bir diyalektik karşıtlıklar kümesi oluşturur.

Diyalektik materyalizm, ne doğal dünyaya ne de insan dünyasına körü körüne uygulanacak bir formül değildir. Şu ya da bu görüngünün diyalektik bir hareket sergileyip sergilemediğini veya böyle bir hareket sergileyen daha büyük bir sürecin parçası olup almadığını söyleyebilmek için, öncelikle olguların bilinmesi ve uygulama alanının sınırlarının belirlenmesi gerekir. Diyalektikle yalnızca kulaktan dolma bilgilerle veya maksatlı okumalarla tanışıklığı olan çok sayıda bilim adamının ondan kaçınmaya

çalışmasının nedeni, bu ilgi etkeninin ihmal edilmiş olmasıdır. Onlar yaptıkları deneylerde diyalektiğin nasıl kullanıldığını veya sonuçlar öngörmede onun kendilerine nasıl yardımcı olabileceğini görememektedirler. Diyalektiği bir bilim adamının elindeki organik veya biyolojik materyale uygulamak, onu saçmalığa çevirmekten başka bir şey değildir. Diyalektik, bilim adamına ve materyaline aynı anda uygulanmalıdır. İlgi alanı, burada, bilim adamını, onun eğitimini ve öğrenimini, laboratuarının yönetimini, çalıştığı ülkenin genel teknik, toplumsal ve ekonomik koşullarını giderek azalan ölçüde kapsar. Diyalektiğin deneysel bilime uygulanması, somut deneylerle elde edilen gerçek tanım ve çıkarsamalardan çok, bilim tarihine ve gelecekteki verimli bilimsel buluş alanlarının belirlenmesine uygulanmasıdır.

## Marksist Bilim Tarihi Çözümlemesi

Bu alanda diyalektik kendisinin çok verimli olduğunu kanıtlamıştır. Hessen'in Science at Crossroads'da (Bilim Yol Ayrımında) yayınlanan Newton ile ilgili makalesine dikkat ediniz. Makale, diyalektik yöntemin kusursuz bir örneğidir. Öncelikle Newton'un hayatı ve çalışmasının maddi, teknik arka planı ele alınmakta; onun ömrünü çözümüne adadığı genel mekanik sorununun, özellikle ordu ve donanmanın ihtiyaç duyduğu teknikler başta olmak üzere, dönemin güncel teknik gereksinmeleri tarafından nasıl koşullandığı gösterilmektedir. İngiltere'nin üstünlüğünü ilk olarak kabul ettirdiği ve Hollanda ticaretinin düşünsel mirasının yanı sıra maddi mirasının da üzerine konmakta olduğu bir dönemde, mekaniğin yasaları, gezegenlerin ve ayın hareketleri ve gel-git teorisi –bunların hepsi– balistik bilimi ve denizcilikle doğrudan ilgiliydi. Ancak bu, öykünün yalnızca yarısıdır; Newton'un neden bu konular üzerine çalıştığını ve araştırması için gerekli materyali nasıl bulduğunu açıklar. Fakat onun, kendisinin ve başkalarının gözlemlerinin sonuçlarından yola çıkarak ulaştığı teorik yargıları hangi biçim içinde ortaya koyduğunu açıklamaz. Bu biçimi bulmak için, göz önünde bulundurulması gereken maddi nedenlerden bir basamak öteye giderek, mülkiyet temelinin topraktan ticaret ve sanayiye geçmesi sonucunda şiddetle sarsılan ve yeniden şekillenen dönemin dinsel

ve dini-politik görüşlerini ele almak gerekir. Newton'un fiziği, Hessen'in gösterdiği gibi, baştan sona Newton'un teolojisiyle bezenmiştir. Newton'un madde ve hareketi keyfi olarak mutlak uzayda önceden biçimlendirilmiş bir kap içine yerleştirmesini sağlayan şey, Newton'un Tanrı düşüncesiydi. Onun teolojisinden çıkan bu Newton fiziği de sonraki dönemin biliminin ideolojik biçimini bir kerte daha etkiledi; ta ki sırası geldiğinde bir başka ekonomik, politik ve dolayısıyla ideolojik değişim döneminde, Einstein'in çalışması tarafından sarsılana dek.

Marksist çözümleme olmaksızın, bilim tarihi, bireysel deha parıltılarıyla aydınlatılan, herhangi bir şans oyunu kadar anlamsız ve denetlenemez saf düşünceler tarihi olarak görülür. Bilim, belirli dönemlerde parlamış, sonra yeniden sönmüştür; bugün parlamaktadır, belki yarın gözden kaybolacaktır. Bununla birlikte Marksist çözümleme, aynı anda hem serpilip gelişeni, hem de çürüyeni açıklayarak, bilimin kapsamını korumak ve genişletmek için ne yapılması gerektiğini gösterir. O, modern bilimin, kendi gelişimiyle, bireysel, esinlenilmiş, gelişigüzel çalışma yoluyla yapılan eski bilimsel buluş yöntemlerinin olasılığını ortadan kaldırdığını gösterir. Bilim, artık neredeyse bir fabrika büyüklüğünde olan geniş ölçekli uluslararası laboratuvara bağlıdır. Bu da, bu laboratuvarları destekleyecek, onların ulaştığı sonuçlardan yararlanacak ve onlara hangi sorunlar üzerinde çalışacaklarını önerecek uygun bir ekonomik ve politik örgütlenmeyi gerektirir; çünkü bilim, problemlerin çoğunu genellikle kendisi üretmez. Bu koşullar, ekonomik çıkar çevrelerince aralıksız taciz edilen ve savaş hazırlıklarıyla meşgul, hızla dağılmakta olan kapitalist bir toplumda bulunmaz. Bilimin geleceği komünist devlettedir.

## Süreklilik ve Kesiklilik

Matematik ve bilimde diyalektik materyalizmin uygulanmasıyla ilgili bu örneklerden sonra, ister yavaş ve sürekli, ister ani olsun, farklı değişim türleri sorununa dönebiliriz. Sürekli değişim, kesikliliği içeren daha geniş bir hareketin parçası olarak, daima diyalektik bir anlatım içinde ortaya çıkar. Zaman veya uzay bakımından küçük bir inceleme alanına odaklanan dar araştırmalar, esas olarak sürekli değişimleri görecek ve hatalı bir

biçimde başka hiçbir değişimin gerçekleşemeyeceğini iddia edebilecektir. Diyalektik materyalizm bir hatayı düzeltirken karşıt bir yanlışlıktan kaçınır ve sürekli değişimi kesikli değişimin önemli, hatta temel bir öncüsü görür. Görececiler [rölativistler] burada, her değişimin sürekli mi, yoksa kesikli mi olduğunun bizim zaman ölçeğimize bağlı olduğunu söyleyerek itiraz edeceklerdir. Bu, doğru, ama yersiz bir itirazdır. Bir sistemin dönüşümünü ele alırken, ona uygun zaman ölçeğini kabul etmemiz gerekir. Bir atom vibratörünün zaman ölçeği içindeki patlama alabildiğine yavaş bir süreçtir; fakat patlayıcının toplam süresiyle doğrudan ilgili zaman-ölçeği bakımından anlıktır. Yüz binlerce yıl sürebilecek bir dağ sırasının oluşumu, jeolojik süreçlerin zaman ölçeği bakımından aynı derecede anlıktır. Toplumsal olaylar daha karmaşıktır; fakat burada bile yıllar veya günler sürebilecek teknik ve politik devrimler, tarihin sürekli yinelenen ve yavaşça hareket eden arka planı karşısında kesikli değişimler olarak göze çarparlar. Marksizm, yavaş, sürekli değişimleri hiçbir bakımdan göz ardı etmez; aslında hızlı kesikli olanlarıyla olduğu kadar onlarla da ilgilenir. Fakat sürekli değişimleri, kesikli değişimler için bir birikim ve hazırlık dönemi olarak görür; ve kesiklilik olmaksızın temel olarak yeniye yol açan değişimlerin gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu vurgular.

O yalnızca, olguların ve onlarla ilgili bağlantıların kesikli değişimlere yol açan gerçek koşulları gözler önüne seren eleştirel bir çözümlemesidir. Bu çözümleme, Marx ve Lenin tarafından kapitalizm koşullarındaki ekonomik ve politik gelişmeye uygulandı. Burada kâr uğruna yapılan kapitalist sömürüyle yüz yüze geliyoruz. Bu sömürü, hepsi de (liberalizm, emperyalizm, faşizm) aşamalı değişime yatkın olan bir üretim, dağıtım ve politik denetim biçimine yol açıyor; ne var ki ölçüsü ve yoğunluğundaki tüm bu değişimlere ve doğurduğu temel sınıf karşıtlıklarına rağmen, sömürünün niteliği hiç değişmeden kalıyor. Kapitalizm sürekli bir biçimde sosyalizme dönüşmez, yalnızca daha gerici bir kapitalizme dönüşür. İşçiler iktidarı aşamalı bir biçimde ellerine al[a]mazlar, tersine her zamankinden daha fazla aldatılır ve eziyet görürler. Devrimci zorunluluk, giderek daha zorunlu görünür. Kapitalizmin kendi doğası –kâr için üretim–, kapitalizmin bu güdünün artık varolmadığı bir sisteme asla sürekli bir biçimde gelişip dönüşmeyeceğini göstermeye yeter. Özü bakımından yeni olan şey –sosyalizm– ancak işçilerin iktidarı ele geçirmesiyle ortaya çıkabilir.

İktidarın sağlamlaştırılması, sosyalist bir ekonominin inşası, komünizme doğru ilerleme gerçekte devrimin görevlerinin devamıdır ve devrimci etkinlikle aynı niteliğe sahiptir. İngiliz İşçi Partisi'nin tüm yakarışlarına karşın, mülksüzleştirenler kendi kendilerini mülksüzleştirmezler.

## Diyalektik ve Öngörü

Her ne kadar diyalektik materyalizm mekanik materyalizmin darlığından kurtulmuş olsa da, onun bunu daha da savunulamaz bir teleolojiye [erekbilime] düşerek yaptığı yönünde sık sık itirazda bulunulur. Geçmişle olduğu kadar gelecekle de ilgilenmesi ve gelişmenin kurallarını ortaya koyması nedeniyle, onun, yalnızca kılık değiştirmiş eski dirimselcilik [vitalizm] olduğu sanılabilir. Oysa diyalektik materyalizmde, fiziğin en mekanik bölümlerinde olduğundan daha fazla teleoloji [erekbilim] yoktur. Elmayı bırakırsanız yere düşer: Aristo'ya göre bunun nedeni, elmanın, doğası gereği, kendisine en uygun yeri aramasıdır; Newton'a göre, yer çekim kuvveti nedeniyle dünyanın merkezine doğru çekilmesidir; on dokuzuncu yüzyıl fizikçilerine göre, elma, potansiyel enerji kaybetmesi ve kinetik enerji kazanması nedeniyle düşmektedir; göreliliğe dayalı modern mekaniğe göre elmanın düşüşü, onun diğer kuvvetlerden kurtulmuş olduğunun ifadesidir yalnızca; ve tüm bunlar gözlemlenebilir ve yenilenebilir olayların açıklanma biçiminden başka bir şey değildir. Tüm bunlarda tek teleoloji, elmanın yukarıya değil aşağıya düşeceğidir. Birden fazla durumun olası olduğu daha karmaşık sistemlerde, küçük bir aksaklığın sistemi değiştirmeyeceğini söyleyebiliriz. Modern fizikteki tüm teleoloji termodinamiğin ikinci yasasındadır ve diyalektik materyalizm yalnızca bu anlamda teleolojiktir. Eğer kendi gelişiminin doğurduğu iç çelişkileri barındıran toplumsal bir sistem değişirse, bu durumda, genel olarak sistem, o an için daha az iç çelişkisi olan bir başka sisteme dönüşecektir. Onun geleceği yalnızca ve yalnızca bu anlamda belirlidir.

## Can Alıcı [Dönüm Noktasına Özgü] Olayların Önemi

Dönüşümü öngörmede diyalektik materyalizm iki şeyi gerektirir: Özgün durumda içsel bir çatışma ve durumun ani bir değişimini olanaklı kılacak yeterince etkili bir olay veya birbirine yakın olaylar dizisi. Bunların her ikisinin de fiziksel doğada benzerleri vardır. İlkini biraz önce tartışmıştık: serbest enerjide düşüş ilkeleri. İkincisi, her türlü değişimde görülen evrensel, fakat kötü tanımlanmış bir etkendir: Çekirdek oluşumu etkeni. Sıradan bir insan suyun 100°C'ye kadar ısıtıldığında kaynadığını düşünür; bilim adamı için bu yalnızca suyun kaynatıldığı çaydanlığın, pek çok çaydanlık gibi, kirli olduğu anlamına gelir. Çaydanlık ideal bir biçimde temizlenirse eğer, su kaynamayacaktır. Tüm kurallara göre, o koşullarda buhar olması gerekirken, su durumundadır. Öylesine fazla ısıtılmıştır ki, en küçük bir müdahale, bir toz zerresi veya ufak bir titreşim onun artık sessizce değil, patlama halinde, birdenbire buhara dönüşecek şekilde kaynamasını sağlar. Su normalde kaynarken içinde küçük buhar kabarcıkları oluşur, büyür, yüzeye gelir patlarlar. Fakat kabarcıklar belli bir oylumun altında iseler, giderek büyümek yerine küçülür ve yok olurlar; ve böylece kabarcıkları meydana getiren bir şeylerin yardımı olmaksızın su asla kaynamaz. Çünkü kaynamak için çekirdeklere gereksinim duyar. Şiddetli bir değişim söz konusu olduğunda da aynı şey geçerlidir: Hiçbir zincir bir yerlerde çok büyük bir çatlağı başlatan bir kusur olmadıkça kırılmaz. Bütün değişimleri başlatan bu olmazsa olmaz çekirdekleri ayrıntılı olarak öngörmek olanaksızdır. Şey gerilene kadar çatlağın ilk olarak nerede ortaya çıkacağını söyleyemeyiz, fakat pratik insanın deneyimi burada bilim adamının ideal tablosundan daha iyi bir yol göstericidir. O, kırılmanın nerede olacağını bilemese de er ya da geç bir kırılma olacağını bilir ve onun açısından kırılmanın nerede olacağının bir önemi yoktur. Organik ve toplumsal dünyadaki değişimler de böyledir. Çekirdeklerin başlı başına can alıcı tarihsel olaylar olduğu bu noktada, bir vuruş, bir aşk macerası en önemli politik ve toplumsal dönüşümlerin başlangıç noktası olarak görülebilir. Bu tür durumlarda, dönüşümün, başka bir rastlantısal olayla başlasaydı bile aynı temel akışı izleyeceği; ve can alıcı kıvılcımın ne zaman ve nasıl çakacağını hiçbir teori öngöremese de er ya da geç ortaya çıkacağı kolaylıkla görülebilir.

## Bireylerin Rolü

İlk itkiyi veren sıra dışı bir insanın bilinçli eylemi ise eğer, durum çok daha güçtür; çünkü burada insanın iki işlevi olabilir: Birincisi, yok etme niyetinde olduğu sistemin bozulması için gerekli hazırlıkları yapmak; ikincisi, belirli bir anda belirleyici bir eylemde bulunmak. Sık sık, materyalizmin bireylerin ve onların eylemlerinin önemini yadsıyan bir teori olduğu söylenir. Lenin'in Marksizm ve materyalizmle ilişkisi bunu çürütmeye yeter. Lenin çapında insanlar, insanlık tarihinde çok sık görülmezler; görüldüklerinde ise, eylemlerinin muazzam bir etkisi olması kaçınılmazdır. Fakat hiç kimse, en olağanüstü dehalar bile, döneminin gelişim akışının karşısında duramaz. Lenin'in, kendi çabalarıyla, komünist politikanın temelleri konusundaki kararlı tutumuyla ilk işçi cumhuriyetinin kurulması için iktidarın ele geçirilip korunması eyleminde çok büyük bir rol oynamadan önce, ilkin, devrimci harekete katılması, Marksist gelenekten etkilenmesi ve onun tarafından biçimlendirilmesi gerekiyordu. Birincisi, büyük insanların öngörülemez özgünlükleri, ve ikincisi, zorunlu olarak çağdaş hareketin bir parçası olmaları nedeniyle etkileri uzun vadede istatistiksel olarak ihmal edilebilir. Diyalektik materyalizm, olayların zamanını ve ayrıntılarını öngörme iddiasında bulunamaz, bulunmaz; o, yalnızca, politik gelişmelerin genel eğiliminin, ekonomik güçlerle ve bunların da sırası ile bilim ve tekniğin daha bilinçsiz gelişimi ile ters yönde ilerlemeyeceğini gösterdiğini iddia eder.

## Teori ve Pratiğin Birliği

Diyalektik materyalizm yalnızca dünyayı açıklamanın bir yolu olsaydı eğer, onun akıllı bir kimsenin tercih edebileceği felsefelerden biri olduğu –önemli bir felsefe olduğu– uzun zaman önce kabul edilirdi. Fakat Marksizm en başından beri bundan fazlası olmuştur. Diyalektik bakış açısına göre düşünce ve eylem, ayrılmaz bir birlik oluştururlar. Düşünce tarihinin ekonomik çözümlemesi, emin adımlarla ilerleyen düşünce ve eylem biçimleri açısından –yani, bilginin maddi ve toplumsal gerçekliklerle sıkı ilişki içinde olduğu bilim ve teknikte– bunun böyle olduğunu göstermiştir.

Ama sınıflı toplumların ortaya çıktığı her yerde, işlevleri eylemden kopuk düşünce üretmek olan bir grup insan –rahipler ve ardından filozoflar– her zaman olmuştur. Çoğunlukla işlevleri – her zaman bilinçli olmamakla birlikte– zenginlik ve güç bakımından toplumda varolan eşitsizliklerin üzerini mitolojik veya metafizik teorilerle örtmekti. Varlıklı kimseler arasında yer aldıkları ve onlardan geçindikleri için soyut düşünme yöntemine, zenginliğe ve iktidara özgü bir saygınlık kazandırdılar. Bu saygınlık, yalnızca klasik uygarlıklar boyunca değil, tüm bir Rönesans boyunca da sürdü. Saf düşünce biçim değiştirerek ilkel din felsefesinden Hıristiyanlık dinine, sonra yeniden felsefeye dönüştü, fakat aynı ölçüde saf ve görünürde aynı ölçüde ilgisiz kaldı. Pratikle tek bağlantısı, ahlakçıların davranış kuralları aracılığıyla oldu; ki burada da varolan görenekleri pekiştirmekten ve seküler zorbalığı onaylayan yeni yaptırımlar getirmekten başka bir şey yapmadı. Marx bunu başından sonuna görmüştü. Kurmaya çalıştığı proleter komün, parçaların yok olacağını önceden haber verdiği burjuva devletin temel bir parçası olan saf düşünceye bağlı kalamazdı. Düşünce ve eylemin birliği modelini ona sunanlar işçilerdi, sanayi işçileriydi. Bu birlik işçiler arasında bireysel başarılar ve fakat çok yavaş geleneksel kazanımları gösteren bir zanaat olarak bilinçsizce uygulanıyordu. Marx, onu bilinçli ve bilimsel bir duruma getirmeye çalıştı. Onun sosyalizminin temelleri bakımından öncüllerininkinden böylesine ayrılmasının ve eleştiricilerle revizyonistlerin Marx'ın diyalektik materyalizmini onun politik programından ayırma arzularının her zaman yanlış bir kavrayışın ve gericiliğe doğru eğilimin bir işareti olmasının nedeni budur.

## Diyalektik ve Sınıf Mücadelesi

Diyalektik materyalizm, kapitalizmi alaşağı etme ve yeni bir komünist devlet kurma yolunda proletarya hareketine amaçlarında tutarlılık ve kararlılık kazandırmakla kalmaz. Bunun yanı sıra, gerçek bir diyalektik materyalizm bilgisi, bu sınıf mücadelesine etkin bir katılımı gerektirir. Ve burada yine, Marksizmi incelememiş olan veya anlayamayan pek çokları, Marksizmin bilim olmaktan çıkıp bir din haline geldiğini düşünürler. Oysa

Marksistler, gizemli veya duygusal bir cazibeye kapılarak eyleme girişmezler; onların eylemini mitolojik güçler ve umutlar güçlendirmez. Eylem sorunu teleoloji sorununun tam tersidir – geleceğin gelişiminin, bugünün güçleri arasındaki çatışma içinde öngörülmesi. Onlar bu güçleri kendilerinin dışındaki bir tarihin ruhları olarak görmezler; onları kendi arzu ve çabalarının da tıpkı diğerleri gibi gerçek bir parçası olduğu tek tek bütün insanların arzu ve çabalarının sonucu olarak görürler. Eğer geçmişte değişimler olmuşsa, gelecekte değişimler olacaksa; bunun tek nedeni, insanların onların gerçekleşmesi için eylemde bulunmuş ve bulunacak olmalarıdır. İnsanlar bilinçsizce eylemde bulunabilirler, çoğunlukla da öyle olacaktır. Gelecekteki olaylar bir talihin sonucu olarak değil, çok küçük de olsa kısmen kendi çabalarının sonucu olarak gelecektir.

## Devrim

Ve böylece Marksist diyalektiği kavrayan kimse, –coşku ve kahramanlık eklenebilirse de– temelde usa dayanarak, proletaryanın devrim mücadelesinde ve bu başarıldığında komünizmin inşasında yerini alma gereği duyacaktır. SSCB deneyiminde olduğu gibi, ancak bu ikinci aşamada diyalektiğin en açık biçimiyle pratiğe uygulandığını görebiliriz. Ekonomist eleştirmenler, önceki tüm toplum biçimlerinde bilinçsiz, rastlantıya ve kişisel aç gözlülüğe bırakılan tüm bir politik, ekonomik ve toplumsal süreçler ağının bilinçli bir biçimde düzenlenmesi sorununun kendileri açısından mutlak olarak çözümsüz olduğuna işaret ettiler. Fakat bu olanaksızlık aşıldı. Umut edecek hiçbir şeyi kalmayan, ama korkacak çok şeyi bulunan dünyanın geri kalanı giderek daha da büyüyen ekonomik sıkıntılara ve politik gericiliğe saplanıp batarken, dünyanın, diyalektiğin bilinçli bir biçimde kullanıldığı bölümünde, başlangıçtaki güçlüklerin üstesinden gelindiğini ve daha büyük kazanımlara doğru ilerlendiğini görüyoruz.

## Devrimden Sonra

Diyalektiğe yönelik son itiraz, onun kendi kendisini yok ettiği; Marx'ın başlıca tutarsızlığının, önceki bütün devletler iç çelişkileri nedeniyle yok olduğu halde, komünizmi –bu çelişkilerden muaf olarak– tüm bir diyalektik sürecin istisnası olarak kabul etmesi olduğudur. Buna verilecek en güzel yanıt; "önce komünizme geçelim, bunu daha sonra tartışırız" olmalıdır. Ne var ki, bu yanıt, felsefe eleştirmenini hoşnut etmez. Özünde aynı olmakla birlikte daha bütünlüklü yanıt şudur: Komünizme geçildikten sonra, dünya, gelişiminde, önem bakımından ancak yaşamın veya insan toplumunun ortaya çıkışıyla karşılaştırılabilecek yeni bir aşamaya ulaşmış olacaktır. Önceki aşamalarda görülen diyalektik çelişkiler toplumsal ve ekonomik çelişkilerdi. Yeni aşamada görülecek olan çelişkiler farklı türden çelişkilerdir. Komünizm dünyası bir yeni özgürlükler dünyası olacaktır. Toplumun temelindeki doyurucu olmayan uzlaşma, tek tek hayvanların ortaklaşa çalışma yararına ve diğerleriyle bağımlılık içinde kendileri için elde edebileceklerinin en fazlasını ele geçirme biçimindeki ilkel içgüdülerinden vazgeçmeleri olmuştur. Bu, uzun zamandır, çoğunluğa tanınmayan eylem ve özgürlüğe sahip oldukları görülen talihli azınlığın varlığıyla alabildiğine güçleştirilmiştir. Toplumun varlığının, üyelerinin çoğunluğuna kişisel olarak zarar verdiğine inanmanın artık olanaksız olduğu komünizm koşullarında, bu baştan aşağı farklı olacaktır. Bilinçli bir biçimde birleşen insanoğlu tüm bir evreni fethetme göreviyle yüz yüze gelecektir; yeni ilgi alanı insanlık ve evrendir, ve bu alan içinde daha ileri diyalektik gelişmeler için fazlasıyla yer vardır. Ama bu gelişmeyi önceden ayrıntılarıyla görme çabası diyalektik gelişim sürecini anlayamamak demektir. Marx, "insanlar çözemeyeceği sorunları ele almazlar" diyordu; ama aynı ölçüde sorunları ele almadıkça çözemezler de. Acil görev hâlâ devrimin başarısıdır. Diyalektik materyalizm ancak devrimde ve devrimci etkinlik içinde gerçekten anlaşılabilir.

*(Aspects of Dialectical Materialism*
*[Diyalektik Materyalizmin Görünüşleri], Watts 1934)*

23 Filojiston: Simyacıların yanma olayının esası olarak kabul ettikleri uçucu madde; filojistik –bu maddeyle ilgili. -Ç.N.

24 Sekincilik: İnsanların tüm arzulardan sıyrılıp kendilerini sessizce tanrıya ve kutsal şeylere adayarak huzur bulmalarını amaçlayan dinsel görüş. -Ç.N.

25 Kümülatif: İşlemde sıraya bağlı olmayan -Ç.N.

# MARKSİZMİN YÜZYILI

## GÜNÜMÜZÜN IŞIĞINDA MARX VE ENGELS'İN FELSEFESİ

İncil kehanetlerle doludur. Bunların bazıları kehanet olarak yazılmış, bazıları da sonradan kehanet olarak kabul edilmiştir. Artık biliyoruz ki, tüm belirgin kehanetler gerçekte öngördükleri olaylardan sonra yazılmıştır. Gerçek kehanet insana özgü meziyetlerin en nadir görülenidir, ama vardır. Şimdi, yüz yıl önce açıkça dile getirilmiş olan öngörülerin gerçekleşmekte olduğu bir çağda yaşıyoruz; Marx'ın bugün gerçek değerinin anlaşılmasının nedenlerinden birisi budur. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da o güne dek duyulmamış olan bir toplum çözümlemesini ilk kez öne sürüyorlar ve henüz gelişimini tamamlamamış olan kapitalist toplumun çöküşünü öngörüyorlardı.

Marx, çağımıza aittir, çünkü bugünü öngörmüştür. Bu öngörüde bulunabilmesinin nedeni, döneminin dünyasını gözlemlemekle yetinmeyerek, onu çözümlemesi ve değiştirmek için mücadele etmesiydi. Öngörülerinin doğru çıkmasının nedeni, yalnızca bunların iyi düşünülmüş olması ve sağlam bir teoriye dayanması değildi; onun yaşamı ve çalışması, bu teorinin nasıl pratiğe dönüştürüleceğinin örneği olarak karşımızda durmaktadır. O, konuştuğu gibi eylemde de bulunan ilk filozoftu.

Geçmişe baktığımızda, Marx'ın felsefesinin –diyalektik materyalizmin– insanlığın dünyayı kavrama ve ona egemen olma yolundaki büyük yürüyüşünde en kararlı ve en ileri adım olduğunu görebiliriz. Bununla birlikte Marx, filozofların, iktisatçıların ve tarihçilerin saygın akademik dünyalarının dışına çıktığından dolayı, kendi döneminde, her yerde tarihe

damgasını vururken bile, akademik çevrelerde değeri bilinmiyor, hatta tanınmıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarının filozoflarının bilginin sığ sularını ve çıkmaz sokaklarını temsil ettiklerini, insan düşüncesinin ana akımının, ilk olarak Marx'ın göstermiş olduğu doğrultuyu izlediğini, ancak şimdi görebiliyoruz. Öngöremediği ve açıklayamadığı bunalımlarla sarsılan, şaşkınlık içindeki insanoğluna bir çıkış yolu gösteremeyen akademik felsefe, son birkaç yıl içinde, geleneksel piyasa ekonomileri kadar yıkıcı bir biçimde çöktü. Yalnızca bu gelişmeler değil, ayrıca bilimlerin, tarihin ve insanlığın içsel gelişimindeki ana yönelimler de Marksizmi benimsenebilir tek dünya görüşü durumuna getiren bir konuma doğru ilerlemektedir.

Buna karşın, varlığının belli belirsiz tanınmasından ayrı olarak, gerçek Marksizm bilgisinin hâlâ çok ender görüldüğü, onu somut koşullara uygulayabilecek ve değişen dünyaya bağlı olarak geliştirebilecek yeteneği gösteren derin Marksizm kavrayışının ise, çok daha ender bulunduğunu kabul etmek gerek. Genel olarak Marksizmin ve onun temel felsefesi olan diyalektik materyalizmin sunuluş biçimi, çağın ihtiyaçlarının hâlâ çok gerisinde kalmaktadır. Bunun nedeni, kısmen, Marksizmi geleneksel eğitim kurumlarına sokmayan ve çağın parlak zekalarının onu incelemesini mutlak olarak önleyen çıkar kaygısına dayalı düşmanlıktır – örneğin Marksizmi kasvetli bir teori olduğu gerekçesiyle eleştiren Lord Keynes, onu incelemeyi daima reddetmiştir.

Ne var ki, diyalektik materyalizmin açıklanamamasında tek etken bu değildir. Marksistler de, çok kez haklı gerekçelerle, kendi felsefelerinin, okul felsefelerinin diline çevrilerek onların terimleriyle sunulması girişimlerini hoş karşılamadılar. Yüz yıl boyunca Marksizm, dıştan bakıldığında sağlam gibi görünen ve aydınların çıkarlarının kapitalist düzeni savunmaktan geçtiği izlenimi veren kapitalist bir dünyada varlığını sürdürdü. Bu nedenle, Marx ve Engels'in kendi özgün metinlerinden uzaklaşılır uzaklaşılmaz, birtakım "dogmalar" ve "yerleşmiş deyim"leri yeniden yorumlayarak Marx'ı entelektüel bakımdan daha kabul edilebilir duruma getirme iddiasıyla revizyonlara ve yeni yorumlara girişme eğilimleri her zaman var olagelmiş ve bu girişimler, sonunda daima, sınıf mücadelesinin ve devrimin temel özelliklerini dışarıda bırakarak, Marksizmi burjuvazi açısından politik ve ekonomik yönden daha kabul

edilebilir kılma çabasına dönüşmüştür. Bu yüzden gerçek, samimi Marksistler, özgün klasiklerin yeniden formüle edilmesi girişimlerine, bunların yeni revizyonlar ve yumuşatma çabalarının çıkış noktası olabileceği korkusuyla daima kuşkuyla baktılar.

Marksizim, yalnızca, Rus Devrimi'nin hazırlanması sırasında olduğu gibi, yürütülmesi sırasında da teorik kavrayışın başarılı politik eylemle yan yana yürüdüğü Lenin ve Stalin'in büyük yeni klasik yapıtlarında başarıyla geliştirilebildi. Yalnızca Sovyetler Birliği'nin değil, tüm dünyanın savaş ve toplumsal dönüşümlerle sarsıldığı günümüzde, Marx'ın mesajının ve yöntemlerinin yaygın olarak bilinmesine, yoğun bir biçimde ondan yararlanılmasına ihtiyaç vardır. Şu anki politik durumun ışığında Marksizmin incelenmesi ve bunun günümüz düşünce dünyasında yansımasını bulması, Marksizmin hem daha yaygın olarak benimsenmesi, hem de tam anlamıyla uygulanabilmesi için atılması gereken ilk adımdır.

## FELSEFENİN İFLASI

Günümüzde felsefenin ışıkları oldukça sönük durumda. Sovyetler Birliği dışında hiçbir yerde yaygın olarak kabul görüp destek bulan ve eyleme esin kaynağı olan entelektüel bakımdan saygın bir felsefe yoktur. Bunun yerine, üniversitelerde bir dizi zarif, ama bütünüyle etkisiz bir felsefenin öğretildiğini, ölü dinsel dogmaların canlandığını görüyor; bunların dışında ise, pek de zararı olmayan ispritizmacılıktan ne yazık ki hâlâ duymakta olduğumuz Nazi ırk teorisine dek çeşitlenen çok sayıda aydınlıktan uzak, hatta aydınlanma karşıtı inanışa tanıklık ediyoruz. Bu entelektüel iflasın nedenini Marksist olmayanlar bile açıkça görmeye başladılar. On dokuzuncu yüzyıl felsefesi, kapitalizmin gelişimiyle yan yana ilerledi. Ne var ki, liberalizmin ve ilerlemenin iyimser filozofları, barışçıl yapısal ilerleme ve refah artışı yönündeki kehanetleri şu geçtiğimiz trajik yılların acımasız olayları tarafından açıkça çürütüldüğünden dolayı artık başları dik dolaşamaz oldular. Günümüzde akademik felsefe, Roma imparatorluğu zamanında olduğu gibi, soyut boşluğa ve gizemciliğe doğru itilmektedir.

Ne var ki, okullar, günümüzün güçlükleri karşısında [çözücü] bir esin kaynağı olamasalar, hatta bir ipucu dahi veremeseler de, alanı diğer güçlere

açık bırakırlar. Şimdilerde, kendilerini politik gericiliğe açıktan siper eden kiliseler, Ortaçağın ölü felsefelerini canlandırarak entelektüel bir egemenlik kurma yolunda ciddi bir uğraş vermekteler. Zamanında bu felsefeler, henüz yeni uyanmış olan usun, yüzyıllardır yaşam süren dogmalarla uzlaştırılmasının araçlarıydılar. Şimdi bunu yapacak güçleri bile yoktur. Yalnızca insanların düşüncelerini köreltmeye çalışarak, zihinsel bir zayıflıkla birlikte, buna uygun olarak üstlerinin buyruklarına boyun eğmelerini sağlayan bir uysallık aşılarlar. Bu geriye dönüş, kiliselerin yanı sıra özellikle edebiyat çevrelerinde, varoluşçuluk gibi yeni moda kötümserlik felsefelerinde veya hiçbir şeyde iyilik görmeyen, hiçbir umut taşımayan mutlak kinizmde yankısını bulur.

Son yirmi yıl içinde resmi felsefenin solarak silinip gitmesi, doyurucu ve ayrıntılı bir incelemeyi hak etmektedir. Silinip gitmiştir, buna şüphe yok. Günümüz düşüncesi üzerine yapılacak bir değerlendirme, bir zamanların güçlü inanç sistemlerinden geriye çok az şey kaldığını gösterir. Savaş yüzünden üniversitelerdeki sanat fakültelerinin –işgal edilmeyen ülkelerde zorunluluktan, işgal edilenlerde ise zor yoluyla– kapatılması, resmi felsefeye olan küçük ilginin de ortadan kalkmasına neden oldu. İşgal edilen ülkelerde işbirlikçilik ya da direniş gerçekliğiyle yüz yüze gelinmesi, insanları felsefeyi daha ciddi ele almaya zorladı. Fakat resmi felsefenin yeniden canlanmasına değil, bir taraftan yeniden Marksizme, diğer taraftan da gizemciliğe ve varoluşçuluğa ilgi gösterilmesine yol açtı. Yalnızca İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de bir süreklilik sağlanabildi; ne var ki oralarda bile savaş-yorgunu halkın gereksinmeleri karşılanmadı. Bunun nedeni, esas olarak, mantıksal ve olgucu dallara ayırabileceğimiz resmi felsefelerin uzun zamandır insanları gerçekten ilgilendiren sorunlara aldırış etmemeleri, hatta bunu yapmadıkları için övünç duymalarıdır.

**Mantık**

İlk olarak Bertrand Russell tarafından ortaya atılan ve hâlâ Cambridge'de ve bazı muhafazakar Amerikan kolejlerinde filizlenen mantıksal gelişim, felsefenin yalnızca anlatım doğruluğuyla –Profesör Moore'un deyişiyle "açık olmak hakkında açık olmak hakkında açık olmak"la– ilgilenmesi

gerektiği konusunda ustalarını ikna etmeyi başardı. Bertrand Russell, Outline of Philosophy [Felsefenin Ana Hatları] adlı yapıtında, sıradan insanın dünya görüşünün küstahlık derecesinde kendinden emin, belirsiz ve çelişik olduğundan yakınır ve felsefenin işlevinin onu tereddütlü, apaçık ve mantıksal yapmak olduğunu belirtir. Bunu yapma süreci, felsefeyi bir tür yüksek gramere çevirdi; bu öylesine saf ve açık bir gramerdi ki, ustaları, üzülerek, üç sözcükten oluşan bir cümleden daha karmaşık olan herhangi bir şeyin insanın kavrayış gücünü aştığı sonucuna vardılar. Tümüyle biçimsel olan unsurlardan başka her şeyi felsefenin dışına atmakla, kuşkusuz en başından beri felsefenin insanların inançları ve etkinlikleri üzerinde etkide bulunmasının önüne geçtiler; ne var ki, varolan teorilerin doğrulanmasını ve geleceğin teorilerinin bulunmasını olanaklı kılmak için, bilimsel bilginin temelinin aydınlatılması gibi daha sınırlı bir hedefe bile ulaşmayı başaramadılar. Bildiğim kadarıyla, mantıksal felsefe okulunun çalışmalarını önemsiz de olsa tek bir bilimsel buluş izlemedi. Kendi kendini yadsıyan buyrukları onu tam bir kısırlığa mahkum etti. Wittgenstein'in ünlü kitabında[26] söylediği gibi: "Kişi hangi konuda konuşamıyorsa o konuda susmalıdır."

## Olguculuk

Bir başka felsefe okulu, ilk olarak Viyana'da ortaya çıkan ve kendisini en sağlam biçimde Birleşik Devletler'de kurumlaştırdığı görülen yeni olguculuktur. Başından itibaren felsefeden çok bilimle yakından ilgilenen yeni olgucular, doğrulanabilir tarzda ifade edilebilecek olanla, salt laf kalabalığını ayırma girişiminde bulundular. Bir süre sonra, bunun doğru dili seçmekten geçtiği düşünüldü ve yalnızca anlamın konuşulabileceği bir dil arayışı olgucuların başlıca uğraşı oldu. Ne var ki bu arayış, yalnızca sonu gelmez paradokslara yol açtı. Mantıkçılar, dillerinde herhangi bir sözcük bulundurmaktan kaçınarak, ustaca, muğlak ve boş bir sembolizme sığınırlarken; olgucular, daha bütünlüklü açıklamalarda bulunmayı sağlayacak, güvenilir ve gerçek şeylerden oluşan bir sözcük dağarcığı oluşturmaya çalıştılar. Ne var ki, bu "protokol" dili üzerinde asla bir anlaşmaya varılamadı ve onların dile getirdiklerinin, şeyler mi yoksa

duyum-demetleri mi olduğu biçimindeki can alıcı sorun, olgucu terimlerle çözülemedi. Birinci yanıt, materyalizme, dolayısıyla modern koşullarda diyalektik materyalizme götürdü. İkincisi, Lenin'in Mach'ın olguculuğu eleştirisinde tespit ettiği gibi, kaçınılmaz olarak tekbenciliğe ve gizemciliğe götürdü.[27]

Olgucuların duruşlarındaki esas zayıflık –ki bunu mantıkçılarla paylaşırlar– toplumsal ve ekonomik gerçekliklerle bağ kurmaktan bilinçli olarak kaçınmalarıydı. Doğa bilimleri açısından doğrudan bir açıklaması olmayan her şeyi "metafizik" ve "yalnızca duyusal yargılara bağlı" olmakla yaftalayarak, çağın en belirleyici eylemlerinin gerçekleşmekte olduğu alanlardan ayaklarını kestiler.

## Sağduyu Felsefesi

Ne var ki, İngiltere'de ve ayrıca büyük ölçüde Birleşik Devletler'de akademik felsefeler asla çok önemli olmadılar. Düşünen İngilizlerin ve Amerikalıların büyük çoğunluğu, eğer sorulsaydı, büyük olasılıkla, bir felsefeleri olmadığını ve hiçbir zaman buna gereksinim duymadıklarını söylerlerdi. Engels'in yıllar önce işaret ettiği gibi, bu, onların bir felsefeleri olmadığı anlamına gelmiyordu; yalnızca bir felsefeleri olduğunu bilmiyorlardı ve bu felsefeye "sağduyu"[28] adını veriyorlardı. Popüler felsefenin temeli ikicilikti [düalizm]. İnsanlar hemen hiç dile getirmeseler de, dünyanın iki bölüme ayrıldığına inanıyorlardı: Doğa yasalarına titizlikle uyulan –ya da hiç değilse pratikten gelme mühendisler ve kimyacılar açısından gerektiği gibi hareket edeceğine güvenilebilen– maddi dünya ile geleneklerden, değerlerden, isteyenler için ayrıca tanrılardan, ruhlardan ve dinsel deneyimlerden oluşan manevi dünya. Bu iki dünyanın sınırları çok açıkça belirlenmiş değildi. Sözgelimi iktisadın maddi dünyadan mı söz ettiği, yoksa başarılı işadamının pratik kişiliği mi olduğu sorusuna asla kesin bir yanıt verilmedi.

Fobosabi veya soyut bilgi korkusu olarak adlandırabileceğimiz felsefe-karşıtı felsefenin büyük avantajı, dünyayı bulduğunuz gibi kabul etmenizi ve işinize en yarayacak şekilde kendinizi ona uyarlamanızı sağlıyor

olmasıydı. Dünyanın uslamlanabilir bölümü, sizi pratik amaçlar için gereksindiğiniz yere kadar götürüyordu: Politika veya din üzerine tartışmaya gerek yoktu; iş hayatına müdahale etmedikleri sürece, bilinemezcilik de, din de, aynı ölçüde kabul edilebilir idi. Bu sağduyu anlayışının başlıca pratik zayıflığı, değişen koşullarla başa çıkabilecek durumda olmamasıydı. Ustalarına, akademik çevrelerde, iş hayatında ve politikada son derece üstün nitelikler kazandırmışsa da, günümüzdeki savaşlara yol açan dünyadaki büyük ekonomik ve politik değişimler karşısında onları tamamen körleştirmiş, savaş koşullarının altından kalkamaz bir duruma getirmişti. Bu felsefe, kendi doğası gereği, yeni hiçbir şey üretemez. Bir bilim adamının ellerinde hâlâ belli sonuçlar elde etmek için kullanılabilir, fakat bilimin toplum yararına örgütlendiğini görmek için değil. İşadamının ellerinde şirketin çıkarlarını koruyabilir; ta ki şirket, nedeni işadamının bilgi sınırlarını aşan ani bir ekonomik krizle süpürülüp atılana kadar. Onun politikadaki ifadesi, savaştan önce boyun eğmek yoluyla faşizmin yatıştırılmasıydı; şimdi komünizm dışında her şeydir.

## Aydınlanma Karşıtlığı

Günümüz kapitalizminde akademik felsefenin iflası, her türlü felsefenin tam karşıtına –büyüye, gizemciliğe ve boş inana– kapıları açtı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce dikkat çekmeye başlasalar da, açık aydınlanma-karşıtı görüşler, iki dünya savaşı arasında hızla yayıldılar ve klerikal[29] veya pagan[30] biçimler içinde her yerde faşizme gereksinim duyduğu ideolojiyi sağladılar. Toplumsal sorunlar üzerine düşünmeyi kesin olarak reddetmenin bir adım ötesi, bu sorunları, ruhlara, kanlara ve ırklara dayanarak gizemli bir tarzda düşünmektir; kaba düşünce ve doğrudan deneylerle hiçbir soruna çözüm bulunamaz, çözüm ancak gizemli deneyimlerle ve göklerden Hızır gibi yetişen önderlerin coşkunluklarına kulak vermekle bulunur demektir. Entelektüel çöküş, daha önce asla o günlerdeki kadar derin olmamıştı. Çünkü daha önce buna benzer saçmalıkların daha iyisinin bilinmiyor olması gibi bir mazereti vardı. Eski çağlardaki gizemler, toplumsal ve ekonomik alışkanlıkların doğal, geleneksel sonuçlarıydı. Oysa yeni gizemcilik

yapaydır; çoğunluğun toplumsal kusurlar konusunda bilinçlenmesinin önüne geçmek ve onları, korkunç, trajik sonuçlarına daha yakından tanık olduğumuz gericiliğin gönüllü maşaları haline getirmek için, azınlık tarafından kasıtlı olarak beslenmektedir.

Bu eğilimlere karşı ne resmi eğitim, ne de resmi felsefe etkili olabilir. Entelektüel bakımdan kendileri de sağlıklı ve dürüst olmadıklarından dolayı, kültürün resmi muhafızları, sahtekarlığın güçlü cazibesine karşı koyamadılar. İlk olarak Hitler'in işaret ettiği gibi –o halkın inandığı büyük yalandır. Faşizm askeri bir yenilgiye uğradıysa da, onun ardındaki duygu ve düşünceler hâlâ canlı ve etkilidir. Çıkarlarını fazlasıyla tehdit eder duruma gelmeden önce faşizmin gelişiminde bir sakınca görmeyenlerin, çıkarlarını yeniden güvence altına aldıktan sonra, onun kökünü kazıyacaklarını ummak boşunadır. Şimdiki tehlike, aydınlanma-karşıtlığıdır; ve bu tehlike artık yalnızca Almanya'da yoğunlaşmamakta, Batı Uygarlığı denilen bölgenin tamamına yayılmaktadır. Saldırgan klerikalizmden atom-bombası militarizmine ve Kierkegaard ile Sartre'ın ılımlı ama tehlikeli kötümserliğine varıncaya dek, pek çok biçim alabilir. Tüm bu biçimlerde ortak olan bir yan vardır. Bunların hepsi, insanların içinde bulundukları durumun bilinçli ve akılcı işbirliğiyle düzeltilemeyeceği inancını dışa vururlar. Daha az bilgi, daha fazla iman isterler. İnsanların kendi çabalarıyla bilimsel bir uygarlık kurmaya çalıştıkları ülkelere saldırma ve onların bunu yapmalarının yolunu açan inançları –diyalektik materyalizmin felsefi sistemini– küçümseme konusunda tam bir görüş birliği içindedirler.

## DİYALEKTİK MATERYALİZMİN NİTELİĞİ

Bu entelektüel çöküş çağında, Marx'ın felsefesi, sağlamlığı ve sağlıklı gelişimiyle öne çıkıyor. O, kökeni ve niteliği sayesinde, insan düşüncesinin diğer biçimlerini yok eden yıkıcı güçlere karşı kendisini korumayı bilmiştir. Çünkü o ussal ve bilimseldir; değişen çağların felsefesidir; tefekkür ve karamsarlık felsefesi değil, bir eylem ve umut felsefesidir; son olarak ve hepsinden önemlisi, o işçi sınıfının felsefesidir.

### Ussallık [Rasyonalite]

Marx ve Engels, Lenin ve Stalin, insanların her türlü sorunu karşısında gizemli olmayan ussal geleneği sürdürdüler; bu gelenek, en iyi Yunan filozofları ile modern bilimin kurucularının geleneğidir. Özenli çözümleme, etkenlerin ayrı ayrı ele alınması; nedenlerin sonuçlarına dek izlenmesi, deneylere güven: Tüm bunlar, Marksizm tarafından devralınmıştır ve ona sağlam bir bilimsel öz kazandırmaktadır. Hiçbir yerde özel sezilerden ve ruhsal deneyimlerden yararlanma yoktur. Doğanın Diyalektiği'nde Engels'in zevkle okunan ruhsalcılık üzerine incelemesi ile Lenin'in yalın ve ağırbaşlı din tartışması,[31] Marksizmin geleneksel gözü kapalı duygusal düşüncenin tehlikelerinden ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

### Kapsamlılık

Bu, felsefeyi salt doğal olgularla sınırlamak anlamına gelmez –o, eski materyalistlerin hatasıydı. Tersine, Marksizmin özü, maddi evreni kendisine sağlam bir temel olarak alırken, insan deneyiminin bütün alanlarını, geçmişi olduğu kadar günümüzü de içermesidir. Toplumu üretim ilişkileri içinde ele alır; bu ilişkilerden doğup büyümüş olan ekonomik ve hukuksal biçimleri, toplumun üretken ekonomik yaşamının üstyapısını oluşturan bütün bir ideolojiyi –bilimi, sanatı ve dini– inceler.[32] Tüm bunları birbiriyle ilişkilendirmesi, toplumun uğradığı ve şimdiye dek asla böylesi bir hızla gerçekleşmeyen değişimler boyunca aralarındaki ilişkiyi sürekli olarak yeniden ele alması nedeniyle, o, diğer felsefelerin asla yanına bile yaklaşamadıkları bir kapsamlılığa sahiptir.

### Bir Değişim Felsefesi

Büyük felsefelerin veya dinlerin ortaya çıktığı çağların hepsi, köklü toplumsal değişimlerin gerçekleştiği çağlardır. Buda'nın Hindistan'ı, Konfüçyüs'ün Çin'i, Sokrates'ten önceki Yunan siteleri ve birinci yüzyılın

Suriye'si – hepsi de, farklı toplumsal kümelenmeler arası geçişsel değişimler içindeydiler. Descartes ve Newton'un çağı, büyük on yedinci yüzyıl, tam da böylesi bir başka dönemdi. Bununla birlikte Marx'a gelinceye dek, tüm felsefelerin ve dinlerin kurucuları, ideal, durağan bir uygarlığa uygun ideal bir felsefe tasarladılar. Kendi çağlarının kötülüklerini gördüler ve bunları daha istikrarlı bir çağın, daha iyi toplumsal geleneklerine başvurarak zapt etmeye çalıştılar. On yedinci yüzyılda bile, yeniden yaratmadan çok yeniden biçimlendirme [reformasyon], yeni şeyler başarmadan çok usa dönüş baskın özellikti.

İnsan ilişkilerinin sürekli değişen doğasını ve bu değişimin kendisini şiddetli devrimlerle ortaya koyduğunu ilk kez açıkça kabul eden Marx'ın felsefesi oldu. Marksizm geçmişteki ideal bir duruma geri dönmeyi istemez; onun isteği, insanların gelecekte kendileri için yeni toplumsal biçimler inşa etmelerine ve bu işi sürdürmelerine yetecek bir anlayışa ulaşabilmeleridir. İlerlemenin mutlak kabul edilemeyeceğini gösteren dini çözümlemesiyle on dokuzuncu yüzyılın ilerici liberalizminden ayrılır. O, ilerlemenin, bilinçle yönlendirilen insan iradesi aracılığıyla işleyen ekonomik ve toplumsal güçlerin etkileşimine bağlı olduğunu gösterir.

## Bir Eylem Felsefesi

Diyalektik materyalizm, bu açıdan da yenidir. Marx'ın deyişiyle: "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler, oysa aslolan onu değiştirmektir."[33]

Marksizmde, ilk defa, düşünce ve eylemin ayrılmaz olduğu gözler önüne serilmiştir. Eskinin filozofları, filozof krallar düşlediler, ama asla kendileri bu yönde eylemde bulunmak istemediler. Dindar fanatikler eylemde bulundular, ama düşünmek onların güçlü yanı değildi. Düşünce ve eylemin dikkat çekmeyen ilk birliğini, modern bilimin kurucuları olan deneyci filozoflarda görürüz. Ne var ki, onların eylemi de, kesin bir biçimde doğal dünya ile sınırlıydı; ya da İngiliz Kraliyet Akademisi'nin tüzük taslağında belirtildiği gibi, "ilahiyatın, metafiziğin, ahlakın politikanın, gramerin, retoriğin ve mantığın işine karışmıyordu."[34]

Marksist çözümleme, modern psikolojiye uygun olarak, saf düşüncenin yalnızca bir tür yarıda kalmış eylem olduğunu gösterir. Filozoflar, iktisatçılar ve sosyologlar, geçmişte bunu unutmayı uygun buldular; çünkü düşüncelerinin işaret etmiş olduğu bazı eylemler, patronlarını veya işverenlerini memnun etmeyebilirdi. Oysa Marx, yazılarında olduğu gibi, yaşamında da, geçerli bir toplumsal teorinin, onu savunanların yapıcı ve bilinçli eylemi anlamına geldiğini gösterir. Diyalektik materyalizm bir eylem felsefesidir; faşistlerin çıkarcı ve teşhir olmuş gizemli eylemlerinin değil, bilimsel sosyalistlerin enine boyuna tartışılmış, özenle düşünülmüş ve zamanlaması yapılmış eylemlerinin felsefesidir.

### Bir Umut Felsefesi

Marx'ın felsefesini belirgin biçimde bir umut felsefesi yapan, bilgi ve eylemin bu birliğidir. Bu umut ne gizemlidir, ne de hatalı bir biçimde Marksistlere atfedildiği gibi, kaçınılmaz bir nedenler zincirinin işleyişi aracılığıyla kendiliğinden gerçekleşecek bir kurtuluş inancı üzerine temellendirilmiştir. Umudun dayandığı temel, deneyimdir: Yüzyılı aşkın bir zamandır sürmekte olan, amansız, çoğu kez yenilgilerle, ama daha da fazlasıyla başarılarla dolu bir mücadele deneyimi. Marx, insanlara toplumsal güçlerin ilişkileri hakkında yeni bir anlayış kazandırdı. Onlar bu anlayışın ışığında, bu güçlere karşı değil, onlarla birlikte nasıl çalışacaklarını öğrendiler ve birlikte hareket ederek, kapitalizmden sosyalizme geçişe işaret eden can alıcı geçiş döneminden geçeceklerine dair sınırsız bir umutla doldular.

### İşçi Sınıfının Felsefesi

Marksizm, her şeyden önce, içinde bulunduğumuz çağda olumlu, umut verici ve yaratıcı değişimi başlatıp sürdürebilecek tek toplum kesiminin – işçi sınıfının– felsefesidir. O, en başta işçi sınıfından öğrenildi[35] ve işçi sınıfı hareketi içinde geliştirildi. Onun dünyada önem kazanması, işçi sınıfı

hareketinin yükselişiyle, önem kazanmasıyla çakışır. Marx ve Engels, büyük ölçekli makineli ve nihayetinde bilimsel sanayinin gelişiminde bu sürecin başlangıcını gördüler. Kapitalizmin kendi ekonomisinin bunalımlar doğurduğunu gördüler.

> “Peki burjuvazi bu bunalımları nasıl atlatıyor? Bir taraftan üretici güçlerin büyük bir kısmını zorla yok ederek; diğer taraftan yeni pazarları ele geçirerek ve eskilerini daha da fazla sömürerek. Yani daha yaygın ve daha yıkıcı bunalımların yolunu hazırlayarak ve bunalımları önleyen araçları azaltarak.
>
> Burjuvazinin feodalizmi yere serdiği silahlar şimdi kendisine çevrilmiştir. Ama burjuvazi kendisine ölüm getirecek silahları üretmekle kalmamış, bu silahları kullanacak insanları da yaratmıştır: Modern işçi sınıfı – proleterler.
>
> Burjuvazi, diğer bir deyişle sermaye, ne oranda gelişiyorsa, ancak iş buldukları sürece yaşayan ve ancak emekleri sermayeyi artırdığı ölçüde iş bulabilen proletarya da –modern işçi sınıfı da– o oranda gelişiyor.” (Komünist Manifesto)

Proletaryanın açık zaferi, Sovyetler Birliği’ndeki başarılı devrim ve sosyalizmin inşasıyla başlamıştır; ve Avrupa’yı ve dünyayı faşizmden kurtaran Sovyetlerin kahramanca savunmasıyla güvence altına alınmıştır. O, dışlayıcı değil, kapsayıcı anlamda bir işçi sınıfı felsefesidir. Onu benimseyenler ve eyleme geçirenler –ki bu ikisi eş anlamlıdır– doğrudan doğruya işçi sınıfı hareketinin parçasıdırlar. Ama daha geniş olan bir başka açıdan bakıldığında, o, işçi sınıfıyla sınırlı değildir; onun ulaşmak istediği hedef sınıfsız toplumdur ve daha şimdiden Sovyetler Birliği’nde diyalektik materyalizmin yalnızca bir kesimin değil, tüm bir halkın felsefesi olduğu gösterilmiştir. Bu felsefe onlara esin kaynağı olmakta, onları bir arada tutmakta, onlara akıl ve güç vermektedir. O, savaşta ve barışta, bilimin icat edeceği bütün maddi silahlardan daha güçlü bir silahtır.

## DİYALEKTİK MATERYALİZMİN İÇERİĞİ VE YÖNTEMİ

Marksizmin buraya kadar ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz nitelikleri –ussallığı ve kapsamlılığı, değişim ve eylem üzerine vurgusu ve çağdaş mücadelelerle bağı– diyalektik materyalizm felsefesinin dışsal ifadesidir. Bununla birlikte diyalektik materyalizmin kendine özgü içsel bir içeriği ve yöntemi de vardır; her ne kadar yöntemi içeriğinden soyutlamak olanaksız olsa ve doğrusu, içeriğin içinde kanıtlamak gerekse de, her ikisi de incelemeye değer. Lenin'in dediği gibi: "Marx'ın materyalist tarih anlayışını ortaya koymadığı tek bir yapıtı var mıdır?"[36] Marksizmin içeriği, olgulara dayalı inançlarının kaynağı, on yedinci ve on sekizinci yüzyılın büyük özgürlükçü geleneğinden gelir –bu, Newton ve Voltaire'in isimleriyle anılan bilimsel araştırma, dinsel ve felsefi dogmatizme direnme geleneğidir; ayrıca Fransız, İskoç ve İngiliz okullarının ilk iktisatçıları olan Quesnay, Adam Smith ve Ricardo'nun da geleneğiydi. Tek başına böyle bir zemin üzerinde duruyor olsaydı, Marx, pekala bir liberal olabilirdi. Onun çok daha büyük biri olmasının nedeni, iki şeyin birleşmesiydi: Şeylerin bir bakıma durağan bir halde doğal düzen içinde bulundukları, aşağılık rahipler ve krallarca çarpıtılmış liberal bir dünya tablosunu kabul etmesini önleyen Hegel'in tarih ve felsefe okulunun derin etkisi ile liberal ekonomi tablosunun ilk kapitalizmin vahşetini ve yakıcılığını alabildiğine gizlediğini görmesini sağlayan kırklı yılların devrimci mücadelelerine doğrudan katılmış olması. Diğer taraftan, "gerçek olan her şey ussal, ussal olan her şey de gerçektir" şeklindeki özgün Hegelci görüşü de benimseyemezdi, çünkü Junker[37]-burjuva Prusya devletine tapınan profesyonel Hegelcilerin yapay ve sınırlı sınıf bakış açılarından daha ilerisini görmüştü.

## Nesnel Dünya

Marksizmin içeriği, nesnel dünyanın bütününün dengeli ve etkin bilgisidir; dengeli bir bilgidir, çünkü Marx, en başından beri bir sistemin ayrıntılara inmesinin ve karmaşıklığının salt büyüklüğünden daha önemli olduğunu kavramıştı. Fizik bilimlerini asla ihmal etmemekle birlikte, onları organik yaşamın ve insan toplumunun sürekli artan karmaşıklığının temelini oluşturan çok daha basit disiplinler olarak görüyordu. Fizik ve sosyoloji,

her ikisi de, kendi kendine devinen ve değişen tek gerçek dünyayı tanımlamanın araçlarıydılar. Evrenin birliği; nesnel ile öznel, canlı ile cansız, insan doğası ile toplum arasındaki yakın ve zorunlu bağlantı esastı. Diğer filozoflar, özellikle de bilimsel filozoflar, düalizme düşerek, akıl ile maddeyi veya olgular ile değerleri birbirinden ayırırlarken; o, bu tür ayrımların yalnızca yüzleşilmesi ve çözülmesi gereken sorunlardan kaçış olduğunda ısrar etti. Bu teklik –monist [tekçi] felsefede görüldüğü gibi–, yalnızca bir başka dogma, deneyimin önceden tasarlanmış modele uyması için düzleştirilmesi değildi. Tersine anlaşılması güç ve karmaşıktı. O, tüm bir evreni uzay ve zamanda bir arada tutan ilişkilerin toplamıydı. Evrenin her bölümü, aynı zamanda, daha önce olmuş olan her şeyin sonucu ve olacakların kaynağıydı. Marxçı birlik, evreni oluşturan şeyler ve süreçler arasındaki farklılıkları yadsımaz; bu farklılıkların kendileri birimsel farklılaşma sürecinin parçasıdır. Değişim varoluşta gizlidir. Bununla birlikte, Marksist yaklaşım, çokçu görüşten de aynı ölçüde uzaktır. Evren salt yer değiştiren ve değişen bir kaos değildir; her biri bir öncekinden türeyen ve kendi görüngülerini de içeren ardışık bir görüngüler dizisini sergiler.

Evrendeki önemli diyalektik değişimler, evrenin farklı bölümleri arasındaki –yıldızlar, hayvanlar ve insan yapımı şeyler arasındaki– karmaşık düzenin temel farklılıklarının adım adım üretilmesine yol açan değişimlerdir. Marx, Darwin’den çok daha önce kararlı bir evrimciydi; ona göre dünya, salt bir şeyler toplamı değil, bir süreçti. Ancak yalnızca evrim olgusuna dikkat çekmek onun açısından yeterli değildi; o, her yerde yeniliğin ve değişimin temel nedenlerini görmek istiyordu. Bu nedenleri, tam da değişimin en hızlı ve en kolay gözlemlenebilir olduğu yerde, çağının toplumsal ve ekonomik koşullarında gördü.

## Değişim Yasaları

Marx, anlayışının ipucunu Hegel diyalektiğinden aldı; Hegel’den ziyade Marx’ı gerçek felsefe yaratıcısı yapan, onun bu ipucuna verdiği içerik ve kapitalizmin o aşamaları ile gelişiminin sonraki aşamalarını anlama biçimiydi. İpucunun kendisi, gerçek dünyada bir sürecin herhangi bir

doğrultuda değişmeksizin kalamayacağı, beraberinde kaçınılmaz olarak karşı süreçleri getirdiği ve karşı süreçlerin de orijinal süreçle birleşerek gerçek yeniliği veya gelişimin bir sonraki aşamasını ürettiğidir. Bu, diyalektik materyalizm teorisinin özüdür. Onun ilk olarak toplumsal alanda bulunmuş olması olgusu, evrimin temelinde yatan biyolojik ve fiziksel evreler açısından onu daha az geçerli kılmaz. Ancak gözlemlenmesi kaçınılmaz olarak daha zordur ve organik ve kozmik gelişim üzerine modern teorilerde ancak şimdilerde gün ışığına çıkmaya başlamıştır.

Bu diyalektik değişim kavramından, Marx'ın yine Hegel'den içi boş soyutlamalar olarak aldığı, fakat zengin ve sağlam bir içerik kazandırdığı yeni biçimler çıkar –karşıtların birliği ve iç içe geçmesi, yadsımanın yadsınması, niceliğin niteliğe dönüşümü. Bu deyimlerin değerli olmalarının nedeni, bir yığın gerçek olayı kolayca kavramamızı sağlamaları ve diğer pek çok ayrıntı bakımından farklılaşan gerçek süreçlerde ortak bir şeyler olduğunu göstermeleridir. Bunlar doğal yasalardır, fakat fizik biliminde karşılaştığımız doğal yasalardan tür bakımından farklıdır; çünkü korunumun değil değişimin yasalarıdır, kesinlikleri değil olasılıkları gösterirler.[38] Bunlar doğanın düzenliliğini ve düzenini belit haline getiren ve bu düzen içindeki değişimlerle –fizik ve kimyanın büyük ilerleme gösterdiği yakın zamana kadar insan deneyimi açısından gözlemlenemez olan değişimlerle– ilgilenmeyen eski tanımlar tarafından doğa bilimi alanından fiilen dışlandılar. Aynı uslamlama nedeniyle, düzenin hüküm sürmediği toplumsal görüngüler bilimin kapsama alanının dışındaydılar ve yalnızca tarihin, felsefenin veya etiğin belirsiz basmakalıp sözleri ya da duygusal anımsamalar açısından önem taşıyorlardı.

Değişim ve değişimin mekanizması üzerine yoğunlaşması nedeniyle Marx'ın çalışmasının hem olumlayıcı hem de yadsımacı bir yanı vardı. Olumlayıcı anlamda; politik alanda, işçi sınıfının tarihsel işlevinin ne olduğunu, açıkça ve ussal olarak ne yapması gerektiğine nasıl karar verebileceğini anlamasının tek yolu, değişimlerin nasıl gerçekleştiğini, yeni şeylerin dünyaya nasıl geldiğini anlamasıydı. Yadsımacı anlamda, dinde ve felsefede dogmatizmin ve otoriteryanizmin [buyrukçuluğun] temellerini yıktı. İnsanların kendilerini özgür hissetmelerini sağladı, çünkü onlara nasıl ve nereye bağımlı olduklarını gösterdi. Düzenin Tanrı tarafından kurulduğu veya değişimin Tanrı lütfunun ya da daha belirsiz bir genel ereğin işlevi

olduğu bir dünya, bilginin değişmez olduğu ve otoritenin kabul edilmesi gerektiği bir dünya idi. Eğer dünyayı Tanrı yaratmışsa, Tanrı koruyor ve Tanrı değiştiriyorsa, o halde Tanrıya ve onun yeryüzündeki temsilcileri olan rahiplere, egemenlere ve servet sahibi kimselere boyun eğilmesi gerekiyordu. Artık biliyoruz ki, bu evren anlayışı bir insan uslamlamasıdır; ortaya çıkmış, yaygınlaşmış ve toplumun dönüşümüyle birlikte o da dönüşmüştür. O, ilk olarak Marx'ın işaret edip açıklamış olduğu gibi, toplumun sömürenler ile sömürülenler arasındaki eşitsiz bölünmesini yansıtır. Varlığı daima gericiliğin desteklenmesine dayanak yapılan ölümsüz değerler, tam da bu nedenle ölümsüzdürler. Komünist Manifesto'da söylendiği gibi:

"Tüm geçmiş toplumların tarihi, sınıf karşıtlıklarının, farklı dönemlerde farklı biçimler almış karşıtlıkların gelişiminden ibarettir.

"Fakat hangi biçimi almış olurlarsa olsunlar, bir olgu tüm geçmiş çağlarda ortaktır: Toplumun bir bölümünün diğeri tarafından sömürülmesi. O halde, gösterdiği tüm farklılığa ve çeşitliliğe karşın, geçmiş çağların toplumsal bilincinin, sınıf karşıtlıkları bütünüyle ortadan kalkmadıkça tamamen yok olmayacak belirli ortak biçimler veya genel düşünceler içinde hareket etmesinde şaşılacak bir şey yoktur."

18. yüzyılın usçu liberallerinin yaptığı gibi, evrenle ilgili geleneksel görüşleri, yalnızca zorbalığı ve baskıyı haklı gösterdikleri için lanetlemek yeterli değildi. İnsanlar, üzerinde yaşadıkları dünyanın ussal veya hiç değilse akla yatkın bir tablosuna gereksinim duyarlar. Ne kadar usa aykırı olursa olsun, eski dogmatizmin verecek hazır yanıtları olduğu sorulara, yeni sistem içinde ussal bir yanıt verilmedikçe ya da bunların anlamsız sorular oldukları gösterilmedikçe eski tablodan vazgeçmezler. Marx'ın yaptığı tam da budur. Ayrıntılı bir yanıt vermiş değildir: Evrimin her aşamasının veya her toplumsal değişimin nasıl, nerede ve ne zaman gerçekleştiğini eksiksiz bir biçimde gösterebileceği iddia etmemiş; fakat bu değişimlere yol açan çelişki ve mücadelelere işaret etmiş ve bu çelişki ve mücadelelerin öncekilerin ardından sırasıyla nasıl ortaya çıktıklarını göstermiştir. Bir yanıt bulmak için nereye bakmamız gerektiğini ve bu araştırma sırasında geçmişle ilgili daha derin bir kavrayışa nasıl ulaşacağımızı, geleceği daha etkili bir biçimde nasıl denetim altına alacağımızı göstermiştir.

## Diyalektik ve Sağduyu

Marksizmin diyalektik yanı, onun bilimsel çevrelerde, özellikle de İngiliz görgücü geleneğinin egemen olduğu ülkelerde kabul edilmesini son derece güçleştiren etkenlerden biridir. Diyalektik hem gereksiz, hem de itici görülmekteydi. Bacon'un döneminden bu yana bütün bir İngiliz düşün geleneği pratik ve felsefe karşıtı olagelmiştir. Görünürde, kurgudan ve felsefi genellemeden kaçınmasının yanı sıra, sağduyusu ve ayrıntılara özen göstermesiyle tanınır. Gerçekte ise, keskin bir biçimde ikicidir [düalist]: maddi şeyler söz konusu olduğunda akılcı ve pratik, toplumsal ve metafiziksel düşünme söz konusu olduğunda gevşek ve duygusaldır. Karşıtların birliği ve yadsımanın yadsınması, Hegelci tez, anti tez, sentez üçlemesi son derece gereksiz, ağır bir entelektüel yük olarak görülür. Sosyalistler bile sıkça Marx'ı diyalektiğinin ağır yükü olmaksızın kabul etme arzularını dile getirmişlerdir. Ancak bu diyalektik kategoriler, içerik yönünden zengin ve eylem yönünden güçlüdür. Bunlar, deyim yerindeyse, somut durumları incelerken bize yol gösteren işaret çubuklarıdır; somut durumlar içindeki öğelerin açığa çıkarılmasına yardımcı olurlar, onlar olmazsa, bu öğeler belirsiz kalır ve anlaşılmazlar. On dokuzuncu yüzyıl tarihçileri, kendi dönemlerinin yaşamını anlatan göz kamaştırıcı tablolar çizebiliyorlardı; ne var ki böylesi yol gösterici düşünme yöntemlerinden yoksun olmalarından dolayı asla kendi tablolarından tutarlı bir anlam çıkaramadılar.

Marx, yorumladığı evrenin diyalektik akışını betimlemekten fazlasını yaptı –ki onun tarihsel betimlemeleri, çağının en iyilerindendir. Onun yorumu zamanın sınavından başarıyla geçmekle kalmadı, aynı zamanda günümüz sorunlarını çözümlemede bize bir anahtar sundu. Marx'a göre diyalektik karşıtlıklar, asla, Hegelcilerin düşündükleri gibi söz kalıpları veya soyut düşünceler değillerdi. Onlar gerçekten birbirlerine karşı hareket eden gerçek şeyleri temsil ediyorlardı: Kapitalistler ve işçiler, feodal beyler ve tüccarlar. Engels, Ailenin Kökeni ve The Mark'ta[39] aynı düşünceleri izleyerek, toprak sahibi soylular ile klanlar arasındaki mücadele ve daha da geriye, insanlığın başlangıcına kadar giderek, aç gözlü bireysel hayvan ile toplumsal işbirliği içindeki grup arasındaki mücadeleyi ortaya koydu.

Bu modelde, her bir baskın biçimin kendisini var edene karşı mücadele verdiği, bireyden gruba ve gruptan bireye düzenli bir değişim olduğu görülebilir. Bununla birlikte değişik aşamalardaki bireyler –maymun, barbar, soylu, bireysel kapitalist– aynı değillerdir. Birey, her yeni aşamada yeni kolektifin şekillendirici etkisini taşıyan yeni bir biçimde yeniden ortaya çıkar. Yeni biçim, daha yüksek bir düzlemdedir –yadsımanın yadsınmasıdır. Daha üst düzeye doğru hareket rastlantısal değildir. Bunun nedeni, her dönüşümde bir önceki dönüşümün sonuçlarının sürdürülmesi ve üzerine eklenmesidir. Biz, toplumsal dönüşümlerden önce gelen organik evrimci dönüşümleri miras olarak alıp bedenimizde taşıdığımız gibi, bizden önceki tüm geleneklerin temel unsurlarını da kendi toplumsal geleneğimiz içinde somutlaştırırız.

**Doğanın Diyalektiği**

İnsanlık aşamasının altında başka büyük mücadeleler ve dönüşümler yatar. Marx yayınlanmış yapıtlarında bu konu üzerine çok fazla eğilmemişse de, mektupları, konuya yoğun bir ilgisi olduğunu göstermektedir. Engels de Doğanın Diyalektiği'nde, güneş sisteminin ve bu gezegen üzerinde yaşamın kökeni gibi daha çarpıcı konulara işaret eder. Günümüzde, Marx ve Engels sayesinde, evrenin engin tarihinin bütünüyle bir aşamadan diğerine bir dönüşümler dizisi olduğunu görüyoruz. Her biri kendisinden önceki aşamaların bütün karmaşıklıklarını içeren ve bunlara kendi özgün karmaşıklık düzenini ekleyen bu aşamalar, bir hiyerarşi veya karmaşa düzeni oluştururlar. Örneğin kimya yasaları, canlı bedenlerde gerçekleşen kimyasal dönüşümlerde olduğu gibi, bütün daha yüksek aşamalar için de geçerlidir. İnsan toplumu içindeki bireyler, kendileri için tüm biyolojik yasaların geçerli olduğu hayvanlardır.

Basit evrelerin, daima, zaman bakımından daha karmaşık olanlardan önce geldiğini, karmaşa hiyerarşisinin daima evrim içinde ardışık bir dizi olduğunu ilk gören Marx değildi; ama o, öncüllerinden ve ardıllarının çoğundan çok daha ilerisini gördü. Bir aşamadan sonraki aşamaya geçişte, her zaman fazladan bir şey olduğunu fark etti. Kimyada fizikte olandan, biyolojide ise, kimyada olandan fazlası vardır. Peki ama nedir bu? Sorunun

biçimi, aldatıcı bir yanıta kaynak oluşturur. İnsanı balçıktan ayıranın bir ruh veya bir yaşam soluğu olduğu biçimindeki yanıt, ilk insan açısından doyurucuydu. Aynı zamanda bu, esas olarak, yeni biçimleri bir entelekyaya[40] veya ilkeye bağlayan modern akademik filozofların da görüşüdür. Marx'a göre ise, farklılık, yeni bir "şey", yeni bir töz ve hatta yeni ortaya çıkan bir düzen değildi. Farklılık içkindi; önceki durumun kendi çeşitliliği ve karmaşıklığından doğuyordu. Öyle ki, aynı cismi bile çoğaltmaya devam ederseniz, eninde sonunda başka bir şey ortaya çıkacaktır. Yeteri kadar kum zerreciği bir kum tepeciği[41], hücrelerin bir araya gelmesi bir hayvan meydana getirecek; nicelik niteliğe dönüşecektir. İlkel köyler arasındaki çeşitli ayinsel mübadeleler bu biçimde ticaret sistemine dönüşmüş ve bu da, sonradan şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şehir büyük bir köydür, ama aynı zamanda, ondan daha fazlasıdır ve yeni bir şeydir. Büyüklüğü sayesinde, geçimlik ürünün bir bölümü, ekonomiye doğrudan katkısı olmayan bir alanda uzmanlaşmış işçilere –kuyumculara, sanatçılara, ozanlara ve filozoflara– ayrılabilir. Fakat şehir, aynı zamanda, ticari işlerin düzenlenmesi için köyde ortaya çıkması olanaksız olan yeni ve daha yüksek bir örgütlenme –pazarlar, bankalar ve mahkemeler; kısacası çok haklı olarak uygarlık adını verdiğimiz her şey– oluşturur.

Bir dizi düzen değişimi biçimindeki insanlık tarihi anlayışı, kuşkusuz çok eskilere dayanır. Altın, gümüş ve bronz çağlarıyla ilgili mitler [söylenceler], bu değişimlerin en büyüklerinin gerçekleştiği bir zamanda başlamış olmalıdır. Marx'ın katkısı, çok daha kapsamlı bir genelleme ile, farklı düzeyleri birbirinden ayıran can alıcı dönüşümleri daha yakından çözümlemesiydi. Ayrıca, Marksizmin dünya görüşü, bu aşamaların birbirine karıştırılmasını artık olanaksız hale getirir. Her aşamayı karakterize eden karmaşıklığın içinde neyin özgün ve neyin yeni olduğunu gösterir. Böylece, insan toplumu açısından, hem hâlâ dinlerimizde varlığını sürdüren ve insan biçimcilik [antropomorfizm] adını verdiğimiz eski toy doğa dünyası görüşünü, hem de aynı şekilde, insanal edimleri doğrudan doğruya biyolojik veya fiziksel terimlerle açıklamaya çalışan daha modern görüşleri olanaksız kılar. Bu, Darwin'e yüklenen ve dehşet verici bir yansımasını Nazi ölüm kamplarında bulan "biyolojizm" sapkınlığıdır. Marksistler, hiyerarşinin her

bir basamağına neyin ait olduğunu ve dahası onu açıklamak için hangi dilin uygun olduğunu açıkça görürler.

Marksizmin tüm temel kavramları –karşıtların birliği, yadsımanın yadsınması ve nicelin niteliğe dönüşümü– birbirinden ayrı ve bağımsız değildir. Hepsi de, buradaki örneklerin gösterdiği gibi, karmaşık fakat artık anlaşılabilir bir değişim modeli oluşturmak için tam bir uyum içinde iç içe geçerler. Böyle bir tabloya sahip olmak ve onu elinde tutmak –dahası böyle bir tabloyu çalışma yaşamında kullanmak ve sınamak–, başlı başına insana özgü bir başka dönüşümdür. Diyalektik materyalizmin başarısı, özünde, bilinçli planlamaya dayanan sınıfsız insan toplumunun başarısının bir parçasıdır.

## Devrimci Değişim

Marksizmin, biçimi doğrudan doğruya Hegel'den alınmayan can alıcı bir ögesi daha vardır. Bu, yeni şeylerin dünyaya gelmesini sağlayan çatışma ve dönüşümlerin keskinliği görüşüdür. Marx tedrici değişimi kabul etmiyor değildi, fakat tedrici değişimlerin eninde sonunda değişimin artık tedrici olamayacağı ve kesin bir kopuşun zorunlu olduğu kritik durumlara yol açacağını; toplumsal alanda bu kopuşların ekonomik ve toplumsal devrimler olduğunu gördü. Örneğin İngiltere'de, bütün bir on altıncı yüzyıl ve on yedinci yüzyılın ilk dönemleri boyunca yükselen burjuvazi, vurgunlarını alabildiğine yaygınlaştırdı ve kârlarını biriktirdi. Fakat bu sürecin kaçınılmaz kıldığı eski toplum düzeniyle çatışma, tedrici olarak ortaya çıkamazdı; iç savaş ve devrim biçimini aldı.

Değişimin tedrici olmamasının kaçınılmazlığının nedeni, dünyadaki herhangi bir devletin veya düzenin kendisiyle tutarlı bir bütün olma zorunluluğudur; ekonomik etkinlikleri, kurumsal yapıları, görüşleri ve duyguları birleştirmek zorundadır. Geriye kalanları dışta bırakarak tek bir parçayı değiştirmek olanaksızdır. Bütün serttir; eğilip bükülmez, kırılmak zorundadır. Marx değişimin tedrici geçişle değil, eski sistemlerin içinde yenilerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkması yoluyla gerçekleştiğini gördü. Bu yeni sistemler, ilkin eskinin bir parçası olarak doğuyor, yeni ideolojilerin oluşturulması yoluyla kendi içsel yapılarını kuruyorlardı. Eski ve yeni asla

ayrı değildir; karşıtlık içinde olmakla birlikte, sürekli birbirleri üzerinde etkide bulunurlar. Fakat eski yeniye dönüşmez, bunun yerine yeni kopup ayrılır ve eskiyi parçalar. Keskin geçişler, insanal edimlerle sınırlı değildir. Memeliler gibi yeni baskın sınıfların ortaya çıktığı bütün bir organik evrim ve ondan önce de katı, sıvı ve gaz ayrışması, evrenin farklı parçalarını hem zaman hem de karmaşıklık düzeni içinde birbirinden ayıran ani kopuşların veya düğüm noktalarının örnekleridir. Diyalektik materyalizm, bir taraftan etkileşimin bütünlüğüne vurgu yaparken, aynı ölçüde ayrışmaya ve ani dönüşüme de vurgu yapar.

### Materyalizm

Çelişki ve dönüşüm felsefesi, Hegel'in felsefesiydi. Marx'ın onda yaptığı değişiklik, yalnızca onun soyutlamalarını toplumdan ve doğadan aldığı somut örneklerle giydirmesi değil, onu bütünüyle tersine çevirmesiydi. Marksizm en başından beri, maddi bir temele dayanıyordu – ve bu, maddenin doğası veya gerçekliği üzerine yürütülen anlamsız bir tartışma değildi. Bildiğimiz, kullandığımız biçimiyle açıkça göz önünde bulunan evreni ilk veri olarak kabul eden felsefi bir bakış açısıydı. Bizim kendi duygu ve düşüncelerimiz ondan türetilmek zorundadır. Bu görüş, evrenin bir düş, bir yanılsama olarak görüldüğü, mantıksal olarak diğer kişilerin bile kendi imgesinin ürünü olduğunu düşünen tekbencinin [solipsist] bütünüyle özel dünyasında son bulan idealizmin gölge oyununu reddeder. Marx, Hegel'in yaptığı gibi dünyayı mantıksal olarak tek bir idea'dan evriltmeye çalışmaz. Onun yerine, dünyayı kabul eder ve onun nasıl işlediğini, nasıl işletileceğini öğrenmeye yönelir. Dünyanın nasıl işlediğini ortaya çıkardığımızda, gerçekte, bilim aracılığıyla, hayvanların insanlardan önce varolduklarını ve cansız dünyanın yaşamdan önce geldiğini öğreniriz. Ne var ki, Marx'ın çağından önce olduğu gibi, günümüzde de, Marksizmin kapsamı dışında, insanların duygu ve düşüncelerinin biyolojik ve nihayetinde maddi süreçlerin sonuçları olduğunu, "başlangıcın, söz değil, olgu olduğunu" kabul etme noktasında bir gönülsüzlük vardır.

Materyalist diyalektik, Hegel'in idealist diyalektiğinden olduğu gibi, eski materyalizmden de farklıdır. Eski materyalizm katı ve ölümsüz yasalar

oluştururken, ağırlıklı olarak, doğa biliminin başlangıçtaki başarılarından etkilenmişti. Bunu, en açık ve neredeyse saçmalığa indirgenmiş biçimiyle Laplace'da görüyoruz. Laplace, evrendeki bir parçacığın herhangi bir andaki hızını ve yönünü bildiğimiz takdirde, onun yalnızca geçmişteki tüm hareketlerini değil, sonsuza kadar gelecekteki tüm hareketlerini de belirlemenin olanaklı olduğunu iddia ediyordu. Modern kuvantum mekaniği, tüm parçacıkların herhangi bir andaki devinimlerini belirlemenin yalnızca zihinsel olarak değil, fiziksel olarak da olanaksız olduğunu gösterdi. Ama çok daha önceden, Marx, evrende parçacıkların devinimlerinden daha fazlasının bulunduğunu, yüksek karmaşıklık düzenlerinin kendi nicelikleri ve yasaları olduğunu, ve sürekli olarak onların izlemek durumunda oldukları yeni karmaşıklıkların ve yeni yasaların üretildiğini ileri sürerek, bu görüşü eleştirmişti. Marx'ın materyalizmi, kendiliğinden [otomatik] bir determinizm [gerekircilik] değil, sınırsız, ayrıntılı ve öngörülemez olasılıklar içeren bir yeniden belirlemedir.

## MODERN DÜŞÜNCEDE DİYALEKTİK MATERYALİZM

Diyalektik materyalizmin Sovyetler Birliği'nin dışındaki akademik ve sözde aydın çevrelerde etkin bir biçimde ilk olarak kendisini göstermesinin üzerinden geçen süre yirmi yıldan fazla değildir. Marksizmin en iyi bilinen ekonomiyle ilgili görüşleri bile, gerek akademik iktisatçılar, gerek resmi işçi hareketi tarafından çoğunlukla görmezden gelinmiş ve bu görüşlere karşı konulmuştur. Marksizmin daha felsefi ve entelektüel yanları yalnızca bir avuç insan tarafından incelenmiş ve büyük ölçüde Marksizmin Sovyetler Birliği'nde pratik başarılar kazanmasının sonucu olarak ancak dikkatleri çekebilmiştir. Örneğin günümüzde, hâlâ, İngiltere'deki üniversitelerin hiçbirinde diyalektik materyalizmin tartışıldığı resmi bir felsefe dersi yoktur.[42] Üniversitelerde Marksist teorinin incelenmesi, on altıncı yüzyılın başlarında Yunan Ahit'inin okunması veya on yedinci yüzyılda bilimin incelenmesi kadar gayrı resmi ve heyecan vericiydi; hâlâ da büyük ölçüde öyledir.

Bununla birlikte, resmi akademi dünyası eninde sonunda Marksizmle tanışmak zorundaydı. O, artık felsefede önemli bir konudur ve şimdiden

karşıtını doğurmuştur. Her ne kadar düşünsel temelde Marksizme karşı çıkışın nedeni büyük ölçüde kavrayış hatası ise de, bu, rastlantısal değildir. Politik ve ekonomik nedenlerle Marksizmi reddetme arzusu, bilinçli ya da bilinçsizce felsefi eleştiri biçimini almaktadır.

Diyalektik materyalizme yönelik saldırının iki dayanağı, şaşırtıcı olmayan bir biçimde, kendi aralarında karşılıklı olarak çelişiktir. Birincisi, Marksizmin yalnızca bir dizi belirsiz alışılageldik özdeyişten ibaret olduğu ve kanıtlanabilir ya da kanıtlanamaz hiçbir önermede bulunmaması nedeniyle gerçek bir felsefe olmadığıdır. Diğeri ise, Marksizmin, evrenin yasalarını bir daha değişmeyecek şekilde kesin olarak belirlediğini, geçmişini açıkladığını ve geleceğini öngördüğünü iddia eden katı ve dogmatik bir felsefe olduğudur. Oluşumunda önyargılar ne tür bir rol oynarsa oynasınlar, bu görüşler yine de yakından incelenmeye değer; çünkü bunlar, Marksist olmayanların veya Marksizm karşıtlarının yaklaşımlarını gözler önüne sermekle kalmaz, aynı zamanda, Marksist olduğunu söyleyenlerin onu açıklarken ve kimi durumlarda kavrarken düştükleri yanılgıları da bir ölçüye kadar yansıtırlar.

## Diyalektik ve Bilim

İlk itiraz, Marksizmin bilimsel olmadığıdır. Bu itiraz, bilimin anlamı ve kapsamı konusunda hatalı bir anlayışa dayanır. Bilimi dar anlamda tanımlar ve onun işlem alanını, aşağı yukarı tam olarak ölçülebilir fiziksel nicelikler ve ölümsüz yasalara bağlı çevrimsel değişimlerle sınırlarsak, yalnızca Marksizmi değil, insan toplumları, onların tarihleri, ekonomileri ve politikalarıyla ilgili bütün incelemeleri, daha doğrusu bir bütün olarak toplum bilimini, bilimin dışında tutmak mümkündür. Marksizmin bu dar bilim tanımıyla sınırlanması düşünülemez. Başarılı öngörü ve başarılı deneylerin fiziksel ve hatta biyolojik bilimlerle sınırlı olmadığı, Marx’ın kendisi tarafından savunulmuş, Lenin ve Stalin tarafından kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, birincisi için kesin olarak, ikincisi için bir dereceye kadar geçerli olan muhakeme yöntemlerinin çok daha karmaşık olan toplumsal görüngülere uygulanabileceğini beklemek gülünç olur. Diyalektik materyalizm, toplumsal alandaki olayları ele almak için en uygun düşünce

tarzı olduğu iddiasındadır. O, bu alandaki gözlemlerden yola çıkılarak kurulmuş ve bu alandaki başarılı eylemin temeli olmuştur.

Bu, diyalektik materyalizmin yalnızca toplumbilimi için felsefi bir temel olduğu ve doğa bilimlerinden ayrı durduğu anlamına gelmez. Çünkü insan toplumu kendisini meydana getiren tek tek insanların bütün biyolojik özelliklerini içinde barındırır. Ayrıca bu insanların her birinin içinde, fizyolojik süreçler, sırası ile fizik ve kimya yasalarını izlerler. Dolayısıyla diyalektik materyalizm, doğa biliminin yanında durmaz, onu içerir. Doğa biliminin kendisi iki yönlüdür: Maddi nesneler ve organizmalar dünyası söz konusu olduğunda, onları çözümleme ve yönlendirme yöntemlerinin bir özetidir; fakat aynı zamanda, kendisi de, tek tek bireyler tarafından kurulan, insana özgü toplumsal bir girişimdir ve toplumun ekonomik ve politik değişimlerine duyarlıdır. Bildiğimiz gibi, bilim günümüzde pratik aklın soyut bir ürünü değil, kapitalist teknolojinin başarısının ayrılmaz bir parçası –onun ürünü ve üreticisidir. Kapitalizm bilimi olanaklı kıldı; bilim kapitalizmi gereksiz kılar.

Doğa biliminin bu yanı, diyalektik materyalizmin daha geniş olan sentezinin bir parçasıdır. Diyalektik materyalizm, doğa bilimine, Engels'in Doğanın Diyalektiği'nde on dokuzuncu yüzyıl bilimi açısından yaptığı gibi, kökenleriyle ilgili yargıları çözümleyerek kavrayış alanında etkide bulunur. Fakat aynı zamanda, bilimin ekonomik ve toplumsal güçlerle olan ilişkisine ve nasıl örgütlenmesi gerektiğine işaret ederek, eylem alanında da bilime etkide bulunur. Bu süreç, ilk kez Sovyetler Birliği'nde açıkça üstlenilip başlatılmış ve koşulların zorlaması nedeniyle, savaş [II. Dünya Savaşı] sırasında, aşırı bireyci Amerikalılar da dahil olmak üzere savaşan tüm uluslarca taklit edilmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarındaki –yani çürüyen kapitalizm dönemindeki– gelişimi göz önüne alındığında, doğa biliminin karakteristik zayıflığı, çağın toplumsal hareketleriyle bütünleşememesiydi. Aydınlar, kapitalizmin kölesi ve asalağı durumuna düşme tehlikesiyle yüz yüze olduklarını hissettiklerinden dolayı dünyadan el çekme eğiliminde oldular, ya da hiç değilse öyle görünmeyi yeğlediler; soyutlamalara ve aşırı uzmanlaşmaya sığındılar; tarafsızlıklarıyla, saflıklarıyla ve pratik sorunların üstesinden gelme yeteneğinde olmamalarıyla övündüler. Bu, aydınlar açısından elverişli bir tutumdu;

böylece, sanayinin başındakilere bir karşı koyuş olmaksızın yollarına devam etme izni verebiliyor ve hatta onlara yardım ederek kazanç sağlayabiliyorlardı.

Diyalektik materyalizm, bu tutumun tam karşıtını [anti tezini] sunar. Bilimsel deney ve gözlem alanını ihmal etmezken, diğer taraftan, düşünsel çabanın genel doğrultusuna işaret etme bakımından, belirsiz ve muğlak olmaktan çok uzaktır. Saf aydın, çevresindeki koruyucu kabuk kırılır kırılmaz, uçsuz bucaksız bir denizin ortasında en bilim dışı ve gizemli aşırılıklara kolayca av olurken; Marksist aydın, ne yapması gerektiğini ve bu işe nereden başlayacağını bilir.

## Marksist Öngörünün Niteliği

Marksizme yöneltilen bir diğer eleştiri, onun her şeyi bildiği ve öngördüğü iddiasında bulunduğu, ve aslında olayların, önceden olup bitenler yerine, eğilim gösterdikleri erekler tarafından belirlendiği teleolojik [erekbilimsel] sistemlere bir dönüş olduğudur. Bu eleştirinin kendisi, günümüz kapitalizminde aydınların tükenmişliğinin dışavurumudur. Bu günlerde doğa bilimi, özel görüngüleri görmeye yeterince istekli olduğu ve deneylere dayanan pratik sanayiye derin bir ilgi gösterdiği halde, toplum bilimi, giderek soyut inceleme alanına çekilmektedir. Günümüz tarihçisi, tarih teorisi diye bir şey olmadığını ve tüm yapılması gerekenin olayları mümkün olduğunca doğru biçimde betimlemek olduğunu iddia ediyor. İktisatçı, canlanma ve durgunluk gibi gerçek finansal olaylardan uzaklaşıyor ve ancak tröstlerin ve sendikaların olmaması durumunda geçerli olabilecek ideal bir ekonomi teorisini tartışıyor. Filozof, gerçeği aramaktan bir daha geri dönmemek üzere vazgeçiyor ve yalnızca dilin kusursuz hale getirilmesiyle ilgileniyor. Marksizmin somut gerçekliği; dünya tarihi çözümlemesi, güncel ekonomik gelişmeler, bunalımlar ve savaşlar üzerine görüşleri, onlar açısından huzursuz edici ve sarsıcı bir meydan okumadır. Bu gibi saf aydınlar, böylesi bir bilgiye sahip olmaktansa, hiçbir şey bilmemeyi yeğlerler; çünkü bu bilgi bir eylem çağrısıdır.

Marksizmin dogmatik, basmakalıp bir dizge olduğu yönündeki saldırı, bu zemin üzerinde yükselmektedir. Marx, Komünist Manifesto'da, insan

toplumunda neler olacağına dair ileriye dönük öngörülerde bulundu. Orada ne yazdığına bakalım:

> "Sanayinin, burjuvazinin elinde olmaksızın teşvik ettiği ilerlemesi, emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine birlikten ileri gelen devrimci dayanışmalarını koyar. Bu nedenle modern sanayinin gelişimi, burjuvazinin ayakları altından, ona dayanarak üretim yaptığı ve ürüne el koyduğu temeli çeker alır. Demek ki, burjuvazi, her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını üretir."

Ya da daha genelleştirilmiş biçimiyle Kapital'de:

> "Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması sonunda, kendi kapitalist kabuklarıyla uyuşamayacağı bir noktaya ulaşır. Bu kabuk parçalanıp atılır. Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanı çalar. Mülksüzleştirenler, mülksüzleştirilirler." (I. Cilt, XXXII. Bölüm)

Marx'ın Londra'daki acılarla dolu sıkıntılı sürgün yılları sırasında, 1848'de yenilgisini gördüğü, devrimin başarısı için birkaç kez umutlandığı ve 1871'de onun onurlu bir biçimde yeniden yenildiğini gördüğü doğrudur. Ama, onun gördüğü gibi, biz de, zaman ve uzay içindeki özel olayların sonuçlarını öngörmekle insana özgü durumlarda genel bir hareketin sonucunu öngörmek arasındaki farkı görebilmeliyiz. 1917 yılında olduğu gibi, devrimin zaferi kesindi. Bu zafer, insanlığın gelişiminde Marx'ın öngördüğü yeni aşamanın inşa edilmesi olanağını sağladı. Diğer taraftan devrimin yenilgisi [1871 -Ç.N.], kapitalizmin doğurduğu tüm çelişkileri olduğu gibi bırakmış, hatta da keskinleştirmişti. Ancak bu, mutlak bir son değil, yalnızca yeni mücadelelerin başlangıcıydı. Lenin bunu doğru kavradı ve hem 1905'teki başarısız devrimi, hem de 1917'deki başarılı devrimi yönetirken, bu kavrayışını gösterdi. Herhangi bir özel olayda başarı garanti edilemez. Fakat eylemden kaçınmak, ancak başarının tümüyle olanaksız olduğu ve henüz zamanının gelmediği görüldüğünde değer taşır. Doğru zamanda saldırıya geçmek ya da yanlış zamanda saldırıya geçmekten kaçınmak, özel durumun diyalektiğini kavramaktır.

Yine burada da, Marksizmin içeriğinin yaygın olarak yanlış anlaşılması söz konusudur. Bir durumu doğru anlama ve o duruma uygun olarak eylemde bulunma yeteneği, genel ve yanılmaz bir biçimde tarihsel olarak belirlenmiş bir şey değildir. Bu, kişisel özellikleri, karakterleri, yargıları ve yanılgılarıyla belirli bir zamanda yaşayan gerçek insanların yetenekleridir.

Tüm önemli sorunlar, kişilere bağlı olmak zorundadır. Gerçek Marksizm bilgisine sahip olan herkes –ki bu bilgi, kitaplardan çok pratik politik etkinlik içinde edinilir– bunu tam anlamıyla kavramıştır. Fakat aynı zamanda, kişiyi, içinde yetiştiği koşullarını meydana getirdiği ve en büyük bireylerin –devrimci önderlerin– kendi taraftarlarının oluşturduğu büyük yığınları harekete geçiren toplumsal güçleri en tam ve en bilinçli bir biçimde temsil ettikleri de kavranmıştır. Önderler, halktan kopuk veya onların üzerinde değillerdir; güçlerini onlardan alırlar. Ayrıca bu, yalnızca birkaç büyük önder için geçerli değildir. Devrimci durum, bireysel sorumluluğu şu ya da bu ölçüde yüzlerce, binlerce, milyonlarca erkek, kadın ve çocuğun üzerine yükler. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde gerçekleşen olaylar, Marksizmin yalnızca kaçınılmaz yığın hareketleriyle ilgilendiği görüşünü bütünüyle yalanladı. Sovyetler Birliği'nde, savaş sırasında ve direniş hareketleri içinde birey, [yetenek ve erdem bakımından] en yüksek konuma ulaştı; kendi inisiyatifiyle, ama yine de genel planla tam bir uyum içinde, insan kapasitesi üzerine eski tahminleri fazlasıyla aşan güçlüklerin üstesinden gelmeyi başardı.

Evet, diyalektik materyalizm öngörüde bulunur ve öngörüleri, çözümlemesinin salt soyut doğruluğunu aşan bir güce sahiptir. O, insanların nesne oldukları kadar özne de oldukları insana yarışır bir durumu önüne koyar. Marksizmin kavranılması, toplum hareketinin bilincine varılması, öngörülen amaçlara ulaşılması doğrultusunda işlev gören en etkili güçlerdir; etkili olmalarının nedeni, bilinçli olmaları ve bilinçle yönlendirilmeleridir. Marksizmin eylemde birliği örgütlü bir birliktir ve örgütlülüğün kendisi, tam olarak başarılmadan önce bile, insanın bilinçli ve planlı işbirliğinin benimsenmiş olduğunun ifadesidir. Marx'ın kendi yöntemlerinin ilk taslağını ortaya koymasından bu yana yüz yıl, ölümünden bu yana altmış yıl geçti. Bu altmış yıl içinde, onun yazdığı büyük olaylar gerçekleşmeye başladı. Şu an, onun öngördüğü dönüşüm bunalımını yaşıyoruz. Dünyanın içinde bulunduğu koşullar, onun döneminde sona eren, görünürde istikrarlı olan ve genişleyen kapitalizmden çok farklıdır. Bununla birlikte Marx, gelişimin akışını anlamaya öylesine yakındı ki, onun görüşleri ve yöntemleri, aradan geçen zaman içinde, entelektüel çevrelerde o dönemde yaygın olan görüşlere göre, çok daha az değişime uğradı. Gerçekten de, geçtiğimiz yüzyılın kırkları ve altmışlarının önde gelen yazarları bugün

yalnızca akademik merak konularıyken, Marx'ın sözlerinden, yalnızca bugün değil, gelecekte de yararlanılacağı görülmektedir.[43] Yüzyıl önce Marx açısından çok açık olan [şey], o dönemde son derece aykırı [paradoksal] görünmekteydi. Fakat dünya, o gün için gerçeklikten uzak görünen pek çok noktayı olayların gelişimiyle kabul etmek zorunda kaldı. O zamanlar ekonomik istikrarın, politik özgürlüğün ve barışın zaman ilerledikçe insanoğlunun çok daha fazla yararlanacağı nimetler olmadığı Marksistlerin saflarının dışında kimin aklına gelirdi? – Ta ki:

İnsanlığın parlamentosunda, Dünya Federasyonu'nda
Savaş trampetleri susuncaya
Savaş bayrakları dürülüp kaldırıncaya dek
(Tennyson, Locksley Hall)

## MARKSİZM VE BİLİMSEL DEVRİM

Ekonomi ve politika için doğru olan, aynı ölçüde felsefe ve bilim için de doğrudur. Düşünceleri, örgütlenmesi, ekonomik ve politik etkenlerle ilişkisi bakımından modern bilim, giderek Marksizme yaklaşma eğilimi göstermektedir. İlginç olan, bu yakınlaşmanın çoğunlukla kendiliğinden olması; yani doğa güçleri hakkındaki bilginin ve onlar üzerindeki denetimin gelişmesinden ve bu gelişme ile ekonomik ve politik biçimlerin gelişmesi arasındaki karşılıklı etkileşimden doğmasıydı. Eğer Marksizm bilim çevrelerine daha hızlı nüfuz edebilseydi, bu sonuçlar, daha az sıkıntı çekerek ve daha açık bir biçimde elde edilebilirdi; fakat bu biçimde ortaya çıkmış olmaları da, Marksist görüşün yapısal doğruluğunun dikkate değer ve bağımsız bir kanıtıdır. Bilimin, gerek evrenin farklı bölümlerine olan ilgisinin dengelenmesi, gerek buluşları ortaya koyuş tarzı bakımından dönemin toplumsal ve ekonomik atmosferini yansıtması gerektiği, günümüzde genel olarak benimsenmeye başlanan bir görüştür. Örneğin, bizim açımızdan Darwin'in Türlerin Kökeni'nde, on dokuzuncu yüzyılın gürültülü patırtılı rekabetinin açık yansımasını görmek kolaydır. Gerçekten de Darwin, "en uygun olanın ayakta kalması" formülasyonunu Malthus'a borçlu olduğunu kabul etmişti. Ne var ki, zamanla bu benzerlik farklı bir

biçimde ileri geri kullanılmaya başlandı ve doğada varolduğu varsayılan yaşam mücadelesinden çıkarılan ahlaki dersler, ilk kapitalizmin toplum karşıtı özelliklerini meşrulaştırmak için kullanıldı. Herbert Spencer'in değişmez bir karikatürü olarak kalacağı bu eğilim, daha sonra, Nazi ırk teorisinin temelini oluşturdu.

Son altmış yılda, özellikle de 1895'ten günümüze, bilimde, en az on yedinci yüzyılın ortaları ve on sekizinci yüzyılın sonlarındaki devrimler –Galileo ile Newton'un ve Lavoisier ile Dalton'un isimleriyle anılan devrimler– kadar büyük bir devrim gerçekleşti. 1895'ten bu yana, maddenin atomik yapısı ayrıntılarıyla kanıtlandı; kuvantum ve görelilik teorileri geliştirildi; kimya, fiziğin bir parçası haline geldi; biyokimya ve genetik biliminin ilerlemesi biyolojiyi büyük ölçüde kimya ve matematiğe indirgedi. Birçok yönden son yarım yüzyılın buluşları, bizi, inorganik ve organik sistemlerin davranışlarının pratik ve somutlanabilir bilgisine önceki tüm bilimsel buluşların toplamından daha fazla yaklaştırdı.

### Atom Çağı

Bu büyük bilgi devrimi, atom bombasının yapımı ve kullanılmasıyla daha şimdiden anlatımının doruğuna ulaştı. Bombanın Hiroşima üzerinde patlatılması, aynı zamanda, bilimin doğayı denetimine alması için insanoğluna sunduğu muazzam yeni gücü ve eski düzenin bu gücü vahşet ve yıkım dışında bir amaçla kullanma yeteneğinden bütünüyle yoksun olduğunu ifade ediyordu. Modern bilimdeki diğer tüm gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde, atom gücünün kullanılması, insanın doğa üzerindeki egemenliğinde gezegenin tarihindeki başka her şeyden –ateşin bulunmasından, tarımdan vs.– çok daha önemli ani ve devrimci bir adımı temsil eder. İnsan kapasitesinin tek sınırının doğada değil, toplumda bulunduğunu gözler önüne serer.

Ne var ki, paradoksal biçimde, bilimdeki bu bilgi artışı ile kurulan bu yeni ve gerçekliği kanıtlanabilir ilişkilerin düzenli ve tutarlı bir tabloyu gözler önüne sermek şöyle dursun, Newton'un ana hatlarını ortaya koyduğu ve on dokuzuncu yüzyıl bilim adamlarının son rötuşlarını yaptıklarına inandıkları bilimsel sistemi bozup parçalamak gibi ters bir etkisi oldu. Bilimdeki yeni

ilerlemeler, bilimin temellerinin keskin bir biçimde eleştirilmesine ve yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. Bu eleştiri hâlâ tam gaz sürdürülmektedir.

Söz konusu görüşlerin nasıl revize edildiğine –revizyonun niteliğine– yakından bakarsak, bu görüşlerin çoğunun temel felsefi bir karakter taşıdıklarını görürüz. Bunlar, bilimin pratik öngörülerini değilse de, özgün temellerini etkilemektedir. Hepsinin de, on dokuzuncu yüzyılda sağduyu olarak adlandırılan materyalist bilim anlayışından uzaklaşan bir yöne eğilim gösterdikleri görülmektedir. Bu tür bir eleştiri, doğal olarak, –kimi seçkin bilim adamlarının da aralarında olduğu– bir dizi insanın her şeyi terk etmelerine ve şaşkın bir halde gizemciliğe ve batıl inançlara kapılmalarına yol açtı.[44] Onların felsefi dünyaları, –her ne kadar kendileri böyle bir dünyaları olduğunu kabul etmeseler de– ikici [düalist] bir temel üzerinde kurulmuştu: İki dünya vardı; milyonlarca atomun Newton yasalarına uygun kuvvetlerce sıkıca birbirine bağlandığı katı bir gerçeklik dünyası ve hiçbir yasaya uymayan veya yasalarını İncil'den alan bir imgelem, din ve ahlak dünyası.

## Bilimin Birliği

Bilimdeki modern (güncel) gelişmeler bu görüşü savunulamaz hale getirdi. Katı dünya, ölçü bakımından, tam da doğrudan bedensel deneyimimizle ilgili deneyim bölgesi olup çıkmaktadır. Bir masanın veya bir bilardo topunun nasıl hareket ettiğini biliriz, çünkü her ikisi de bizim açımızdan uygun büyüklüktedir. Atomları ve nebulaları aynı biçimde hareket ettirmeye çalışır ve bunun gerçekleşmediğini görürsek, evrenin uslamlanamaz olduğunu söyleriz. Deneyim alanımızı genişleten bilim, her bir büyüklük düzeyinin –her bir düzeyin, düzenin veya karmaşıklığın– kendine ait yasaları olduğunu göstermiştir. Bizim sağduyu yasalarımız, evrenin –bizi en çok ilgilendiren veya ilgilendirmiş olan bölümü de olsa– yalnızca küçük bir bölümü için geçerli olan yasalardır.

Bununla birlikte, antropolojinin, tarihin, iktisadın ve belki de hepsinden önemlisi psikolojinin toplumsal incelemeleri, bize, insanal veya ruhsal

dünyanın insanın değiştirilemez doğası ya da ilahi kurallar tarafından keyfi olarak yönetilmediğini, onun kendisine ait çok daha karmaşık gelişim ve hareket yasaları olduğunu gösterdi. Bu iki dünya gerçekte birbirinden ayrı değillerdi; düzenli olarak iç içe geçip kaynaşmaktaydılar. Sözgelimi bir yandan fiziko-kimyasal sinir tepkilerini güzelce resmetmek, diğer yandan insanın duygusal ve düşünsel performansıyla karşılaştırmak için hayvan davranışlarını ele alabiliriz. Bu yönüyle, bilimin birliği açısından modern bilginin yönelimi, bütünüyle ilk olarak Marx'ın işaret etmiş olduğu doğrultudadır. Günümüzün etkin bilim adamları, ikici [düalist] yaklaşımı savunmanın giderek güçleştiğini düşünüyorlar. Kendi alanlarındaki başarının diğer bütün alanlardaki bilimsel çalışmalarla yakın işbirliğine ve onların kavranılmasına bağlı olduğunu görüyorlar. Kendi çalışmalarında ön yargılara saplanıp kalmalarını önleyen ve onları mümkün olduğunca verimli araştırmalara yönelten tarihsel ve toplumsal incelemelerin önemini anlamaya başlıyorlar.

## Fizikte Diyalektik

Diyalektik materyalizmin diğer yönleri, bilimlerin içsel gelişiminde giderek daha fazla yansıma bulmaktadır. Sağduyu görüşü açısından en büyük ve en sıkıntılı boşluk, modern fizikte ortaya çıkar. Modern fiziğin dünya-tablosu anti tezler ve karşıtlıklarla doludur, ve eski mantığın tükenişinin çarpıcı bir örneğidir. Radyasyonun doğası can alıcı bir örnektir. Uzun yıllar boyunca ışığın parçacıklardan mı, yoksa dalgalardan mı oluştuğu üzerine tartışmalar yürütüldü; ama artık biliyoruz ki, yalnızca ışık değil, elektronlar ve atomlar da hem parçacıklara hem de dalgalara sahiptir; ya da daha doğrusu, bunlar, hem dalga hem de parçacık olabilecek şeylerdir. Bu iki kavram arasındaki fark şudur: Parçacık belli bir zamanda, belli bir yerde bulunan şeydir; dalga ise belli bir uzamda belli bir süre boyunca olan şey. Sağduyu açısından, aralarındaki fark yeterince açık gibidir; oysa biz artık biliyoruz ki, bir parçacığın konumu hakkında asla yeterince kesin bir şey söyleyemeyiz, fakat tersine, bir dalganın yeri saptanabilir. Burada karşıtlıklar bütünüyle iç içe geçerler.

Bir başka aydınlatıcı örnek, fiziğin ortak görüngüleri adını verdiğimiz durumdur. Burada, katı bir biçimin erimesi gibi bir süreç, artık özel bir atomun değil, karşılıklı ortaklaşa etkileşimleri nedeniyle bir grup atomun özelliği olarak görünür. Bir atomla işe başladığımızda, onun hareketlerinin komşularını rahatsız ettiğini düşünebiliriz; fakat komşuları rahatsız olduğu an, başlangıçtaki [orijinal] atom üzerindeki baskı azalır ve hareket yeterince büyüdüğü zaman, tüm bir sistem çöker; ya da günlük dilde söylediğimiz gibi “erir”. Burada ilginç olan, hangi atomdan başlayacağımızın tamamen keyfimize bağlı olmasıdır. Erime özelliği genel modele bağlıdır, o özel bir parçasına değil. O ortak bir özellik, bir sistem olarak sistemin özelliğidir. Katılımcı görüngüler, hem nicel birikimlerden doğan niteliklerin karakterini, hem de düzenli nicel değişimin sonucu olarak ortaya çıkan kritik nitelik değişimlerini açıklar. Diyalektiğin kavranılıp benimsenmesini elli yıl öncesine göre çok daha kolaylaştıran, fiziğin bu gibi yanlarıdır.

## Fizikteki Tarihsel Elementler

Belki de en çarpıcı olanı tarihsel elementin ortaya çıkışıdır. Fizik yasaları, biyolojideki veya toplumdaki yasaların tersine, değişmez olarak kabul ediliyor; maddi temelin, fiziğin elementlerinin kalıcı oldukları düşünülüyordu: Onlar Platoncu ideallerin somutlaşmasını temsil ediyorlardı. Fakat elli yıl önce radyo-aktivitenin bulunmasıyla birlikte, fiziğin de tedrici bir biçimde değişerek, kırk yıl önce Darwin’in biyolojiyi getirmiş olduğu göreli ve evrimci bir duruma geldiğini gördük. Son birkaç yılda nükleer fizik, kozmik ışınlar ve kozmoloji üzerine incelemeler, fiziksel dünyanın evrendeki büyük ve gerçek anlamda tarihsel dönüşümlerin sonuçlarını kendisinde somutladığının görüldüğü parlak bir sentez içinde birleştiler. (Söz konusu dönüşümlerin milyonlarca yıl önce olduğu doğrudur, ama yine de, geçmişteki belirli bir zaman içinde olmuştur.) Elementler bu dünyadaki göreli bolluk ve seyreklikleriyle, henüz böylesi galaksiler ve yıldızlar yokken içinde oluştukları muazzam ölçüde yoğunlaşmış, kesif ve sıcak evrenin özelliklerini gösterirler. Bunlar, sonradan onları dağıtıp yayarak, ilerde atomlarda görülen önemsiz değişimleri saymazsak, değişimlerini önleyen veya diğer bir deyişle, denge

durumlarını donduran ve aynı zamanda bugün içinde yaşadığımız genişlemekte olan evreni bize sunan bir patlama tarafından oluşturulmuştur. Modern kozmogoni, büyük ölçüde farklılıklar gösteren durumlar arasındaki bu ani dönüşümler içinde, Marx ve Engels'in tasarladıkları dizilerin başına eklenmek üzere, hiyerarşik düzlemde iki ya da üç tane daha diyalektik dönüşüm aşaması olması gerektiğini ortaya koydu. Bilim ilerledikçe başlangıçta daha da fazlasının bulunduğunu keşfedebilir ve kendi çabalarımızla sonuna daha fazlasını ekleyebiliriz. Modern fiziğin bize öğrettiği şudur: Yasalar, aynı şeyin aynı anda iki farklı biçimde söylenebileceğini anlama yetisinde olmadığımızı gösteren totolojiler [gereksiz yinelemeler] olmadıkları sürece, mutlak ve ölümsüz gerçekler değillerdir. Onlar yalnızca bizim onları keşfetmemiz bakımından değil, maddi bir evrenin gerçek tarihsel evrimi bakımından da göreli ve gelişen ilişkilerdir.

## Biyolojide Diyalektik

Modern biyolojide de benzer eğilimler etkin oldu. Organizmaların davranışında kimyasal ve sinirsel etkenlerin dengesinin eski-tarz materyalist yaklaşımlarla formüle edilmesi çok güçtür. Fakat entelekyalar ve bütünlere alternatif olarak öne sürülen postulatlar, daha dindar bir kafa yapısına sahip olan üstlerince ne kadar cazip görülürse görülsün, iş başındaki bilim adamına fazlasıyla canlıcı [animist][45] ve büyülü geldi. Burada da yine diyalektik model, organizmanın davranışını bölerek, anlaşılabilir etkenlerin sonuçları arasındaki çatışmaya ayırır, daha umut verici bir yaklaşım sunar ve uygun deneylere işaret eder.

Bu, özellikle genetik bilimi alanında işe yarar.[46] Burada, Mendel yasasının kromozom açıklamasının Morgan tarafından bulunmasından bu yana, organizmanın her yönünü, onun gen modelinin doğrudan bir sonucu olarak açıklamaya çalışma ve kalıtımın çevre üzerindeki önemini yüceltme eğilimi görülmektedir. Bu, biyolojiye uygulanan basit materyalizmin doruğuydu. Ancak son yıllardaki çalışmalar, gerçekliğin çok daha karmaşık olduğunu gösterdi. Gen, artık, organizmanın gelişiminde, diğer fiziksel ve

kimyasal etkenlerle birleşerek, o değişime birçok değişik yol boyunca kılavuzluk eden bir dizi etkenden yalnızca biri olarak görülmektedir. Kromozom ile her aşamadaki çevresel etkiler arasındaki karşılıklı etkileşim, daha ileri bir aşamada, diğer genlerle diğer çevresel etkenler arasındaki öncekileri izleyen etkileşimi doğurur; her bireysel organizmanın normal gelişimi, böylece, baştan sona diyalektik bir süreç haline gelir.

Organizmanın gelişim alanında geçerli olan şey, aynı zamanda, onun davranış motifleri ve bunların dışsal uyarıcılara verdikleri yanıtlar açısından da geçerlidir. Pavlov'un ve onu izleyenlerin çalışmaları, normal kuş ve hayvan davranışlarının altında yatan karmaşık sakınma ve rahatlama mekanizmasını ortaya çıkardı. Bu da, insan eğitimi üzerine bilgimizi, bireyin kendisini biçimlendiren ve ayrıca bireyin de dönüşümüne yardımcı olduğu topluma verdiği yanıtla birleştirir.

Biyolojide, fizikte gerçekleşene denk düşen büyük bir aydınlanmaya ve senteze yaklaştığımız giderek çok daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu sentezin, özünde diyalektik ve tarihsel bir karakter taşıması olasıdır. Biyo-kimya ve biyo-fizikteki son araştırmalar, bize, en basit hücreden bir meşe ağacındaki veya insandaki hücrelere varıncaya dek, tüm yaşam biçimlerinde sürmekte olan temel süreçler arasında, olağanüstü karmaşık ve ayrıntılı bir özdeşlik olduğunu göstermektedir: Aynı amino-asitler, aynı enzimler, basit proteinlerin oluşumuna eşlik eden aynı nükleo-protein yapısı. Modern araştırmalar, Engels'in "yaşam proteinlerin varlık tarzıdır (biçimidir)" postulatını giderek daha fazla doğrulamaktadır. Şimdi daha da ileri gidebiliriz: Yaşamın ortak kimyasal özellikleri, tıpkı elementlerin özellikleri gibi, tarihsel bir ortak kökene işaret eder. Bugün dünyadaki neredeyse tüm yaşamın ayırt edici özelliği olan doku ve organların gelişmesinden önce gelen bir kimyasal evrim aşamasının varlığından artık kuşku duyamayız. Burada; yapıların kendilerinin incelenmesi ile onların genlerinin incelenmesi arasında tam ve diyalektik bir birlik vardır. Yaşamın tarihi, onun gerçek kimyasal oluşumu sırasında yazılmıştır. Bir milyar yıldır veya daha uzun bir süredir, çoğunlukla aynı biçimde üretilen bu moleküller, yaşayan fosillerdir; yaşam görüngülerinin ve yaşamın kökeninin incelenmesi, artık ayrılmaz bir biçimde iç içe geçip kaynaşmıştır.

## Toplum Bilimlerinde Diyalektik

Marksizmin kökleri toplum bilimlerine dayanır; ve orada, yalnızca Marx ve Engels'in entelektüel görüşleri değil, daha fazlasıyla onların öngördükleri toplumsal evrimin fiili sonuçları bilgimizi etkilemiş ve dönüştürmüştür. Gerçekten de, Marksizm dışında bir toplum bilimi olmadığı, giderek daha da açığa çıkmaktadır. Eşyanın doğası olarak görülen, fakat Marx'ın yalnızca varlık bulmuş bir aşama olduğunu ve göçüp gideceğini gösterdiği serbest rekabet sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte eski iktisat çöktü. Arkeoloji, antropoloji ve tarih, insanın toplumsal gelişimiyle ilgili yol gösterici bir anahtar olarak, ekonominin belirleyiciliğinin giderek daha çok farkına varıldığı tek bir inceleme içinde birleşip kaynaşma eğilimi göstermekte. Psikoloji, aylak zenginlerin zihinsel rahatsızlıklarıyla ilgilenmek durumunda kalması gibi pratik zorunluluklar nedeniyle, üzerine yüklenen fazlasıyla bireyci karakterini yitirme eğiliminde. Toplumun genel biçimlenme sürecindeki toplumsal etkenlerin birey üzerindeki etkisi, insan zihnini anlamanın anahtarı haline gelmekte. Burada da, yine, varolan biçimler üzerinde tarihsel gelişimin önemi üzerinde duran temel Marksist anlayış açıkça görülmekte. Bizim düşünsel ve duygusal tepkilerimiz, geçmişteki belirli tarihsel olaylara bağlı zihinsel fosillerdir; ve gizemli grup ruhuyla değil, ailedeki, okuldaki ve işyerindeki normal kültürel geçiş mekanizması –anlaşılabilir ve er geç denetim altına alınabilir mekanizmalar– aracılığıyla aktarılır.

## Bilimsel Araştırmalarda Marksizmin Değeri

Tüm bu örnekler, bugünün bilim adamının, her ne kadar kendisi farkında olmasa ve içlerinden çoğu Marksist etkilenmeye dair en ufak bir imayı bile kabul etmese de, çalışmalarını diyalektik kavramlara dayanarak yürütmeyi neredeyse kaçınılmaz gördüğünü gösterir. Bununla birlikte, kendinden emin bir Marksizm karşıtı, bunun bizi pek ileri götürmeyeceğini, çünkü modern zamanlardaki bilimsel buluşların çok büyük bir bölümünün Marksistler ya da Marksist düşünceden etkilenenlerce yapılmadığını söyleyebilir. Bu, tartışma götürmez; fakat, olsa olsa, insan düşüncesinin, benzer toplumsal

etkiler altında kaçınılmaz olarak bir noktada buluşma eğilimini gösterir. Marksist olmayan bir kimsenin Marksist bir yargıya varmasının olanaklı olması gerçeği, pekala, Marksist bakış açısının yararlılığını gösteren bağımsız bir işaret olarak kabul edilebilir; fakat asla Marksist ilkelerin uygulanmasıyla bu yargıya çok daha kolay ve çabuk varılmayacağına kanıt olamaz.

Günümüz bilim adamları, Marksizmi görmezden gelmeyi ya da bilinçle ve pratikle tam olarak özümsendiğinde, dünyayı anlama ve böylece fiziksel ve toplumsal sorunlarımızın üstesinden gelmek için gerekli kolektif yetimizde yeni bir sıçramaya yol açacak olan düşünce yöntemlerinden kendilerini mahrum bırakmayı artık göze alamıyorlar. Bugüne kadar, Sovyetler Birliği dışında, yüzeysel bir Marksizm bilgisinden fazlasına sahip olan bilim işçilerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu ve onlar arasında da Marksist görüşler ancak savaşın hemen öncesindeki yıllarda kavranmaya başlamıştı. Buna karşın, Joliot-Curie, Haldane ve Gordon Childe gibi pek çok Marksist mesleklerinde önde gelen isimlerdi.

Bununla birlikte, diyalektik materyalizmin bilimde uygulanmasının ilk sonuçlarını Sovyetler Birliği'nde görüyoruz. Sovyetler Birliği'nde sürmekte olan bilimsel çalışma, başka yerlerde ve başka zamanlarda kullanılan aynı türden gereçlerle, aynı içsel çözümleme ve tümevarım mantığıyla yürütülmektedir. Diyalektik materyalizm, bilimin gerektirdiği titizliğin yerini tutacak bir yedek değildir. O, neyin bulunması gerektiği konusunda yol göstererek ve bu buluşları etkili kılmak için gerekli araçları sağlayarak bilime etkide bulunur. Diğer bir deyişle, bilimsel ilerlemenin taktiklerinden çok stratejisiyle ilgilidir. Bu, onun ayrıntılı bilimsel çalışmayla hiçbir ilişkisi olmadığı anlamına gelmez; fakat buradaki etkisi dolaylıdır. İyi bir Marksist daha açık görebilmeli, insanların burunlarının dibindeki şeyleri bile görmelerine engel olan önyargılardan ve geleneksel görüşlerden kaçınabilmelidir.

## Bilimin Planlanması

Marksizm, ayrıntılı buluşlar yapılmasını sağlayan evrensel bir yöntem değildir ve böyle bir iddiası da yoktur. Özen, dürüstlük ve hayal gücü gibi

bireysel insani meziyetler, her zaman olduğu gibi yine gereklidir. Diyalektik materyalizmin en yararlı olduğu yer, alan seçimi; bu alandaki hamlenin yönünün saptanması ve aynı ya da farklı alanlardaki diğer çalışmalarla bağlantı kurulmasıdır. Doğrusu o, her biri kendi yolundan giden ve birbirlerine destek olan, bilinçli bir biçimde bilimsel geleneğe katkıda bulunan ve bilinçsizce toplumsal olarak dayatılan eğilimleri izleyen bireyler tarafından sağlanan ilerlemenin yerini alan, planlı bilimsel ilerlemenin felsefesidir. Bu, büyük bilim adamlarının bilimin ortaya çıkışından bugüne çalışmalarını planlamadıkları anlamına gelmez. Hatta bazıları –örneğin Pasteur–, çalışma alanlarını aralarında paylaşan bir grup bilim çalışanını bir araya toplayabilmişlerdir. Ne var ki, bu bireysel çabalar yalıtık ve geçici olmuştur.

Bir bütün olarak bakıldığında, bilimin iniş ve çıkışları olmuştur. Farklı konulardaki başarılar, çok daha şiddetli dalgalanmalar gösterirler. Şu ya da bu konudaki ilerlemeler açısından belirleyici etken, neyin bulunduğu ile neyin kullanıldığı arasındaki ilişkidir. Belirli alanlardaki bilimsel araştırmalara toplumsal ve ekonomik gereksinmeler yön verir. Ve bu araştırmalar da, sırası geldiğinde, çoğu kez çok uzun bir zaman aralığından sonra da olsa, ekonomik ve toplumsal yansımaları olan sonuçlar doğururlar. İlk bilimsel itki ile her yönüyle tamamlanmış kesin pratik sonuç arasında yüz–yüz elli yıl geçebilir. Sözgelimi, on yedinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyılın başlarında büyük ölçekli kimyasal üretimin başlaması, kimyaya canlı bir ilgi duyulmasını sağladı. Bu ilgi, on dokuzuncu yüzyıla kadar artarak devam etti. Fakat bilimsel kimya sanayisinin, özellikle de boya sanayisinin gelişmesiyle birlikte, ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, sanayide önemli sonuçlar vermeye başladı. Bu nedensel süreç, Sovyetler Birliği onun zorunlu olmadığını gösterene kadar, uygun olanın ayakta kalması veya serbest rekabet gibi, hassas mekanizması bozulur korkusuyla müdahale edilmemesi gereken bir doğa yasası olarak görülüyordu. Artık, savaş günlerindeki kendi deneyimimizle biliyoruz ki, bu çok büyük zaman aralıkları bilimin uygun biçimde örgütlenmesi ve planlanması yoluyla, ya da araştırmanın iki yönünün, gelişimin ve üretimin birleştirilmesiyle –ki böylece üretim sorunları araştırma alanına geri dönebilir ve gelişme aracılığıyla yeniden aşılabilir– kolaylıkla azaltılabilir. Fakat belirli bir talep sistemiyle ilişkisini kurmaksızın bilimsel araştırmayı planlamak

olanaksızdır; bu talep sistemini bulmak ise, toplumsal çözümlemeyi gerektirir. Ancak toplumsal çözümlemeyle işe başlarsak, bilimin ne rol oynaması gerektiğini ve bu rolü nasıl oynayabileceğini söyleyebiliriz. Diyalektik materyalizm, işte bu geniş anlamda, bilime gideceği ana doğrultuyu gösterir.

## Sovyetler Birliği'nde Bilim

Diyalektik materyalizm, değerini, yalnızca ve hatta esas olarak geçmiş ve günümüz bilimini çözümlemesiyle hissettirmez; onun değeri daha çok geleceğe ışık tutmasında yatar. Geleceğin bilimi açısından, toplumsal olarak yönlendirilen planlama mutlak bir zorunluluk olacaktır; böylesi bir planlamayı Sovyetler Birliği'nde bugünden görebiliriz. Çarcı bilimin dar temelleri üzerinde modern Sovyet biliminin engin, bütünlüklü ve canlı organizmasını inşa edebilmek, ancak Marksist teorinin bilinçle uygulanması sayesinde olanaklı olmuştur. Bir nesillik zaman içinde, büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir ulus, bir bilim adamları ulusuna dönüşmektedir; üstelik bu hem savaşta hem de barışta kanıtlanmıştır. Söz konusu olan, bilim adamlarından oluşan küçük bir elitin şu ya da bu bilgi alanında ilerlemesi değil, üretimin, tarımın, sağlığın ve stratejinin tüm sorunlarını, sınanmış deneylerle ve istatistiksel sonuçlar temelinde, bilimsel yanıtlar gerektiren sorunlar olarak ele alan evrensel bir pratiğin kurulmasıdır.

Bilimler Akademisi'nin 1946 yılının savaş sonrası büyük beş yıllık planında doruğuna ulaşan çeşitli planları, temel bilimlerle ülkenin ihtiyaçları arasındaki ilişki biçimini gösterir. Plan, farklı bilim disiplinlerinin içsel gereksinimlerini bizzat görüp saptayan, bunları sanayi, tarım ve tıp ile sayısız ilişkisi içinde ve tutarlı bir bütün halinde bir araya getiren bilim adamlarınca kaleme alınmıştır.[47] Diyalektiğin katkısı bu çözümlemede görülecektir. Sovyet biliminin meyveleri şimdiden Sovyetler Birliği'ndeki pratik başarılarda açıkça görülmekle birlikte, bunlar, yalnızca ilk meyvelerdir. Asıl önemlisi, tüm bir halk, maddi ve toplumsal sorunların üstesinden gelmede bu yeni diyalektik yöntemi öğrenmektedir; dolayısıyla Nazilerin yol açtığı yıkım ne kadar büyük olursa olsun, onlar, yeni bilgi ve başarılara ulaşma istencinin yanı sıra, bunun araçlarına da sahipler.

Sovyetler Birliği’nde bilimin örgütlenmesi sınırlayıcı değil, özgürleştirici bir örgütlenmedir; daha fazla iş yapmak için daha fazla insanı işe koşmakta, doğal kaynakları keşfetmekte ve onlardan yararlanmaktadır. Şimdi anlamaya başlıyoruz ki, yararlandığı doğal kaynaklar içinde en önemli ve en güçlü olanı, insanın kendi kapasitesi ve zekasıdır. Her ırktan ve her kültürden her erkek ve kadında, insan kültürünün ilerlemesine şu ya da bu düzeyde katkıda bulunma olasılığı saklıdır.

Sovyetler Birliği’ndeki otuz yıllık mücadele ve gelişim boyunca gördüklerimizi bugün dünyanın geri kalanında da görmeye başlıyoruz. Avrupa’nın Nazilerden kurtulmasından ve sömürge ülkelerin kısmi ve henüz kesinleşmeyen özgürlüğünden bu yana, her yerde yaşam düzeyini yükseltmenin ve bencil, aç gözlü kapitalizmin güvensizliğinden kurtulmuş bir uygarlığa ulaşmanın en etkili ve sürekli olduğu gibi, aynı zamanda en hızlı yolu olan planlı bilimden yararlanma yönünde yeni ve güçlü bir dürtü göze çarpmaktadır. Her yerde, kapitalist ülkelerde bile, insani gereksinmeleri karşılamak için bilime örgütlü bir biçimde yön verme düşüncesi yaygınlaşmakta. Özgürlük maskesi ardında gizlenen gerici güçler, doğal olarak, diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da bu görüşe karşı çıkıyorlar. Fakat anarşik kapitalizmin özgürlüğü yanıltıcı ve kendisini tahrip edicidir; yaratmanın değil, sömürünün özgürlüğüdür. Bunu kavrayamamaları yüzünden, on sekizinci yüzyıl liberallerinin büyük çalışması bir sonuca ulaşmadan yok olup gitti.

## MARKSİZM VE ÖZGÜRLÜK

Bizim gelişim aşamamıza uygun olan özgürlük, rekabet değil, işbirliği [dayanışma] özgürlüğüdür. İnsanlar, kendi sınırlılıklarını görmezden gelerek değil, öğrenerek; gününün geçtiği bir çağda “kaba bireycilik”te ısrar ederek değil, birlikte çalışmanın zorunluluğunu kavrayarak özgürleşecektir. İşbirliğine dayalı bu çabaya yol gösterecek olan çerçeve, Marksizmin çerçevesidir. Bu çerçeve, yazılı bir anayasa gibi, insan aklının gelecekteki yönünü ve başarılarını sonsuza dek belirleyecek olan katı, değişmez bir kabuk değil, amacına hizmet ettikten sonra kaldırılacak bir yapı iskelesidir.

Ancak henüz o aşamaya gelinmedi ve oraya ulaşıncaya kadar daha gidilecek çok uzun bir yol var.

Günümüzde Marksizm büyüyen bir felsefedir; yaşayan tek felsefedir ve hâlâ gençtir. Ekonomi ve politika alanında olduğu gibi, düşünsel alanda da önünde önemli görevler var. Maddi veya biyolojik evren hakkında parça parça bilgi sahibi olmak ve hatta belirli sorunları çözmek için, klasik bilim yöntemi gibi doğru bir yönteme sahip olmak artık yeterli değildir. Bütün bilgimizin, içinden çıktığı ve dönüşümüne yardımcı olduğu insan toplumuna dayanarak bütünleştirilmesi ve kavranması gerekmektedir. Marksist fizikçilerin, biyologların, günümüzün ve yarının hümanistlerinin önünde ayrıntılı ve geniş bir araştırma ve kavrama programı vardır.

Rönesans'tan bugüne, bilimin gelişiminde üstü kapalı bir biçimde yer eden ikici [düalist] anlayış parçalanmalıdır –üstelik her iki yanıyla da. Bir taraftan fizik biliminin gelişimine etkide bulunan insani ve toplumsal öğeleri ayrıntılı bir biçimde göstermemiz gerekirken, diğer taraftan, uzak geçmişten bilinçsizce ödünç alıp, [kısmen] değiştirdiğimiz pek çok toplumsal deyim ve tutuma da yeniden değer kazandırmamız gerekir. Değerlerin yükseltilmesi, bilginin toplumsallaşmasına eşlik etmelidir. İnsanlar, sağlam bir içgüdüyle dürüstlük, cesaret, yurt sevgisi gibi erdemlerde gerçek ve anlamlı bir şeyler bulunduğunu hissederler; ve bu erdemler, geleneksel olarak dini ve yurtsever söylenceleri çağrıştırdığı için, bunların açıklar gibi göründükleri, fakat aslında yalnızca farklı ve daha ağırbaşlı sözlerle yineledikleri değerleri terk etmek yerine, bu söylencelere sımsıkı sarılırlar. Toplumsal değerlerin gerçekliğine doğru bir içerik kazandıracak ve insanlığın gelişimindeki bu bilinçli ve ussal aşamada kabul edilebilir temeller sağlayacak olan, Marksizmdir. Burada, teori ile pratik yan yana yürümelidir. Ancak geleneksel değerleri iğrenç bir ikiyüzlülüğe dönüştüren eşitsizliğin ve sömürünün olmadığı yeni bir dünya yaratarak, bu değerlerin insanlığın yeni ve samimi özlemlerine dönüşmelerini bekleyebiliriz.

Bunun gerçekleşmesi çok uzak bir geleceğe ertelenmemelidir; o, şimdi burada, yanı başımızdadır. Bizzat savaş sırasında verilen mücadele, her etkinlik alanında –fabrika ve tarlalarda olduğu kadar, cephede de– atılım ve bilinç çağrısı yapan bir örnektir. Hoş görülemeyecek kadar etkisiz ve yavaş olan eski çalışma ve düşünme tarzları kazınıp atıldı; bu birkaç yıl içinde,

yarım yüzyıllık barışçıl kapitalizm döneminde olandan daha büyük dönüşümler gerçekleşti. Diyalektik materyalizm, en büyük yararlılığı tam da savaşın ve direnişin yüklediği acil görevlerin yerine getirilmesinde gösterdi. Şimdi içinden geçmekte olduğumuz zor günlerde, gericiliğin dünyaya dayatmaya çalıştığı yanlış bölünmelere karşı mücadelede, ona çok daha fazla gereksinim duyulacaktır. Yeni bir yok etme savaşı için açılan Batı Uygarlığı bayrağının, Hitler ve Goebbels'in Bolşevizme karşı bir haçlı seferi düzenlemek için aldatılmış insanları altında topladıkları kapitalizmin aynı, eski gamalı haçlı bayrağı olduğunu, ancak Marksist anlayış gözler önüne serebilir. Bütün uygarlıkların mirasçısı olan tek bir uygarlık vardır: Şimdi bu uygarlık Marx ve Engels'in yüzyıl önce öngördükleri bir dönüşüme uğramaktadır. Sönüp gitmekte olan, bu toplumdaki eski burjuva egemenliğidir; bu egemenliği yaşatmak, savunulamaz konumlarını korumak için gerici güçler, son çare olarak bir kez daha savaş tehdidine başvuruyorlar. Modern bilimin sağladığı ve bugün her insana her zamankinden daha fazla iyi yaşama güvencesi veren muazzam güçlerin gelişimi, bu gerici güçlerce bilinçli olarak engellenmekte ve gizlice savaş hazırlıklarına yönlendirilmektedir. Onlar ancak, dünya halklarının durumun gerçek niteliğini anlayamaması durumunda başarıya ulaşabilirler.

Her durumu, tarihin büyük hareketlerinin ışığında kavrayabilmek ve böylece çözümünü ortak hareketin ayrılmaz bir parçası kılmak, yalnızca Marksizm aracılığıyla olanaklıdır. Çünkü Marksizmin değeri, çok daha özel sorunları çözmesinde değil, çözülmesi gereken sorunların neler olduğunu ve bunların hangisinin öncelikle ele alınması gerektiğini göstermesinde yatar. O, geleceğin ona uymak zorunda olduğu soyut bir sistem değil, geleceği bizim belirlememizi sağlayan canlı ve esnek bir yöntemdir.

26 Tractatus Logico-Philosophicus (Kegan Paul, 1933)

27 Bkz. V. İ. Lenin, “Materyalizm ve Ampiryokritisizm”, Seçme Eserler, İngilizce Baskı, Cilt XI (Lawrence&Wishart); Max Black, “Evrim ve Olguculuk”, Modern Quarterly, Ocak 1938; Barrows Dunham, Mite Karşı İnsan (Müller 1948); Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi (Allen&Unwin); Maurice Cornforth, İdealizme Karşı Bilim, (Lauwrence&Wishart, 1946.)

28 Bu kitabın 74. sayfasına bakınız.

29 Klerikal: Kiliseye, ruhbana özgü -Ç.N.

30 Pagan: Putperest -Ç.N.

31 Lenin, Din Üzerine, Little Lenin Library, sayı: 7 (Lawrence&Wishart)

32 İlk olarak Komünist Manifesto'da ortaya konulduğu gibi:

"Ama bizim özel mülkiyeti ortadan kaldırma niyetimizi kendi burjuva özgürlük, kültür, hukuk vs. anlayışlarınızın ölçütüyle ele aldığınız sürece, bizimle ağız dalaşına girmeyin.

Nasıl ki hukukunuz sınıfınızın herkes için yasa haline getirilmiş iradesinden, esas karakteri ve doğrultusu sınıfınızın ekonomik varlık koşullarınca belirlenen bir iradeden başka bir şey değilse, düşünceleriniz de, burjuva üretim ve burjuva mülkiyet koşullarınızın ürününden başka bir şey değildir.

Sizi, varolan üretim tarzından ve mülkiyet biçiminden –üretimin ilerlemesi sırasında ortaya çıkan ve yok olan tarihsel ilişkilerden– kaynaklanan toplumsal biçimleri doğanın ve usun ölümsüz yasalarına dönüştürmeye götüren bencil yanılgınızdır; bu yanılgıyı sizden önceki bütün egemen sınıflarla paylaşıyorsunuz. Antik mülkiyet içinde açıkça gördüğünüz, feodal mülkiyet içinde kabul ettiğiniz şeyi kendi mülkiyet biçiminiz için elbette kabul edemezsiniz."

33 Friedrich Engels, Ludwig Feuerbach'a Ekler, Feuerbach Üzerine 11. Tez, 1845'te yazılmıştır.

34 Hooke'un 1633 tarihli makalelerinin el yazması cildi.

35 "İşçi sınıfından öğrenildi" demek işçi sınıfı tarafından üretildi demek değildir. Karşılaştırmak için bkz. V. İ. Lenin, Ne Yapmalı, Little Lenin Library, Sayı: 4, sf. 32 (Lawrence&Wishart)

36 Halkın Dostları Kimlerdir?, Lenin, Seçme Eserler, İngilizce baskı, Cilt I, (Lawrence&Wishart).

37 Junker: Prusya aristokrasisi -Ç.N.

38 Son zamanlarda fiziğin gelişimi, Boyle yasası gibi, ileri sürdüğü pek çok homojen yasanın gerçekte bir parçacıklar yığınının karşılıklı rastlantısal etkileşimine bağlı olduğunu gösterdi; fakat bu tür istatistiksel yasalar birlikte hareket eden parçacıkların sayısından hareketle kaba dışsal sonuçların daima öngörülebilir olması nedeniyle hâlâ diyalektik değişim yasalarından farklıdır: Olasılıklar hemen her zaman birdir. Öngörülemez değişiklikler ancak birimlerin sayısı çok küçük olduğunda veya sistem kritik görüngüler denilen durumda olduğu gibi, özel bir kararsızlık durumunda bulunduğunda gerçekleşebilir. Dolayısıyla, ancak böylesi bir sistem, böylesi bir rastlantısal değişim tarafından önceki durumuna dönemeyecek şekilde etkilendiğinde yeni ve kararlı bir şey üretir.

39 The Mark: İlkel Germen topluluğu Mark'ı konu alan ve Türkçe'de Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nin eki olarak yayımlanan Engels'in makalesi -Ç.N.

40 Entelekya: Aristo'ya göre, her varlığın erişmeye yöneldiği olgunluk durumu. -Ç.N.

41 Belli bir sayıda kum zerreciğinin kum tepeciği gibi farklı bir şey meydana getireceğini söylemenin yalnızca sözsel bir anlamı olduğu şekilde itirazda bulunabilir –belirli bir sayı toplamına bin ya da milyon dediğimiz gibi belli bir sayıda kum zerreciğine de kum tepeciği demeyi tercih edebileceğimiz söylenebilir. Bu itiraz soyut düşünme eğitimi almış kimselere doğal gelecektir. Eğer kum zerreciklerini soyutlama içinde bir araya getirirsek elde edeceğimiz şey yalnızca daha fazla kum zerreciğidir. Fakat zerrecikleri gerçek dünyada bir araya getirirsek ilk birkaç zerrecikten sonra diğerleri üst üste yığılmaya başlayacaklardır: Aralarındaki ilişki artık yalnızca kavramsal değil, fizikseldir. Yığın dayanağına ve çekim kuvvetine yanıt olarak kendi yasaları olan belirli bir şekle girecektir. Gerçek dünyada giderek daha fazlasının ona eklenmesiyle rüzgarla etkileşime girdiğini görürüz. Basit yığının şekli değişmiştir: Kendi yasaları olan bir kum tepesi olmuştur artık –büyür, rüzgar altı ve rüzgar üstü yönlerini bölen keskin bir zirve ortaya çıkarır, hareket eder, diğer kum tepecikleriyle birleşerek kum tepesi sistemleri ve kum çölleri oluşturur. Bu durumda artık gerçekte

tek başına kum zerreciklerinden değil, çekim kuvvetine ve rüzgar basıncına bağlı bir yüzey dayanağı olan kum zerreciklerinden söz ettiğimiz söylenerek itirazda bulunulabilir. Ama o diğer şeyler zaten oradaydılar, farklılığı yaratan yalnızca kumun niceliğidir. Nicelikten niteliğe tüm dönüşümler iç ve dış çevreye bağlı olarak bir değişim karmaşası içerirler. Örneğin sonsuz sayıda olmayan her türlü nesnede bazıları yığının içinde, diğerleri de dışında olacaktır; bununla birlikte gerçek bir çevrede dıştakiler içtekilerden farklı koşullara tabi olacaklar, değiştirilecekler ve böylece kendine özgü özellikleri olan bir kabuk ve yüzey örtüsü oluşacaktır.

42 Birkaç yıl önce London School of Economics'te [Londra İktisat Fakültesi], ülkenin özenle seçilmiş önde gelen Marksizm-karşıtlarınca Marksizm üzerine bir dizi konferans verildiği doğrudur; ne var ki bu sırada Marx, Engels ve Lenin'in gerçek görüşlerini açıklamak isteyenlere okulun konferans salonlarının kapıları kapatılmıştır.

43 Komünist Manifesto'nun 1888 yılında yayınlanan Rusça çevirisine yazılan önsözden bir bölümü günümüzle ilgili bir öngörü örneği olarak alabiliriz:

"Orada [Komünist Manifesto'nun özgün baskısında] gerçekten de ne Rusya'dan, ne de Birleşik Devletler'den söz edilmektedir. O zamanlar Rusya, Avrupa gericiliğinin son büyük yedeği durumundayken, Birleşik Devletler de göç yoluyla Avrupa proletaryasının ihtiyaç fazlası güçlerini emmekteydi. Her iki ülke de Avrupa'ya hammadde sağlıyor ve aynı zamanda onun sınai ürünleri için Pazar görevi görüyordu. Bu nedenle her ikisi de şu ya da bu biçimde Avrupa'nın toplumsal düzeninin temel dayanakları durumundaydılar.

Oysa bugün durum ne kadar da farklı! Avrupa'dan gelen göç rekabeti ile Avrupa'daki büyüklü küçüklü toprak mülkiyetinin temellerini sarsmakta olan Kuzey Amerika, tarımının muazzam bir ilerleme göstermesini sağladı. Bunun yanı sıra Birleşik Devletler'e muazzam sınai kaynaklarını, Avrupa'nın ve özellikle de İngiltere'nin bugüne dek elinde tuttuğu sanayi tekeline kısa zamanda son verecek bir enerjiyle ve ölçekte kullanma olanağını verdi. Her iki durum da yeri geldiğinde Amerika üzerinde devrimci doğrultuda bir etki yapmaktadır. Tüm politik yapının temelini oluşturan bağımsız çiftçilerin küçük ve orta ölçekli çiftlikleri dev tarım işletmelerinin rekabeti karşısında adım adım çöküyor; aynı zamanda sanayi bölgelerinde ilk kez bir proletarya kitlesi ortaya çıkıyor ve müthiş bir sermaye yoğunlaşması görülüyor.

Şimdi Rusya'ya dönelim. 1848-49 devrimi sırasında yalnızca Avrupalı hükümdarlar değil Avrupa burjuvazisi de o zamanlar yeni yeni gücünün farkına varmaya başlayan proletaryadan kurtulmanın tek yolunu Rus müdahalesinde bulmuşlar; Çar Avrupa gericiliğinin baş tacı ilan edilmişti. Bugün ise Gaçino'da devrimin savaş tutsağıdır ve Rusya Avrupa'daki devrimci hareketin öncü kolu durumundadır."

44 Bkz. Sir James Jeans, Gizemli Evren.

45 Canlıcılık: Animizm. Canlı ve cansız bütün doğanın ruhlu olduğu ve ruhlarla yönetildiği inancı. -Ç.N.

46 Bkz. J. B. Haldane, Marxist Philosophy and the Sciences (Marksist Felsefe ve Bilimler).

47 Bakınız J. D. Bernal, "The Development of Soviet Science" ["Sovyet Biliminin Gelişimi"], Anglo-Soviet Journal, Cilt 12, Sayı 3, Autumn 1951; "Grand Construction Works of Stalin Epoch" [Stalin Dönemi Büyük İnşa Çalışmaları], New Times, Sayı 39, Supplement, September 1950 and Man Conguers Nature, S.C.R. pamphlet, 1952.)

# LENİN ve BİLİM[48]

Lenin'in 29. ölüm yıldönümü nedeniyle Pravda için yazdığım bir makaleden birkaç paragraf aktararak başlayacağım:

> "Lenin'in yapıtındaki ekonomik çözümleme, politik mesaj ve taktik öğütler, çağımızın mücadelelerinde hâlâ güncel değerini korumaktadır. Doğanın ve tarihin büyük hareketlerini kavramamızı sağlayabilecek olan [yitirdiğimiz] derinlik ve görüş gücü de aynı ölçüde önemlidir.
>
> "Lenin, bilgisinin saf entelektüel niteliği bakımından, çağının en önde gelenleri arasında yer alan büyük bir bilim adamıydı; kavrayışının kapsamı söz konusu olduğunda ise, hepsinden üstündü.
>
> "Diğerleri gerçekliğin şu ya da bu yönünü görürken, o bütünü gördü. Bu bütünü durağan bir tablo olarak değil, hareketi içinde tanıdı; bu hareketi belirleyen güçleri kavradı ve denetim altına almayı öğrendi. Marksizmin mirasını sahiplenme, özümseme, kullanma ve dönüştürme tarzı bunun en açık kanıtıdır.
>
> "Lenin, Marx ve Engels'in yapıtlarıyla tanıştığında, bu yapıtlar, bir taraftan özünden çok biçimine özen gösterilerek açıklanan katı ve kutsal bir öğretiye dönüştürülme, diğer taraftan revaçta olan felsefe ve bilim uyarınca revize edilerek gerçek içeriklerini yitirme ve Marx'ın tüm yaşamı boyunca savaştığı kapitalist sistem açısından kabul edilebilir bir mazeret durumuna gelme tehlikesi içindeydi." (Pravda, 21 Ocak 1953)

O, neredeyse tek başına, ilerleyen insanlığın hizmetinde yaşayan ve savaşan bir felsefe olan Marksizmi bu tehlikelerden korudu.

Lenin, bunu yapmakla, bilimsel yöntemi tam anlamıyla kavramış olduğunu gösterdi. Henüz 1896’da yazdığı “Halkın Dostları” Kimlerdir?’in ilk bölümünde, Marx ve Engels’in kullandığı biçimiyle diyalektik yöntemin, doğaya ve topluma zorla dayatılan biçimsel bir dizge değil, “toplumu, sürekli değişim halinde olan canlı bir organizma olarak gören, toplumbilimdeki bilimsel yöntemden ne eksiği ne de fazlası bulunan bilimsel bir yöntem olduğu”nu belirterek onun özünü kavradığını gösterir.

Böylece Lenin, aynı anda hem Marx’ın özgün yapıtlarını körü körüne izleyen dogmatizmin aşırılıklarından, hem de o yapıtları dönemin resmi bilimindeki burjuva eğilimlere uygun hale getirecek şekilde değiştirme hakkını kendinde gören liberalizmden kaçınmayı bildi.

Lenin fenomeni adını verebileceğimiz olgu, tüm yirminci yüzyıl boyunca, yalnızca dünya ekonomisi ve politikasında değil, doğa biliminde de baskın etken oldu. Bunun farklı, ama birbiriyle bağlantılı birçok nedeni var. Her şeyden önce Lenin, bilimin felsefi yönlerine, özellikle de fizik bilimlerine derin bir ilgi duyuyordu ve yüzyılın başlarında atomculuk ve enerji bilimi (energetik) üzerine yürütülen büyük tartışmalara aktif olarak katıldı. Bu dönem, hâlâ sürdüğünü gördüğümüz ciddi ve yapıcı bir tartışma dönemiydi. İkincisi, Lenin temel bilimler ile teknolojinin pratik başarıları arasındaki yakın ilişki üzerinde ısrarla durdu. Üçüncüsü, bu düşünce ve teoriler kümesinin yeni Sovyet devletinde gerçek eyleme aktarılarak, Sovyetler Birliği’nde, devlet ekonomisinin gelişimiyle yakından bağlantılı yeni türde bir bilimi yaratması gerekiyordu.

Tüm bunların esin kaynağı, esas olarak Marksizmdi ve bilimin gelişimi ve doğası üzerinde, ilkin, eski Rus imparatorluğu topraklarında büyük bir pratik etkisi olacak; fakat ardından onun etkisi, bilimi baştan sona tüm dünyada, en zengin ülke olan Amerika Birleşik Devletleri’nde bile önemli oranda değiştirerek, dünya uygarlığının gelişimini önemli ölçüde niteleyecekti.

Tüm bunlarda Vladimir İliç Lenin’in kişisel etkisi belirleyici bir rol oynadı. İlk gençlik yıllarında Lenin, bilim adını verdiğimiz, İngiltere ve Amerika dışında doğa bilimi olarak adlandırılan, başka yerlerde yalnızca felsefenin bir kolu olarak bilinen bu alana özel bir ilgi göstermemişti. Polis tarafından çok sık kesilen öğrenimi bu alanı kapsamıyordu. Diplomasını almamış olsa da, avukatlık yeterliliği kazanmayı başarmıştı. Dolayısıyla

kendi okumalarıyla doğa bilimi üzerine oldukça geniş bir bilgiye ulaşması şaşırtıcı değildir. Marksizmi derinlemesine incelemiş olması ve özellikle de bütün insan bilgisinin tek olduğu görüşü, ona bu olanağı sağladı. Marksizmin temel materyalist içeriğini kavradı. Kendisinin söylediği gibi:

> "Karanlık bir odadaki adam, nesneleri belli belirsiz görüp tam olarak seçemiyor olabilir; fakat eşyalara ayağı takılıp tökezlemiyor veya kapı yerine aynadan geçmeye kalkmıyorsa, bazı şeyleri doğru olarak görüyor demektir. Bu nedenle, ne doğanın derinliklerine inmekten vazgeçmeye ne de bizi çevreleyen dünyanın bütün gizemini açığa çıkardığımızı ileri sürmeye gerek vardır." (V.İ. Lenin, Materialism and Empirio Critisism [Materyalizm ve Ampiryokritisizm], Toplu Eserler, Cilt 14, sf. 276)

> "Atomun parçalanabilirliği, onun tükenmezliği, maddenin ve onun hareketinin bütün biçimlerinin değişebilirliği, her zaman diyalektik materyalizmin kalesi olmuşlardır. Doğadaki tüm sınırlar koşullu, göreli ve oynaktır; aklımızın maddenin bilgisine giderek yaklaştığını ifade ederler." (Age, sf. 281)

> "Doğa, (elektron da içinde olmak üzere) tıpkı en küçük parçacığı gibi sonsuzdur; fakat akıl da aynı şekilde sonsuz olarak 'kendinde-şeyler'i 'bizim-için-şeyler'e dönüştürür" (Age., sf. 312)

Bilimin, uygarlığın gelişiminde her zaman çok önemli bir etkisi olduysa da, bu etki, asla o dönemdeki kadar büyük olmamıştı: Bu, Lenin'in bilime ilgi duymasında, zincirin halkalarından biriydi yalnızca. Bir diğeri, bilimin, onun döneminde Rusya'daki ekonomik gelişmeyle ilgisiydi. Bunu, son derece kapsamlı bir biçimde Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi ve o kadar kapsamlı olmasa da, çok daha geniş bir alan üzerinde Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması adlı yapıtlarında ele aldı. Diğer bir deyişle, 1905 Devrimi'nden önce bile, o, ekonomik ve toplumsal olayları etkileyen bir araç olarak bilimin önemini kavramıştı.

Belki de hayatında oynadığı en önemli rol, 1905 Devrimi'nin yenilgisine verdiği tepkiydi. Bu yenilgi onu bir an bile karamsarlığa düşürmedi; dine ya da kaçkıncı felsefi yollara sapmasına neden olmadı. Tam tersine. 20. yüzyılın başları, bilim ve felsefe dünyasında büyük bir geçiş dönemiydi. 19. yüzyılı etkilemiş olan eski tartışmalar, yeni giysiler içinde tekrar ortaya çıkmaktaydılar. Materyalizm ile idealizm arasındaki tartışma, atomculuk ile

enerji bilimi [energetik], özellikle de evrimcilik ile dirimselcilik [vitalizm] arasındaki tartışmalar biçiminde yeniden kendisini göstermekteydi.

Bu görüşler, Lenin'e asla, bir an bile doyurucu gelmedi. O, bütün tartışmalara canlı bir biçimde katıldı. Bu dönem, onun, materyalizm karşıtları Mach, Ostwald, Poincaré ve Bogdanov'un ortak eğilimlerini nitelediği Materyalizm ve Ampiryokritisizm adlı yapıtını yazdığı dönemdi. Lenin, bu eğilimlerin, uzun zamandır tozlanmış bir halde unutulmaya yüz tutan dini eğilimlerin, "fideizmin" [inancılığın] yeniden canlandığının belirtisi olduğunu göstermeyi başardı. Bu, tek başına ele alındığında, Lenin'in polemiğinin ateşli doğasını açıklamaya yetmez; bu eğilimlerin aynı zamanda politik yönleri de vardı. Onlar, sınıf mücadelesinin kesinliğini giderek bulandırmaya başlamışlardı ve Rus Devrimi'nin yenilgi dönemindeki genel politik uzlaşma eğiliminin parçasıydılar.

Bununla birlikte, tartışmalar yine de izlenmeye değer; Felsefe Defterleri'nde bunlar sırasıyla ele alınır. Ampiryokritisizm'de Lenin, özellikle sözde modern filozofların gerçeğe ulaşmada akıldan çok diğer yöntemlere bel bağlama eğilimlerini eleştirir. Bu eğilim, her türlü köhne –daha doğrusu yanıltıcı– eğilime, örneğin gizemli sezgiye ve hatta pragmatizme kapı araladı. Felsefedeki çelişkiler bilimin iflasına yoruldu, fakat Lenin bu düşüncelere hiç katılmadı.

Böylece Lenin, Mach ve Ostwald'ın, olgucu okul tarafından ileri sürülen atomculuğun ve dolayısıyla ima yoluyla materyalizmin yadsınması görüşünün karşısında yer aldı. Fizikte, yüzyılın hemen başındaki yeni buluşların, özellikle de elektronun bulunmasının maddenin bütünüyle elektromanyetik olduğuna işaret eder gibi göründüğünü, fakat bunun fazlasıyla bönce, sanki madde yok olup gidiyormuş gibi yorumlandığını kavradı. Lenin, bu görüşe katılmadı ve Carrot ile Gibbs'in termodinamiğinin metafiziğe hiç ödün vermeksizin kullanılabileceğini gördü. Görelilik ve kuvantum fiziğinde şaşırtıcı gelişmelerin sonradan fazla güçlük çekilmeksizin genel bir evren tablosu içinde alındığı göz önünde bulundurulduğunda, 19. yüzyıl fiziğinin gerektirdiği nispeten basit açıklama, büyük bir çaba istemez.

Bilimin geleceği üzerine bu değerlendirmeler, birkaç yıl içinde, bilim felsefesi ve Marksizmin teorisi de içinde olmak üzere teorik sorunlarla meşgul olan Lenin'i İsviçre'de yakalayan I. Dünya Savaşı'nın patlak

vermesiyle, yerini başkalarına bıraktı. O, her zaman önündeki görevle, yeni sosyalist toplumun kurulmasında bilimden nasıl yararlanılabileceğiyle ilgiliydi. O andan itibaren, 1917 Şubat Devrimi'nin ardından Rusya'ya döndükten sonra politik ve askeri olayların alevleri arasına daldı. Fakat bilim alanında önünde duran görevi bir an bile unutmadı. Devrimin ve müdahalenin, gün be gün süren mücadelelerinin taleplerine karşın, o, yeni türde bir bilimin örgütlenmesini formüle etmekle meşguldü. O, yeni sosyalist devletin hizmetinde işbirliği içinde çalışmaya istekli bulduğu pek çok orijinal üyesini elinde tutan Rusya İmparatorluk Akademisi'nin eski kurumlarını bu örgütlenmeye dayanak yaptı.

Bir kurum olarak eski Akademi'yi değiştirmek oldukça güçtü. Bunun nedeni kötü niyetten çok ataletti. Devrimin hemen ardından Leningrad'a yaptığım bir ziyaret sırasında yaşlı bir bilim adamının bana şunu söylediğini hatırlıyorum: "Eskiden müzeleri eğitimli insanlar için kurardık, şimdi çocuklar için kuruyoruz." Bilim geleneği inatla akademik kalmakta ısrar ediyordu. Yine de Rus biliminde çok sayıda kişi, bunu aşmayı başardı. Bu yükselişin ardındaki neden, Lenin'in genç işçilere esinlediği coşkuydu. Yeni amaç, esas olarak, bilimi üretimle birleştirmekti. Lenin'in ünlü tezi şöyleydi: "Komünizm, Sovyet iktidarı artı bütün ülkenin elektrifikasyonudur."[49] Bu üretim programı, bilimin kendisini halka taşıma anlamına gelir.

Bu bir başka şeyi, bilimin planlanmasını da gerekli kılar. Tek başına ele alındığında, planlı bilim düşüncesi, sarsıcı, uygunsuz, bilimin kutsal özgürlüğünü yıkıcı bir yenilik olarak görülmüş ve kapitalist bilimde bu görüşe bolca sövülüp sayılmıştır. Bunun, bilim adamları açısından kabul edilebilir kılınmasının yollarından biri, bilimsel fonları kısma biçimindeki eski eğilimi tersine çevirerek, onun yerine yeterli desteğin konması oldu. Lenin, girişimci ve istekli bilim işçilerine, çalışmalarında gerekli her türlü aracın sağlanacağı güvencesini verdi. Sovyetler Birliği'nde başlayan bu eğilim yurtdışında ilkin kınandı, fakat çok kısa bir süre içinde orada da taklit edildi ve yüzyılın ikinci yarısındaki "Büyük Bilim"in yolunu açtı.

Akademi'nin karakteristik bir özelliği, bu kurumların niteliğiydi; bu kurumlar, hem araştırma laboratuarı, hem üniversite fakültesi, hem de deneysel fabrika olan yeni türde yapılardı. Örneğin Leningrad'daki Işıkbilim [optik] Enstitüsü tüm bir sanayiyle ilgileniyor, hammaddelerle işe

başlıyor, oradan dürbün ve teleskop objektifi üretimine geçiyordu. Görevi, yalnızca ışıkbilimini geliştirmek değil, tüm Birliğin [SSCB] optik gereçler kaynağı olmaktı. Bu kurumlar, kendi aralarında bilimden pratiğe bir dizi köprü kurdular. Girişimci ve duyarlı bilim adamlarına pratik gereksinmelerini karşılama olanağı sundular. Örneğin Profesör Joffe, kendi başına Birlik içinde yirmi sekiz tane araştırma enstitüsü kurduğunu ve Sovyet katı madde fiziğini fiilen başlattığını söylüyordu; Sovyet katı madde fiziği, uzay araştırmalarında kendine yer bulan evrensel transistörler ve çeşitli termal üreteçler de içinde olmak üzere, pek çok gerecin üretilmesini sağlayacaktı.

Aynı zamanda bilimin ideolojik yönleri de unutulmamıştı. Marksist kökenine uygun olarak, yeni bilim, gericiliğe, özellikle de geleneksel hurafeler durumuna düşürülmüş olan kökleşmiş dini düşüncelere karşı bir silah olarak kabul ediliyordu. Hurafeler, gerçek dinden çok daha direngendi. İlk günlerde kurulan pek çok tanrıtanımaz müze gerçekten de hurafe karşıtıydı, ama bunların birinde yaşlı bir köylü kadının sergilenen eserlerin önünde saygıyla eğildiğini ve onları öptüğünü gördüm.

Bilimin çok özel bir amaçla planlanması, gerçekte sanayi ve tarımın planlanmasının bir parçasıydı. Bu, yeni sanayi kollarının yaratılması ve doğanın dönüştürülmesi doğrultusunda, esas olarak Lenin’in ölümünden sonra başarıya ulaşan, fakat en başından beri onun damgasını taşıyan büyük planların başlangıcına işaret ediyordu. Akademi’nin ilk görevlerinden biri, Karelin fosfat yatakları, büyük Kursk demir yatakları, muazzam bir alanı kaplayan orijinal Bakü petrol yatakları ile Doğu Sibirya’daki Yakutistan elmas yatakları da içinde olmak üzere, Birliğin doğal zenginliklerinin bir bakımına sayımını yapmaktı. O zamandan bu yana bunlara benzer pek çok yatak bulundu.

Kaynakların gelişmesiyle birlikte, onlardan yararlanma yöntemlerinde de yeni ilerlemeler oldu. Doğal olarak, en başta elektrik olmak üzere, teknolojinin gelişmesi sonunda, Dinyeper orijinal üretim kompleksinin açılmasını sağladı. Çukovskiy ve İlyuşin, neredeyse sıfırdan başlayarak, aerodinamiği ve uçak yapımını geliştirdiler. Çok geçmeden Sovyet uçakları, gerek savaşta, gerek barışta havacılık çevrelerinde saygıyla karşılandılar.

Lenin, yüzyılın ortalarındaki büyük fiziksel buluşları göremeyecek kadar erken öldü. Ne var ki, bunun hazırlıkları o hayattayken başlamıştı. Nükleer

fiziğin önemi çok erken keşfedildi. Kapitsu, Leningrad'dan Cambridge'e gelerek, Rutherford'un yanında araştırmalar yaptı ve atom çekirdeğinin parçalanması [nuclear fission] için gerekli temeli sağlamaya büyük yardımı olan izotopların ayrılması için çeşitli yöntemler buldu. En ilgi çekici olgulardan biri, tüm bu ilerlemelere Sovyetler Birliği'nin dışında yaklaşım biçimiydi. İngiltere ve Amerika'daki bilim adamları, bu konuda zihinlerinde ikiye bölünmüşlerdi. Bir taraftan Sovyetler Birliği'ni ve onun başarılarını aşağılamak, diğer taraftan Batı'yı onlarla korkutmak istiyorlardı. Onların tutumlarındaki iniş çıkışları izlemek dokunaklıydı. Her yeni Sovyet başarısı, Batı'da önce yadsınıyor, daha sonra kabul ediliyor; fakat casusluğa yoruluyor ve son olarak da, kendi bilimlerini geliştirmek için kullanılıyordu. Bu başarıların Sovyetler Birliği'nin bilimsel kapasitesinin çok üstünde olduğu biçiminde kendinden emin öngörülerde bulunuluyordu; hatta atom bombası bile kuşkuyla karşılanmalıydı. Ne var ki, hızlı ilerleme giderek kendisini kabul ettirdi, ve ardından, füze sayısındaki fark konusunda gülünç abartılara yol açarak, silahlanma yarışında ABD'yi teşvik etmek için kullanıldı.

Lenin'den sonra uzun yol aldık; fakat şanslıyız ki, onun etkisi devam etti ve yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, dünya çapında tüm bir yeni kuşak için bilim tarzını oluşturdu. Bu esinlenme sayesinde, artık en amansız düşmanlarınca bile, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, Lenin'in eseri model alınarak inşa edilen sosyalizmle uyuşmaz olduğu iddia edilemiyor. Tersine, sosyalizm bilimin ilerlemesine yardımcı olmakta; onun kapsamının genişlemesine çok büyük katkıda bulunmaktadır, ve onu, yalnızca ekonominin değil, görüşlerinin de temeli yapar.

Leninist olduğunu söyleyenler, yer ve zaman bakımından uzak olsalar da, Lenin'e, onun yarattığı eserlerin fiili varislerinden ve oluşum yıllarında bu eserlere göz kulak olanlardan daha yakın olduklarını iddia edemezler.

48 Bu makale yazar tarafından *Lenin ve Modern Doğa Bilimi* (Lenin and Modern Natural Science) kitabının Rusça baskısı için hazırlanmıştır (Moskova, Myrl Yayınevi, 1969).

49 V. İ. Lenin, “8. Tüm Rusya Sovyetler Kongresi, Collected Works, [Toplu Eserler] cilt 31, sf. 516.

# BİR BİLİM ADAMI OLARAK STALİN

Günümüz tarihinin en önemli figürü olarak Stalin'den söz ederken, onun, aynı zamanda büyük bir bilim adamı olduğunu gerçeğini de gözden kaçırmamalıyız. Stalin toplumbilimine doğrudan katkıda bulunmakla kalmadı, bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği'nde yeni, giderek yayılan halk biliminin yaratılmasında, bilim ve tekniğin her koluna devinim gücü ve gelişme olanağı sağladı.

Stalin'in bilimin gelişimine katkısı, sosyalizmin inşacısı ve koruyucusu olarak yarattığı büyük eserden ayrılamaz. O, çağdaşlarının hiçbirinin sahip olmadığı derin bir teorik kavrayışı, yanılmaz bir pratik ustalıkla birleştirdi. Bu, tesadüfen olmuş değildi. Stalin'in hem oynadığı yaratıcı rolde, hem de karşı konulamaz gibi görünen güçlere karşı mücadelesinde gösterdiği başarı, Marksizm bilimini yaşayan bir güç olarak kavramasında yatıyordu. Marksizmden öğrenerek ve Marksizmi kullanarak onu daha da geliştirdi. Artık sonsuza kadar Marx, Engels ve Lenin'le birlikte, insan evriminin en önemli aşamasında düşüncenin ve toplumun dönüştürülmesini formüle eden büyük insanlardan biri olarak anılacaktır. Her birinin yürüdükleri yolda tamamlamaları gereken farklı, can alıcı görevleri vardı. Marx ve Engels, kapitalizmin egemenliğinin kuşkuya yer bırakmayacak biçimde güvence altında olduğunun düşünüldüğü bir dönemde, kapitalist sömürünün ve bilimsel sosyalizmin ilk bilgisine ulaşmak, çağın resmi düşüncesine bütünüyle yabancı olan diyalektik materyalizmin yöntemlerini oluşturmak zorundaydılar. Yeni ortaya çıkmakta olan sınai işçi sınıfının kendi gücünün ve yazgısının bilincine varmasını sağlamaları gerekiyordu. Lenin, kesin bir kopuşu gerçekleştiren ilk kişiydi ve yeni türde komünist bir parti kurarak,

devrim yoluyla ilk sosyalist devleti kurmayı başardı. Ne var ki, o, yalnızca, devrimin düşmanlarının ilk saldırısına karşı zaferini görecek kadar yaşadı. Geri kalmış ve yarı yarıya harap olmuş bir ülkeyi, büyük ve gönençli bir sınai ve askeri güç haline getirme, içteki zorlukların ve dıştan gelen saldırıların doğurduğu bütün bunalımlar sırasında, her şeye karşın sosyalizmin yaşayacağını, işleyeceğini gösterme görevini Stalin üstlendi; tarih onun başarısını kaydetmekte.

Fakat o, yol gösterici bir usta olmasına ve ayrıca herkesin güvenebileceği bir irade gücüne sahip bulunmasına karşın, bu başarı, aynı görüşlerden esinlenen ve aynı kararlılığı gösteren yüz milyonlarca erkek ve kadının başarısıydı. Bir önder olarak Stalin'in gerçek büyüklüğü, her türlü sorun karşısında derin bir bilimsel yaklaşımı yalın ve doğrudan insani bir dille kendisini ifade etme ve hissetme yeteneğiyle kusursuzca birleştirmesiydi. Teoriyi kavrayışı, onu, asla açık bir hedeften mahrum bırakmadı. İnsancıllığı, onu, daima bir doktriner haline gelmekten korudu. Dilbilimi tartışmaları sırasında, Holopov'a verdiği yanıtta, bu konudaki düşüncelerini en açık biçimde dile getirir:

> "Dogmatikler ve talmudistler[50] Marksizmi ve Marksizmin çeşitli yargı ve formüllerini toplumun gelişim koşullarındaki değişikliklere karşın, 'asla' değişmeyen bir dogmalar yığını olarak görürler. Bu yargı ve formülleri ezberler ve yerli yersiz onlardan alıntı yaparlarsa, ezberlenen yargı ve formüllerin her dönemde, her ülkede, olası her durumda kendilerine yardımcı olacağını sanarak, karşılaştıkları türlü sorunları çözebileceklerini düşünürler. Ne var ki, bu görüş, ancak Marksizmin biçimini gören, ama özünü göremeyen, Marksizmin yargı ve formüllerini kitaplardan ezberleyen, ama onun içeriğini anlamayan kimseler tarafından kabul edilebilir.
>
> "Marksizm, doğanın ve toplumun gelişimini yöneten yasaların bilimidir: Ezilen ve sömürülen yığınların devriminin, bütün ülkelerde sosyalizmin zaferinin, yeni komünist bir toplum inşa etmenin bilimidir. Marksizm bir bilim olarak yerinde sayamaz; gelişir ve ilerler. Marksizmin, gelişimi içinde, yeni deneyim ve yeni bilgilerle kendisini zenginleştirmesi kaçınılmazdır – dolayısıyla onun çeşitli formülleri ile yargılarının zorunlu olarak değişmesi; yerlerini, yeni tarihsel görevlere uygun düşen yeni formül ve yargılara bırakması kaçınılmazdır. Marksizm tüm çağlar ve

dönemler için zorunlu, değişmez yargı ve formülleri kabul etmez. Marksizm, her türlü dogmatizmin düşmanıdır.”

Stalin’in yazılı eserlerinin, bu eserlerin yazılmasına neden olan ve ardından bu eserlerde aydınlatılan politik, toplumsal ve ekonomik sorunlarla bağlantısı içinde incelenmesi gerekir. Stalin gençliğinde, “pratik” bir Marksist olarak bilinirdi; bunun başlıca nedeni, devrimci ajitasyondaki başarısının, derin ve kapsamlı bilgisinin fark edilmesini engellemiş olmasıydı. Gözlerden ırak geri kalmış Gürcistan’da doğup büyüyen bu öğrencinin, altmış yıl önce okuyup özümlediği ekonomik ve felsefi materyalin miktarı, günümüzün ileri kültür merkezlerindeki öğrencileri utandırmaya yeter. Darwin’in İnsan Soyu [Descent of Man], Lyell’in İnsanlığın Eski Uygarlıkları [Antiquity of Man], Adam Smith ve David Ricardo’nun ekonomi politik üzerine kitapları, Victor Hugo’nun Deniz İşçileri, Thackeray’in Yalancı Adalet’i [Vanity Fair], Mendelyev’in Kimya’sı, Spinoza’nın Etika’sı, Shakespeare’in, Schiller’in ve Tolstoy’un klasikleri gibi çeşitli yapıtları okumuştu. İlk yazılarında da görüldüğü gibi, henüz Tiflis Papazlık Okulu’nda iken, Marksizmin özünde bilimsel bir nitelik taşıdığını kavramıştı. Onun keyfi bir yaratı değil, doğanın ve toplumun nesnel yasalarının keşfi olduğunu görebiliyordu. Bu bilimsel yasa kavramından asla vazgeçmedi. Marksizme yaptığı son büyük katkı olan SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları’nda ona en doğru anlamını verdi. Orada, girişte, bu kavramı kategorik olarak açıklar:

“Marksizm, –ister doğa yasaları, ister ekonomi politik yasaları olsunlar– bilim yasalarını insan iradesinden bağımsız olarak gerçekleşen nesnel süreçlerin yansımaları olarak görür. Onlar keşfedilebilir, tanınabilir, eylemlerimiz sırasında göz önünde bulundurulabilir, toplum yararına kullanılabilirler; ancak onları ne değiştirmek ne de yok edebilmek mümkündür. Hele yeni bilimsel yasalar oluşturmak ya da yaratmak bütünüyle olanaksızdır.”

Stalin, Tiflis gözlemevinde gözlemci ve hesaplamacı (kompüter) olarak geçirdiği birkaç ay dışında bilimle profesyonel bir bağlantısı bulunmamasına karşın, bilimin ilerlemesini sürekli canlı ve pratik bir ilgiyle izledi; onun gereksinmeleri ve güçlükleri üzerine değerlendirmeleri, Sovyetler Birliği’nde bilimin serpilip gelişmesi ve dönüşümü açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

Stalin’in Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi için kaleme aldığı “Diyalektik Materyalizm” başlıklı çalışması, onun, ilk olarak kırk altı yıl önce Anarşizm ve Sosyalizm’de ortaya koyduğu kavrayış gücünü ve anlatım ustalığını gösteren en güzel örnektir. Dünyanın ve toplumun gelişimi üzerine, birçok yerde dağınık olarak bulunan ve Marx, Engels ve Lenin’in yazılarında belli belirsiz dile getirilen düşünceler, yalın biçimde ve akla uygun olarak açıklanmıştır. Yalınlık bir bakıma aldatıcıdır. Defalarca okumaya değer, pek çok yeni düşünce ve pratik uygulamanın çıkarsanabileceği görüş ve formülasyonlar, kısa bir bölümde açıklanır. Toplumsal yaşam görüngülerinin tüm karmaşıklığına karşın, diyelim ki, biyoloji kadar kesin bir bilim olabilecek toplum tarihi bilimi üzerine değerlendirmeler, özellikle aydınlatıcıdır (Leninizm, sf. 601). Burada ayrıca, Dilbiliminde Marksizm Üzerine’de daha da geliştirdiği ideolojik üstyapının niteliği ve toplumsal düşüncelerin önemine dair görüşlerini görürüz:

> “Yeni toplumsal düşünceler ve teoriler, ancak toplumun maddi yaşamının gelişimi toplumun önüne yeni görevler koyduktan sonra ortaya çıkarlar. Fakat bir kez ortaya çıktıklarında, toplumun maddi yaşamının gelişimi tarafından konulan görevlerin yerine getirilmesini –toplumun ilerlemesini– kolaylaştıran en etkili güç haline gelirler. Yeni düşüncelerin, yeni teorilerin, yeni politik görüşlerin ve politik kurumların muazzam örgütleyici, harekete geçirici ve dönüştürücü değeri tam da burada kendisini gösterir. Yeni toplumsal düşünceler ve teoriler ortaya çıkarlar, çünkü onlar topluma gereklidir; çünkü onların örgütleyici, harekete geçirici ve dönüştürücü eylemi olmaksızın, toplumun maddi yaşamının gelişiminin acil görevlerini yerine getirmek olanaksızdır. Toplumun maddi yaşamının gelişiminin getirdiği yeni görevlerden doğan yeni toplumsal düşünceler kendilerine yol açar, yığınların malı haline gelir, onları toplumun can çekişen güçlerine karşı hareket geçirip örgütler ve böylece toplumun maddi yaşamının gelişimine engel olan bu güçlerin yıkılmasını kolaylaştırırlar.” (Leninizm, sf. 603.)

Stalin, Marksizmi özümlediği andan itibaren, sonuna kadar, doğal ve toplumsal ilerleme konusunda dinamik bir anlayışı sürdürdü. Toplumsal güçlerin, o anki durumları ne olursa olsun, gelişmekte olanın zaferini ve

çürümekte olanın yenilgisini gördü ve kendinden emin bir biçimde bunun olacağına inandı. Henüz 1906'da şöyle yazıyordu:

"Yaşam içinde, doğan ve günden güne gelişmekte olan [şey] yenilmezdir; onun ilerlemesi engellenemez. Diğer bir deyişle, örneğin proletarya bir sınıf olarak doğmuşsa ve günden güne gelişiyorsa, bugün ne kadar güçsüz ve sayıca az olursa olsun, sonunda zafere ulaşacaktır. Neden? Çünkü o büyümekte, güçlenmekte ve ileriye doğru yürümektedir. Diğer taraftan, yaşam içinde eskiyen ve mezarına doğru adım atmakta olan, bugün devasa bir gücü temsil ediyor olsa da, kaçınılmaz olarak yenilgiye uğrayacaktır. Diğer bir deyişle, örneğin, burjuvazinin ayağının altındaki toprak yavaş yavaş kaymakta ve her geçen gün burjuvazi daha da gerilemekteyse, bugün ne kadar güçlü ve sayıca çok olursa olsun, sonunda yenilgiye uğrayacaktır. Neden? Çünkü o bir sınıf olarak çürümekte, gücü tükenmekte, eskimekte ve yaşam için ağır bir yük haline gelmektedir." (Anarşizm mi Sosyalizm mi?, J.V. Stalin, Foreign Languages Publishing House [Yabancı Diller Yayınevi], Moskova 1953)

Onun bir an bile cesaretini yitirmeksizin birbiri ardına gelen tehlikelerin üstesinden gelmesine yardımcı olan şey, bilimin sağlam temelleri üzerinde yükselen bu inançtı.

Bununla birlikte bu Marksizm açıklaması, Stalin'in pratikte ve teoride yaptığı katkıların yalnızca nüvesiydi. Onun hem insanlığa, hem de tek ülkede sosyalizmin yaratılmasına en önemli katkısı bir cümlede özetlenebilir: Halkla birlikte öğrenmek. Stalin'in öğrenme yeteneği, onun eylemdeki başarısının sırrıdır. Onun bu yeteneği, ilk politik deneyimiyle başladı. –"Benim ilk öğretmenlerim Tiflis işçileriydi" (Pravda, 16 Haziran 1926)– ve SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları'nda görüldüğü gibi sonuna kadar devam etti. Bolşevikleri, ancak ayaklarını toprak anaya bastığında güçlü olabilen masaldaki dev Antaeus'a benzetmesinin temelinde bu anlayış yatar. "Onlar kendi analarıyla –halkla– bağlarını korudukları sürece yenilmez kalacak her türlü olanağa sahiptirler." (SBKP(B) Tarihi, sf. 363)

Bu derin halk sevgisi, halka ve halk içindeki tek tek bireylere duyduğu yakınlık, iyi günlerde olduğu gibi, kötü günlerde de Stalin'e güvenilir bir sezgi ve etkileme gücü kazandırdı. Koşulları dikkate almaksızın ilerlemeyi zorlamak arzusunda olan doktrinerler ile en yavaş kalabalıktan daha hızlı

gidemeyecek olan eyyamcıları aynı kefeye koyup mahkum ederken, buna dayanır. 2 Mart 1930'da yazdığı "Zafer Sarhoşluğu" başlıklı tartışılmaz Pravda makalesinde, sorumsuz ve kendi bindiği dalı kesmek anlamına gelen zorlama kolektifleştirme adımını tam zamanında önleyerek, bu ustalığını gösterdi.

Büyük çifte dönüşüm –5 yıllık planlarla gerçekleştirilen sanayileşme ve kolektif çiftliklerin kurulması– Stalin'in en kalıcı anıtıdır. Bunu gerçekleştirmek için derin bir ekonomik ve teknik inceleme ile tam bir kararlılık gerekiyorduysa da, dönüşümün olanaklı olmasının tek nedeni, onun Sovyetler Birliği halklarının büyük çoğunluğunun etkin iradesini temsil etmesiydi.

Sığ düşünürler, "Batı Uygarlığı"nın felsefi savunucuları, Stalin'i güdüleyen şeyin iktidar aşkı olduğu suçlamasında bulundular. Oysa onun düşünce ve eserlerini izleyenler açısından bu suçlama, yalnızca kara bir cehaleti açığa vurmaktadır. Stalin politik iktidarın niteliğini öylesine iyi kavramıştı ki, herhangi bir insanın veya insan grubunun onu isteyebileceğini ve elinde tutabileceğini görebiliyordu. O, politik yaşamdaki olayların, yalnızca toplumsal güçlerin, ancak maddi koşullar uygun olduğunda ve eğer onlar bunun bilincine varmışlarsa harekete geçirilebilecek olan milyonlarca insanın istenç ve özlemlerinin sonucunu ifade ettiğini biliyordu:

> "Üretim planının, yalnızca rakamların ve görevlerin sıralanması olduğunu düşünmek ahmakça olur. Gerçekte üretim planı, milyonlarca insanın canlı pratik etkinliğinin somutlaşmasıdır. Bizim üretim planımızı gerçek yapan, yeni bir yaşam yaratmakta olan milyonlarca emekçidir. Bizim planımızı gerçek yapan, yaşayan insanlardır; sizsiniz, benim, –bizim çalışma isteğimiz, yeni bir tarzda çalışmaya hazır oluşumuz; planı hayata geçirmekteki kararlılığımızdır." (Leninizm, sf. 387)

Stalin, işbirliği içinde çalışmanın ve ikna yöntemlerinin gereğini, örnekler göstererek, uyarılarda bulunarak, defalarca vurguladı ve yöneticilerin buyurgan bürokratik pratiğini kınadı. O, Hitler'i kaçınılmaz sona götüren içi boş "Führer Prinzip"e[51] yalnızca küçümseyerek bakıyordu.

Son yapıtında bir kez daha vurguladığı gibi, toplumsal ilerlemenin yasaları nesneldir; onları yapmak olanaksızdır, keşfedilmeleri gerekir. Onları keşfetme süreci içinde, daima, yeni ve beklenmedik olanı açığa

çıkarma olasılığı vardır. Kapitalizmden sosyalizme ve sosyalizmden komünizme geçiş pek çok sürpriz doğurmuştur; bunlar arasında iyi sürprizler olduğu gibi, kötü sürprizler de vardır. Önemli yeni belirtileri ortaya çıkarmak ve akılda tutmak, Stalin'e özgü bir dehaydı. Bu onun açısından çok doğaldı, çünkü bireylerin başarılarının değerini bilme, bunları akılda tutma ve onların öğretebilecekleri derslerden öğrenme yeteneğine sahipti.

Bunun en çarpıcı örneği, Stahanov'un başarısını anında kavraması ve işçilerin arasında, daha sıkı ve daha büyük bir coşkuyla çalışanların yanı sıra, modern bilimsel tekniği özümseyerek bunu kendi pratik deneyimleriyle birleştirebilenlerin de olduğunu anlamasıydı. Stalin, bunun, halkın zekasının o güne kadar saklı kalmış olan, kapitalizmin asla ulaşamayacağı rezervlerini kullanmanın yolunu açtığını ve üretimin benimsenmiş ölçütlerinin koyduğu engelleri parçaladığını gördü. Burada, tarihte ilk defa işçiler bilime olumlu bir etkide bulunuyorlardı ve bilim, işçilerin önünü açmak zorundaydı.

> "İnsanlar bilimden söz ediyorlar. Bilimin verilerinin, teknik el kitapçıklarında ve talimatlarda yer alan verilerin, Stahanovcuların yeni ve daha yüksek teknik standartlar talebiyle çeliştiğini söylüyorlar. Peki ama nasıl bir bilimdir bu sözünü ettikleri? Bilimin verileri her zaman pratik tarafından, deneyim tarafından sınanır. Pratikle, deneyimle bağını koparan bir bilim – nasıl bir bilimdir bu? Eğer bilim bizim bazı tutucu yoldaşlarımızın tanımladıkları gibi bir şey olsaydı, insanlık açısından uzun zaman önce yok olur giderdi. Bilime bilim denmesinin nedeni, onun fetişleri kabul etmemesi, günü geçmiş ve köhnemiş olana karşı çıkma cesaretini göstermesi ve deneyimin, pratiğin sesine dikkatle kulak vermesidir. (Leninizm, sf. 555)

Onun bu değerlendirmesinin, tüm bir emekçi nüfusun bilgiyi yalnızca kullanmakla yetinmeyip, bilginin üretimine de katkıda bulunması gibi devrimci bir etkisi oldu. Stalin 1936 Mayısında, yüksek öğrenim işçilerinin bir toplantısında kadehini bilim için kaldırdı:

> "Bilimin serpilip gelişmesine! Kendisini halktan ayırmayan, halktan uzak durmayan, halka hizmet etmeye, tüm başarılarını halkın hizmetine sunmaya hazır olan, zoraki değil gönüllü olarak, seve seve halka hizmet eden bilimin…

“Bilimin serpilip gelişmesine! Kendisini ona adayanların, bir taraftan, bilimdeki yerleşik geleneklerin güç ve önemini fark edip bilimin yararına bunlardan ustaca faydalanırken, diğer taraftan, bu geleneklerin kölesi olmayı reddettikleri bilimin; günü geçtiğinde, ilerlemeyi frenlemeye başladığında eski gelenekleri, standartları ve yöntemleri parçalama cesaretini gösteren, yeni gelenekler, yeni standartlar ve yeni yöntemler oluşturabilen bilimin…

“Gelişim boyunca bilim, her türlü engellemeye ve güçlüğe karşın, eskiyi parçalayıp yeniyi kurabilen birçok cesaretli insan tanımıştır. Galileo, Darwin ve yaygın olarak tanınan diğer pek çoğu, bu türden bilim insanlarıdır. Böylesi bilim Corythaeus’larından birini burada anmak isterim; o aynı zamanda modern bilimin en büyük insanıdır; öğretmenimiz, yol göstericimiz Lenin…

“Bilimdeki yeni yolların tanınmış bilim adamlarınca değil, bilim dünyasında isimleri hiç duyulmamış sıradan insanlar, pratik çalışmayla meşgul olan yenilikçiler tarafından açıldığı da olmuştur. Burada, bu masada Stahanov[52] ve Papanin[53] yoldaşlar bizimle birlikteler; onlar bilim dünyasında tanınmayan, akademik unvanları olmayan, kendi alanlarında pratikte çalışan işçiler. Ama Stahanov ve Stahanovcuların sanayi alanındaki pratik çalışmalarıyla, bilim ve tekniğin tanınmış insanları tarafından kurulmuş olan mevcut günü geçmiş standartları kaldırarak, gerçek bilimin ve tekniğin taleplerine uygun yeni standartlar getirdiklerini bilmeyen var mı? Papanin ve Papanincilerin, özel bir çaba harcamaksızın buz kütlelerini sürükleme üzerine pratik çalışmalarıyla Kuzey Kutbu’nun günü geçmiş eski [çalışma] anlayışına son verip, yeni bir anlayış oluşturduklarını bilmeyen var mı? Stahanov ve Papanin’in bilimde yenilikçiler olduklarını, bizim ileri bilimimizin insanları olduklarını kim yadsıyabilir?” (İnternational Book Review, Sayı 1-2, published Marx Memorial Library, 1938)

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, birbirini tamamlayan iki bilim işçisi grubunun –üretimi sürekli olarak ayrıntılarıyla ilerleterek verimliliği artıranlarla üretim tarzında köklü değişikliklere yol açan yenilikçilerin– tanınmasıyla gelişim çok daha açık bir biçim aldı.

Bilim ve tekniğin saklı duran ve doğrusu önceki bütün sistemler tarafından etkin bir biçimde bastırılan sınırsız yeni kaynaklarının keşfi,

zamanla sosyalizme son derece büyük yararlar sağlayacaktır. Stalin, ikinci aşamanın –komünizme geçişin– yolunu açmak için bunun ne kadar gerekli olduğunu gördü. Bu, kafa ve kol emeği arasındaki temel farkın kaldırılmasını gerektiriyordu.

> "Üçüncü olarak, böylesi bir kültürel ilerlemeyi sağlamak, toplumun tüm üyelerinin bedensel ve zihinsel yeteneklerinin çok yönlü gelişimini güvence altına almak için gereklidir. Böylece toplumun üyeleri, toplumsal gelişmenin etkin unsurları olmalarını sağlayacak yeterli eğitimi alabilecek durumda olacaklardır." (Economic Problems of Socialism in the USSR [SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları], sf. 76)

Bu ise çalışma gününün altı, hatta beş saate indirilmesini gerektirir:

> "Ayrıca, toplumun üyelerinin mesleklerini özgürce seçebilmeleri ve tüm ömürleri boyunca tek bir mesleğe bağlı kalmamaları için genel, zorunlu, politeknik eğitimin başlatılması gerekmektedir." (Age, sf. 77)

Ancak sosyalizmle olanaklı kılınan bu gelişme ardından sosyalizmin zaferini hızlandıracak ve kaçınılmaz kılacaktır. Bütünüyle eğitimli bir nüfus, milyonlarca atom bombasına eş bir güçtür; üstelik yıkıcı değil, yapıcı bir güç. Daha iki yıl önce Sovyetler Birliği'ndeki eğitimli erkek ve kadınların sayısı, Birleşik Devletler'dekini geçti, kapitalizm sürdükçe ve yüksek öğrenim bir sınıfın egemenliğini pekiştirmek için kullanıldıkça, aradaki farkın büyümesi kaçınılmazdır. Bu ülkede [ABD'de], gerçekte yaş grubunun %3 1/4'ünün girdiği üniversitede bu oranın daha da düşmesi demek olan bir takviyeyi kabul eden üniversite yetkilerinin budalaca memnuniyetleri, ülke ekonomisinin ve yaşamın felaketi anlamına gelmektedir. Stalin'in keşfettiği ve özel olarak gelişmesine yardımcı olduğu yeni güç, ancak gerçek bir sosyalist devlette açığa çıkarılabilirdi. Stalin, eski burjuva aydınının büyük teknik gelişmelerin etkisi altında dönüşümünü ve yeni Sovyet aydınını oluşturmak üzere işçilerin arasına katılarak genişlemesini yakından izledi.

> "Bizim Sovyet aydınımız," diyordu SSCB Anayasa Taslağı üzerine yaptığı konuşmada, "kökleri işçi sınıfı ve köylülüğe bağlı bütünüyle yeni bir aydındır… Eskiden o, varlıklı sınıflara hizmet etmek zorundaydı, çünkü başka bir seçeneği yoktu. Bugün halka hizmet etmelidir, çünkü artık sömürücü sınıflar yok. Onun şimdi Sovyet toplumunun eşit bir üyesi

olmasının nedeni tam da budur; o, bu toplum içinde işçiler ve köylülerle yan yanadır, onlarla işbirliği içinde çalışmakta, yeni sınıfsız bir Sovyet toplumunun inşasına katılmaktadır.” (Leninizm, sf. 566-567)

Stalin’in gerçek büyüklüğü, her şeyden çok, gelişmekte olan bir toplumda, maddi ve insani unsurlar arasında etkin bir denge kurabilmesiyle kendini gösterir. O, modern sanayinin üretim mekanizmasını, hammaddeye, tekniğe ve bilimin uygulanmasına duyulan gereksinimi herkesten iyi biliyor, herkesten daha iyi kavrıyordu. Fakat asla bu bilgi ve deneyimle kendinden geçerek makinelere insan-dışı bir inanç bağlamadı, teknokrasinin hiçbir biçimine ilgi duymadı. Ekonomik sorunlar üzerine yürütülen tartışmalarda görüldüğü gibi, böyle düşünenleri acımasızca alaya aldı. Her zaman insanı öne koydu:

“İnsanlar, üretimin hatırına değil, kendi gereksinmelerini karşılamak amacıyla üretirler… toplumun gereksinmelerini karşılamaktan uzak bir üretim solar ve ölür.” (SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları, İng. Baskı, sf. 84)

Stalin’in erkek ve kadınlara olan ilgisi, ezilen halkların ve ulusların ilerlemesine olan ilgisinde de kendisini gösterir. O kendi deneyimleriyle çok iyi biliyordu ki, ezilen halklar ve uluslar geri olmak şöyle dursun, sözde ileri uygarlıklara oranla çok daha büyük olanakları barındırıyordu. Bir bütün olarak dünyada uluslar sorununa en kalıcı etkiyi yapan Stalin’in çözümü olacaktı. O, bir taraftan bütün halkların, en ilkel olanının bile, politik, teknik ve ekonomik yaşamını en yüksek olanın düzeyine çıkartırken, aynı zamanda ulusal kültürün yaşayan özünün nasıl korunacağını gösterdi. Bu yöntemin başarısı ile Point Four projeleri ve Colombo Planları’nın acınacak başarısızlığı arasındaki karşıtlık, bir ülkenin kendi kendine gelişebilmesi için kapitalist sömürünün kaldırılmasını zorunlu sayan Marksist koşulun önemini vurgular. Bu, yalnızca Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerin öğrendiği bir ders değildir. Asya’daki pek çok ulus da bu dersi öğrenmeye başladı; zamanı geldiğinde hepsi öğrenecekler.

Stalin, bu alanda da toplumbilimine doğrudan katkıda bulundu. Dilbiliminde Marksizm Üzerine başlıklı makalesi, başlığının işaret ettiğinden fazlasını içerir: Belli bir dönemle sınırlı olan, özel bir sınıfa hizmet eden ideolojik üstyapı ile dil ve maddi üretim araçları gibi, kökenleri

ne olursa olsun, eski sınıfların yapılarına olduğu kadar, yenilerine de hizmet edebilen toplumsal yapının genel yardımcıları arasına belirgin bir ayrım çizgisi koymasıyla, Marksist düşüncenin, tüm bir toplumsal, kültürel alan üzerine yayılmasıdır. Aynı değerlendirme kuşkusuz bilim için de geçerlidir ve Stalin'in eleştirileri, Marksizmin mekanik, aptalca ve eleştirel olmayan uygulamaları açısından son derece değerli bir düzeltmedir.

> "Herkesçe kabul edilmelidir ki," diye yazıyordu, "hiçbir bilim, fikir mücadelesi olmadan, eleştiri özgürlüğü olmadan gelişip ilerleyemez. Ne var ki, herkesçe bilinen kural görmezden geliniyor ve saygısızca ayaklar altına alınıyordu. Dar bir yanılmaz yöneticiler grubu çıktı ortaya, bunlar her türlü olası eleştiriye karşı önlemlerini aldıktan sonra, kendi bildiklerini okudular ve akıllarına eseni yapmaya başladılar." (Concerning Marxism in Linguistics [Dilbiliminde Marksizm Üzerine], Soviet News, Londra, sf. 22)

Stalin'in bu noktadaki müdahalesi, ekonomi alanındaki benzer durumlarda olduğu gibi, hatalı eğilimlerin ve Marksizmin çarpıtılmış yorumlarının güçlü bir pratik sağduyu aşılanarak düzeltilmesi gerektiğinin sürekli bilincinde olduğunu gösterir. O, Marksist görüşlerin mümkün olduğunca ve özgürce geliştirilmesini amaçlıyor, fakat onların uygulanmasının, eğer dogmatizme düşülmek istenmiyorsa, sürekli bir uyanıklık gerektirdiğini görüyordu.

Stalin'in başarısı, Sovyetler Birliği'nin güçlendirilmesi ve korunmasından, hatta tüm dünyaya verdiği barış ve ilerleme umudundan daha büyüktür. Onun düşüncesi ve gösterdiği örnek, artık milyonlarca erkek, kadın ve çocuğun yaşamları ve düşüncelerinde somutlaşmış, büyük insanlık geleneğinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Sonraki birkaç yıl içindeki değişiklikler ne kadar büyük olursa olsun, bunlar onun çözümlediği ve memnuniyetle karşılayacağı değişikliklerdir. Marx'ın görüşleri, bir köşede sonsuza kadar huzurla yatacağı bir yer bulmamıştır, bulamaz da; fakat Stalin onları aydınlatmış ve asla unutulmayacak bir devinim gücü kazandırmıştır onlara. Onun ilk Yunan değişim filozoflarından Heraklit'ten aktardığı sözlerle:

> "Dünya bir Tanrı ya da insan tarafından bir bütün olarak yaratılmış değildir; o canlı bir alevdi, bugün de öyledir ve sonsuza kadar öyle kalacaktır."

50 Talmud: Yahudi şeriatı kitabı; cinsel ve din dışı yaşam ile ilgili yasalar -Ç.N.

51 Führer Prinzip: Almanca, “önder veya lider ilkesi”.

52 Stahanov, Aleksey Grigoryeviç (1906-1977): Sovyet madencisi, 30-31 Ağustos 1935’te 345 dakikada 102 ton kömür çıkararak rekor kıran ve aynı yılın 19 Eylülünde 227 tonla kendi rekorunu kıran ve Stahanovculuk hareketine esin kaynağı olan maden işçisi. -Ç.N.

53 Papanin, İvan Dmitriyeviç (1894-?): 1932’den 1935’e kadar Kuzey Buz Denizi’nde kutup istasyonlarını yöneten ve daha sonra değişik görevlerde bulunan Sovyet amirali. -Ç.N.